

**ВАЗОРАТИ МАОРИФ ВА ИЛМИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
ДОНИШГОҶИ МИЛЛИИ ТОҶИКИСТОН**

Бо ҳукми дастнавис

ТДУ: 372.815.99 (575.3)

ҚАМЧИБЕКЗОДА ГУЛНОРА ЭШОН

**МАЪРИФАТИ ПЕДАГОГӢ – ПСИХОЛОГИИ ВОЛИДОН ҲАМЧУН
ОМИЛИ САМАРАБАХШИ ТАЪЛИМУ ТАРБИЯИ ХОНАНДАГОНИ
СИНФҶОИ ИБТИДОӢ ДАР ОИЛА**

Диссертатсия

барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои педагогӣ
аз рӯйи ихтисоси 13.00.01 – Педагогикаи умумӣ, таърихи
педагогика ва таҳсилот (илмҳои педагогӣ)

Рохбари илмӣ:

Юнусова Нафисахон Муродовна
доктори илмҳои педагогӣ,
профессори кафедраи педагогикаи
умумидонишгоҳии Донишгоҳи
миллии Тоҷикистон

ДУШАНБЕ-2025

МУНДАРИЧА

Муқаддима.....	4
Тавсифи умумии диссертатсия	10
БОБИ I. Асосҳои назариявии маърифати педагогӣ – психологгии волидон ҳамчун омили самарабахши таълиму тарбияи хонандагони синфҳои ибтидоӣ дар оила.....	18
§1.1. Усулҳои муосир оид ба масъалаи маърифати педагогӣ-психологгии волидон бо дарназардошти анъанаҳои миллии тарбияи оилавии тоҷикон.....	18
§1.2. Андешаҳои педагогиро психологгии мутафаккирони тоҷику форс доир ба маърифати педагогӣ-психологгии волидон ҳамчун омили самарабахши таълиму тарбияи хонандагони синфҳои ибтидоӣ дар оила	49
Хулосаи боби якум.....	57
БОБИ II. Истифодаи технологияи нави ғайрибардории равоҷоти оила ва муассисаи таълимӣ ҳамчун омили самарабахши таълиму тарбияи хонандагони синфҳои ибтидоӣ дар оила.....	60
§2.1. Омӯзиши вазъи ғайрибардории муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ оид ба маърифати педагогӣ – психологгии волидон дар шароити муосир	60
§2.2. Роҳи усулҳои баландбардории маърифати педагогӣ – психологгии волидон ва роҳбарони синф	70
Хулосаи боби дуюм.....	105
БОБИ III. Кори таҷрибавӣ – эксперименталӣ бо волидон дар асоси татбиқи технологияи нави маърифати психологӣ – педагоггии волидон	108
§3.1. Коркарди технологияи нави маърифати педагогӣ - психологгии волидон барои тарбияи оила дар заминаи анъанаҳои миллии	108
§3.2. Таҳлили муқоисавии маводи таҷрибавӣ – эксперименталӣ ва натиҷаҳои тадқиқи маърифатнокушоии педагогӣ - психологгии волидон.....	127
Хулосаи боби сеюм	142
Хулоса ва тавсияҳо	144
Адабиёт.....	150
Замимаҳо.....	167

ФЕҲРИСТИ ИХТИСОРА

ДМТ- Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

ДДК ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдаки - Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдаки

ДБЗХТ ба номи С.Улуғзода - Донишгоҳи байналмилалӣ забонҳои хориҷии Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода

КОА- Комиссияи олии аттестатсионӣ

МТМУ - муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ

МТОК - муассисаи таҳсилоти олии касбӣ

ВАО – вазорати ахбори омма

МППВ- маърифати педагогӣ-психологии волидон

ҶТ - Ҷумҳурии Тоҷикистон

диг. - дигарон

ғ. – ғайра

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзуи таҳқиқот. Таҳаввул ва дигаргуниҳои дар ҷомеа бавучудоянда ба дараҷаи маърифат ва сатҳи ҷаҳонбинии тамоми кишрҳои иҷтимоӣ таъсир мегузорад. Аз таҳқиқот бадастомадаи солҳои охир мушоҳида мешавад, ки вобаста ба шароити иҷтимоӣ маърифат ва неруи зеҳнии аҳли ҷомеа тағйир меёбад. Асоси ин таҳаввулот таҳти таъсири ташаккул ва рушди падидаҳои мусбат дар низоми маориф сурат мегирад, ки бо гузашти вақт таъсири он ба оила низ ба мушоҳида мерасад. Василай беҳтари тақондиханда дар ин самт дастгирии ҷавонони ғайрӣ ва боло бурдани сатҳи иҷтимоиву иқтисодии кормандони соҳаи маориф ба ҳисоб меравад. Бавижа, баланд бардоштани маърифати оиладорӣ дар дараҷаи аввал меистад.

Ба таъкиди Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон: Масъалаҳои маърифати оиладорӣ, баланд бардоштани масъулияти падару модарон дар таълиму тарбияи фарзанд, омода кардани фарзандон ба ҳаёти мустақилона ва пойдории оила аз ҷумлаи проблемаҳои мебошад, ки диққати доимии тамоми мақомоти давлатӣ, муассисаҳои таҳсилотӣ ва кулли аъзои ҷомеа ро тақозо мекунад” [118; 33].

Ташаккули оила бидуни волидони бомаърифат ғайриимкон аст ва мусаллам аст, ки тарбияи волидони бомаърифат тавассути мактабу маориф амалӣ мегардад. Воситаи дигар-тарбияи ташаккули оилаи солим, яқдигарфаҳмии волидону омӯзгорон, қобилияти баланди волидону омӯзгорон ва маҳорату малакаи онҳо дар раванди ташаккули оила хеле муҳим мебошад. Ин раванд водор мекунад, ки насли оянда, бавижа волидони оянда, масъулиятшинос ва бомаърифат бошанд, то фарзандони солиму хушбахлоқ тарбия намоянд.

Мақсади тарбия бе объекти асосии он-инсон амалӣ намегардад, вале ин раванд бо ташаккули шахсияти солим тавҷам аст. Бидуни

таваччуҳ ба тамоми барномаю дастурҳои педагогӣ худи кӯдак аз замони тавваллуд то баркамол гардидан таваччуҳи моро бо ҳаракату забонбарорӣ ва аввалин суолу ҷавобҳои худ ҷалб мекунад. Моро водор менамояд, ки сари ин мавзӯ андеша кунем, ки ӯ дар оянда кӣ хоҳад шуд. Махсусан, таълиму тарбияи ӯ мавриди таваччуҳи мо қарор мегирад. Зикр кардан бомаврид аст, ки дар қорҳои тарбиявӣ низ, новобаста ба он ки таҷрибаи зиёди илмию педагогӣ ва амалӣ андӯхта шудааст, низоми комили тарбия, равия ва барномаҳо мавҷуданд. Ҳар як оила, ҳар як иштирокчи раванди тарбия метавонад роҳу равиши хос, низоми махсуси худро дошта бошад. Падару модарон вазифаҳои гуногуни тарбиявиро иҷро мекунанд ва ин ба нақшҳои иҷтимоии онҳо вобаста аст. Инкишофи ҳиссию ахлоқии кӯдак, қабл аз ҳама, мутааллиқи масъулияти модар ва он нақшҳои иҷтимоию оилавие, ки дар давоми ҳаёт дар оила мебозад, мебошад. Ҳамзамон, дар муҳити оилавӣ зан-модар фазои ҳиссию эмотсионалиро фароҳам меоварад, ба онҳо анъанаҳои хонаводагиро меомӯзонад. Дар ин раванд нақши падар махсус аст? Муҳаққиқ Э. Фром зимни таҳқиқи психологӣ ба чунин хулоса меояд, ки падар барои фарзандон ҷаҳони фикру андешаро, ашёи бо дасти инсон сохтаро, қонун ва низому интизомро пешкаш менамояд. ӯ таъкид мекунад, ки падар барои фарзанд дар тӯли инкишофу рушди ӯ лозим аст. Падару модар тарбиягари фарзандон дар оила ба шумор мераванд. Падар ба сифати сарчашмаи нигоҳдоранда ва барпокунандаи муҳити орому бидуни ҷангу муноқишаҳо ва ҳамзамон, ғимоятгари оила баромад мекунад. Пас, аз андешаҳои мазкур маълум мегардад, ки дар сурати набудани мард дар оила ба рушди шахсияти комили фарзанд таъсири манфӣ мерасонад.¹

Ин таъсирро метавон чунин тасниф намуд: ба инкишофи муназзами ақлӣ ҳалал мерасонад ва, махсусан, қобилияти риёзӣ ва қобилияти таҳлилӣ ноқис мемонанд; муошират намудан бо ҷинсҳои муҳолиф мушкил мегардад; меҳру алоқаи модар аз ҳад беш мегардад ва

шояд оқибатҳои нохушоянд низ дошта бошанд, зеро набудани падар боиси ин раванди номатлуб мегардад [151; 180].

Гузашта аз ин рафтори нодурусти модар метавонад боиси дар фарзанд шакл гирифтани ҳиссиёт ва хусусиятҳои манфии рафтор гардад, зеро дар бештари мавридҳо кӯдакон худро дар набудани падарашон гунаҳкор меҳисобанд.

Кӯдак бештар ба шахсе, ки ба ӯ муҳаббат дорад, таваҷҷуҳ мекунад. Рафтори нодурусти волидайн метавонад новобаста аз вазъият ба ҳислати кӯдак таъсиргуздор бошад. Одатан волидайн ба кӯдак меҳру муҳаббати аз меъёр зиёд зоҳир мекунанд, ки баъзан натиҷаи манфӣ медиҳад. Тарбияи кӯдак вайрон гардида, боиси дар оянда пеш омадани мушкилиҳои ахлоқӣ мегардад. Беҳуда нест, ки аксари педагогҳо таъкид мекунанд, ки барои инкишофи кӯдаки солим чӣ гуна муносибат кардани волидайн аҳамияти аввалиндараҷа дорад. Ба андешаи В.А. Сухомлинский “дар оилаҳое, ки муносибати волидайн солим аст, барои тарбияи фарзандон шароит фароҳам мегардад. Дар ин оила эътимоду бовариҳо бо зебоиҳои инсонӣ ва ороишу амнияти ботинӣ зиёд аст. Онҳо ба кирдорҳои ғайриахлоқӣ ва ё зидди ҷомеа аст, оштинопазирона муносибат мекунанд” [140; 288].

Дарачаи омӯзиши мавзуи таҳқиқот. Ҷанбаҳои илмӣ мавзуи таҳқиқшаванда аз ҷониби олимону муҳаққиқони зиёд мавриди таҳлилу пажӯҳишҳои илмӣ қарор гирифтааст, аз ҷумла муҳаққиқони хориҷӣ: В.А. Сухомлинский [137], П.Ф. Лесгафт [93], А.М. Горкий [45], Я.А. Коменский [76], Л. Путляева [123], О.Л. Зверева [62], Т.В. Кротова, К.Д. Ушинский ва муҳаққиқони ватанӣ: Ф. Шарифзода, М. Лутфуллозода, И.Х. Каримова, М.М. Азизӣ, С. Алиев, К. Б. Қодиров, Д. Н. Латифзода, Б. Мачидова, С.Э. Негматов, Ҷ.Х. Файзализода, Ф. Шарипов, Н.М. Юнусова [52], Ш. Шарипов, Д.Я. Шарипова, Ф. Гулмадов, А. Шералӣ, Ш. Файзуллоев, А. Миралиев, Ш. Каримзода, Р.С. Назарзода, Ҳ. Абдуназаров, М.Т. Давлатов, А. Нуров, Б. Раҳимов доир ба ин мавзӯ

таҳқиқот анҷом дода, осори илмию педагогии арзишманде ба нашр расонидаанд.

Қайд намудан бамаврид аст, ки таҳқиқоти аз ҷониби олимони соҳа то имрӯз анҷомдодашуда хусусияти умумӣ дошта, дар диссертатсияи мазкур бори аввал ҷанбаҳои амалии масъалаи маърифати педагогию психологии волидон ҳамчун омили самарабахши таълиму тарбияи хонанда дар оила (дар мисоли муассисаҳои таълимии умумии шаҳри Душанбе ва ноҳияи Лахш) мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст. Диссертатсияи мазкур дар асоси омӯзиши таҳқиқоти педагогҳои шинохтаи ватанӣ рӯйи кор омадааст.

Роҳи асосии таъсир гузоштани калонсолон барои рушду инкишофи шахсияти хонанда - ин ташкили азхудкунӣ ва фарогирии меъёрҳои ахлоқие мебошанд, ки рафтори мардумро дар ҷомеа танзим менамояд. Хонанда ин меъёрҳоро зерин таъсири намунаҳо ва қоидаҳои ахлоқӣ фаро мегирад. Намунаҳои ахлоқ барои хонанда, пеш аз ҳама, тавассути калонсолон ва муносибати мутақобилаи онҳо дастрас мегардад. Ба рафтори хонанда, пеш аз ҳама, волидайн ва муҳити зисти ӯ таъсир мерасонанд. Дар ин раванд омили муҳим барои ташаккули шахсияти хонанда мавқеи волидайн ба ҳисоб меравад.

Самти амалии таҳқиқоти ақоиди мукамал дар бораи волидон ва роҳҳои такмили маърифати педагогӣ – психологии волидон ҳамчун омили самарабахши таълиму тарбияи хонандагонии синфҳои ибтидоӣ дар оила мебошад.

Ҳамин тариқ, муносибатҳои дар оила мавҷуд буда барои ташаккули шахсияти хонанда таъсир меғузорад. Пеш аз ҳама, бояд ба ҳисоб гирифт, ки фарзандон ба волидони худ пайравӣ мекунанд ва аввалин намунаҳои ахлоқи инсонӣ дар симои волидон зоҳир мегардад. Дар муносибатҳои оилавӣ низ волидан намуна буда, кӯдакон ба онҳо така мекунанд. Муносибати дуҷонибаи волидон метавонад, ки дар асоси арзишҳои ахлоқӣ ва дар сатҳи баланди муошират роҳандозӣ гардад ва ба кӯдакон таъсири мусбат расонад.

Омилҳои таъсиргузор ба муносибатҳои оилавӣ ва ташаккулу рушди шахсияти хонанда иборатанд аз: таркиб, ҳайат ва сохтори оила, хусусияти муносибатҳои онҳо, махсусан байни падару модар; ҳамоҳангсозии нақшҳои оилавӣ, аз ҷониби аъзоёни оила дастгирӣ намудани низому тартиби оиладорӣ, сатҳи маълумотнокии волидон, фазои умумии психологӣ дар оила ва амсоли инҳо мебошад.

Роҳи асосии таъсиррасонии калонсолон ба ташаккули шахсияти хонанда, тавассути омӯзонидани меъёрҳои ахлоқӣ сурат мегирад. Рафтору муносибатҳои калонсолон, пеш аз ҳама, метавонад барои хонанда намунаи ибрат бошанд. Албатта, ба рафтору кирдори хонанда мардуми атроф таъсир мерасонанд. Мусаллам аст, ки хонандагон бо қобилияти хуби тақлидкуниашон фарқ мекунанд. Онҳо тарзи рафтору кирдори калонсолонро зуд таҳлил намуда, ба тақлидкорӣ роҳ медиҳанд ва онро ҳамчун намуна қабул мекунанд.

Баъд аз он, ки дар хонанда муносибати эмотсионалӣ ташаккул ёбад, дар ӯ кӯшиши ба талаботи калонсолон мувофиқ шудан ба амал меояд. Ҷиҳати мусбати ин кӯшиш ҳиссиёти ахлоқӣ ва ё вичдон аст. Ташаккули ахлоқии шахсият донишхоёро ташкил медиҳанд, ки хонанда онҳоро қабул мекунад. Дар ин давра барои хонанда лозим аст, ки ӯро ҳамчун шахсият бишиносад ва ба ӯ ҳусни таваҷҷуҳ зоҳир намояд.

Барои ташаккули алоқаҳои маънавии мустаҳкам миёни волидону хонанда сатҳи баланди эътимоди дучониба, эҳтирому боварӣ ва ҳусни тафохум зарур аст. Набудани ин шароит метавонад ба рушду такомули шахсияти хонанда таъсири манфӣ расонад.

Ташаккули шахсияти хонанда дар доираи рӯйдоду ҳодисаи номатлубе, ки дар муҳити оилавӣ пайдо шудаанд, мегузарад. Он метавонад ба ахлоқи ӯ дар оянда таъсири манфӣ гузорад. Масалан, агар волидон рафтору кирдори хонандаро ба таври манфӣ баҳодихӣ намоянд, дар ӯ бисёре аз хислатҳо ба таври бояду шояд рушду нумуъ намеkunанд. Дар ин ҳолат хонанда беташаббус, тарсончак, нобовар ба воя мерасад. Баръакс, агар волидон рафтору кирдори хонандаи хешро маъқул

шуморанд, бо мувофиқати якдигар амал кунанд, хонанда ба қувваву неруи худ боварӣ ҳосил мекунад, аз ташаббускорӣ намудан наметарсад, ғаъолияти худро идора ва танзим менамояд. Дар бораи боварӣ суҳан ронда, бояд аз муҳаббату меҳри модарӣ ёдовар шавем. Маҳз, меҳру муҳаббати модарӣ сарчашмаи асосии маънавии хонандагон, омили ташаккули ҳиссиёти ахлокии ӯ ба ҳисоб мераванд. Хонандагон ҳар қадар, ки аз тарафи волидону омӯзгорон меҳру муҳаббати зиёд бинанд, ҳамон қадар шахсияташон ба дараҷаи баланд инкишоф меёбанд. Ҳатто одитарин бетаваҷҷуҳӣ метавонад дар тақдири кӯдакони онҳо таъсиргуздор бошад.

Ҳамин тавр, бинобар сабаби коркарди нокифояи масъалаи маърифати педагогӣ–психологӣ волидон ҳамчун омили самарабахши таълиму тарбияи хонанда дар оила, инчунин мавҷуд будани муҳолифатҳо дар ин раванд, мо мавзӯи «Маърифати педагогӣ – психологӣ волидон ҳамчун омили самарабахши таълиму тарбияи хонандагони синфҳои ибтидоӣ дар оила»-ро ба сифати мавзӯи таҳқиқоти диссертатсионӣ интихоб намудем.

Дар таҳқиқот масъалаҳои зерин мавриди таваҷҷуҳ қарор гирифтааст:

- қараёни такомули низоми таълим ва раванди ягонагии таълиму тарбия дар оила;
- баррасии Қонун «Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд»;
- арзёбии дастовардҳои самарабахшии таълиму тарбияи хонандагон дар оила;
- ҷанбаҳои самарабахши маърифати педагогӣю психологӣ волидон ва роҳҳои такомули он.

Робитаи таҳқиқот бо барнома ва мавзӯҳои илмӣ. Таҳқиқоти диссертатсионӣ дар доираи корҳои илмӣ-таҳқиқотии кафедраи умумидонишгоҳии педагогикаи Донишгоҳи миллии Тоҷикистон барои

солҳои 2020-2025, ки ба омӯзиши масъалаҳои мубрами педагогикаи тоҷик равона гардидаанд, анҷом дода шудааст.

ТАВСИФИ УМУМИИ ДИССЕРТАТСИЯ

Мақсади таҳқиқот. Муайян намудани дараҷаи маърифатнокии педагогӣ-психологӣи волидон ва коркарди воситаҳои педагогӣи ташаккули маърифати педагогӣю психологӣи волидон ҳамчун омили самарабахши таълиму тарбияи хонандагони синфҳои ибтидоӣ дар оила.

Вазифаҳои таҳқиқот. Барои ноил гардидан ва дар амал татбиқ намудани мақсади кори илмӣю таҳқиқотӣ иҷрои **вазифаҳои** зерин пешбинӣ гардиданд:

1. Таҳлили хусусиятҳои муносибатҳои волидон дар оила ва таъсири он ба инкишофи шахсияти хонандагон;
2. Коркарди технологияи нави маърифатнокии педагогӣю психологӣи волидон тавҷам бо анъанаҳои миллӣ дар таълиму тарбияи оилавӣ;
3. Тартиб додани пурсишномаҳо, таҳлил ва натиҷагирӣ оид ба маърифатнокии педагогӣю психологӣи волидон;
4. Таҳлилу баррасӣ ва муқоисаи натиҷаҳои бадастовардашуда оид ба нишондиҳандаҳои маърифатнокии педагогӣю психологӣи волидон;
5. Коркард ва пешниҳод намудани тавсияҳо доир ба маърифатнокии педагогӣю психологӣи волидон.
6. Ошкор кардани анъанаҳои миллӣ дар тарбияи оилавӣ ҳамчун заминаи ташаккули маърифати педагогӣю психологӣи волидон;
7. Кушода додани мушкилоти волидон дар раванди таълиму тарбия тавассути роҳу усулҳои муносири педагогӣю психологӣ.

Объекти тадқиқот – маърифати педагогӣ-психологӣи волидон дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ

Мавзӯи (предмети) таҳқиқот – воситаҳои педагогӣи ташаккули маърифати педагогӣю психологӣи волидон, ҳамчун омили самарабахши таълиму тарбияи хонандагони синфҳои ибтидоӣ дар оила.

Фарзияи таҳқиқот: Агар воситаҳои педагогии ташаккули маърифати педагогию психологии волидон дар чараёни таълиму тарбияи хонандагони синфҳои ибтидоӣ дар оила истифода шаванд, он гоҳ маърифати педагогию психологии волидон боло рафта, бо чунин фарзияҳои ҷузъӣ асоснок карда мешаванд:

- Волидон бо донишҳои психологию педагогӣ мусаллаҳ мешаванд;
 - камбудӣҳо дар раванди таълиму тарбияи фарзандон бартараф мегардад;
 - низоъҳои байни фарзандону волидон коҳиш меёбад;
 - муносибати байниядигарӣ дар оила тағйир ёфта, ба рушди шахсияти хонандагон мусоидат менамояд;
 - маърифати педагогию психологии волидон – омили самарабахшии таълиму тарбияи хонандагони синфҳои ибтидоӣ дар оила мегардад;
 - истифода бурдани технологияи нави маърифати педагогию психологии волидон тавҷам бо анъанаҳои миллӣ дар таълиму тарбияи фарзандон, ҳамкориҳои оила ва муассисаи таълимиро пурқувват мегардонад.

Марҳилаҳо ва макони таҳқиқот. Таҳқиқоти диссертатсионӣ дар се марҳила – аз соли 2017 то 2024 дар пойгоҳи муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии шаҳри Душанбе ва ноҳияи Лахш гузаронида шуд.

Дар марҳилаи якум (солҳои 2017-2018) дар асоси таҳлили адабиёти фалсафӣ, педагогӣ, психологӣ, заминаҳои асосии назариявии мавзӯ муайян карда шуда, барнома ва методикаи таҳқиқ омода карда шудаанд. Инчунин, дар ин давра таҳлили вазъи равобити волидон ба муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ бо назардошти мавқеи фаъоли волидон оид ба таълим ба амал бароварда шудаанд. Ин марҳила сохтори диссертатсия, мавзӯ, мақсаду вазифаҳо, фарзия ва усулҳои таҳқиқотро дар бар мегирад.

Мархилаи дуюм (солҳои 2019-2021): шакл, усулҳо ва роҳҳои ташаккули маърифати педагогӣ ва психологӣ волидон ҳамчун омили самарабахши таълиму тарбияи хонандаро дар оила дар бар гирифта, фарзия, наwgонии тадқиқот муайян карда шуд; кори озмоишӣ ба роҳ монда шуд ва дар ҷараёни он натиҷаҳои илмӣ таҳқиқот таҳлил ва ба низом дароварда шуданд, ҷорабиниҳои гуногун, тренингҳо, конференсияҳо доир ба маърифати педагогӣ ва психологӣ волидон гузаронида шуданд.

Мархилаи сеюм (солҳои 2022-2024): натиҷаҳои озмоиш таҳлил карда шуда, он ба низоми ягонаи таҳқиқот ворид карда шуданд, дар ҳамин асос аз таҳқиқоти анҷомдодашуда хулосабарорӣ карда шуда, санҷишу коркарди нишондодҳо, тавсияҳо ва пешниҳодҳои илмӣ муқаррар карда шуданд. То ҷӣ андоза самаранок будани истифодаи роҳҳои ташаккули маърифати педагогӣ ва психологӣ волидон ҳамчун омили таъсиргузор барои таълиму тарбияи хонанда дар оила муайян карда шуданд ва матнӣ пурраи рисолаи диссертатсионӣ ба шакли ягонаи таҳқиқот дароварда шуд.

Асосҳои назариявӣ ва методологии таҳқиқотро осорҳои илмӣ олимони ватанӣ ва хориҷӣ оид ба мавзӯи таҳқиқшаванда ташкил медиҳанд. Ҷанбаҳои назариявӣ ва проблемаҳои дар таҳқиқот баррасишуда дар таъба ба асарҳои илмӣ олимони шинохта ба мисли: Я. А. Коменский К.Д. Ушинский, П.Ф. Лесгафт, В.А. Сухомлинский, А.М. Горкий, Н.В. Шелгунов, Л. Путляева, Е. И. Радина, О.Л. Зверева, Т. В. Кротова, Э. П. Арнаутова, М.Лутфуллоев, Н.М. Юнусова, Б. Маҷидова, Қ.С. Абдурахимов, А. Миралиев, М. Давлатов, рӯйи кор омадаанд.

Ҳамзамон, роҳҳои ташаккули маърифати педагогӣ ва психологӣ волидон ҳамчун омили самарабахши таълиму тарбияи хонанда дар оила дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон аз ҷониби муҳаққиқони ватанӣ ба монанди: Ф. Шарифзода, У. Зубайдов, М. Лутфуллозода, И.Х. Каримова, Д.Н. Н.М. Юнусова, Латифзода, Б. Маҷидова, С.Э. Негматов, Ҷ. Х. Файзализода, Ф. Шарипов, Ф.

Гулмадов, А. Шералӣ, Ш. Файзуллоев, А. Миралиев, Ш. Каримзода, Р.С. Назарзода, Ҳ. Абдуназаров М.Т. Давлатов, А. Нуоров, Б. Раҳимов, Л. Имматова мавриди пажуҳиш қарор гирифтаанд.

Сарчашмаи маълумотро осори фалсафию таърихӣ ва психологию педагогӣ, санадҳои меъёри танзимкунандаи фаъолияти касбию педагогӣ дар соҳаи маориф, санадҳои меъёрию ҳуқуқӣ, аз қабили Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ҳифзи ҳуқуқҳои кӯдак” (18 март соли 2015 № 1196), Стандарти давлатии таҳсилот ва Стратегияи миллии рушди маориф барои то давраи соли 2030, барномаҳои мақсадноки давлатӣ ва дигар санадҳои меъёрӣ, ҳуҷҷатҳои инъикоскунандаи талабот ва тағйирот дар амалияи таълиму тарбия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, таҷрибаи пешқадами педагогии омӯзгорон ташкил медиҳанд.

Заминаҳои эмпирикии таҳқиқотро муносибати муаллифи таҳқиқоти диссертатсионӣ бо объекти таҳқиқшаванда: омӯзиши адабиёти илмӣ-методиӣ марбут ба мавзӯ, омӯхтан ва татбиқи таҷрибаи пешқадами педагогӣ; мушоҳида кардани раванди истифодаи технологияи нави маърифати педагогӣ-психологии волидон дар чараёни таълим; мушоҳидаи педагогӣ, суҳбат, мусоҳибаҳо, худомӯзӣ, инчунин, дар асоси маълумоти бадастомада ташаккул ва такмил додани далелҳои илмие, ки дар натиҷаи истифодаи нишондиҳандаҳои сифатӣ, усулҳои миқдорӣ ва дар шакли маълумоти омӯрӣ ва коркарди самараноки онҳо ба вуҷуд омаданд, ташкил медиҳанд.

Пойгоҳи таҳқиқот. Қорҳои асосии таҳқиқотӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии №100, 70, 10, 94, 86-и шаҳри Душанбе ва муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии № 14, 12, 32, 42 , 55-и ноҳияи Лахш анҷом дода шуданд. Ҳамагӣ дар таҳқиқот 234 нафар волидон фаро гирифта шуд (падарон 115 ва модарон 119).

Навгониҳои илмӣ таҳқиқот:

– технологияи нави маърифати педагогӣ психологии волидон барои тарбияи оила дар заминаи анъанаҳои миллии таҳия карда шуд;

– бо мақсади ошкор кардани маърифати педагогию психологии волидон ҳамчун омили самарабахши таълиму тарбияи хонандагони синфҳои ибтидоӣ дар оила, пурсишнома ва нақшаи суҳбати педагогӣ бо хонандагон тартиб дода шуд;

– мутобиқ намудани пурсишномаи педагогӣ, яъне “хусусиятҳои тарбияи оилавӣ”, “дараҷаи маҳорати коммуникативии волидон”, “хусусиятҳои муоширати волидон ба кӯдакон” бо дарназардошти талаботи методҳои сотсиологии мутобиқ ба шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон;

– самаранокии истифодаи технологияҳои нави маърифати педагогӣ бо мақсади баланд бардоштани маърифати педагогию психологии волидон дар муассисаҳои барои таҷрибагузаронӣ пешбинигардида пайгирӣ карда шуд;

– барномаи маърифати педагогию психологии волидон барои муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ таҳия карда шуд;

– модели маърифати педагогию психологии волидон ҳамчун омили самарабахши таълиму тарбияи хонандагони синфҳои ибтидоӣ дар оила таҳия, илман асоснок ва ба амал ҷорӣ карда шудааст;

– маърифати педагогию психологии волидон ҳамчун омили самарабахши таълиму тарбияи хонандагони синфҳои ибтидоӣ дар оила, анъанаҳои миллӣ дар тарбияи оилавӣ, маълумотнокии волидон, ҳамкориҳои мактаб бо оила муайян карда шудаанд.

Нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда:

1. Амсилаи татбиқи равобити волидон бо мактаб бо дар назардошти талаботи маърифати педагогию психологии волидон барои ташаккули тарбияи маърифатӣ;

2. Омӯхтан, ба низом даровардан ва тавсифи маҳорати педагогии омӯзгор дар интиҳоби методҳои самарабахши таълим;

3. Ба вучуд овардан ва истифода намудан аз вазъиятҳои проблемавии педагогию психологӣ ҳангоми татбиқи равобити мактабу оила, ҳамчун заминаи самарабахши таълиму тарбияи хонанда;

4. Технологияи мутобиқати талаботи ягонаи мактабу оила ва мутобиқати амалиёти онҳо бо мақсади рушди маърифати педагогию психологии волидон бо натиҷаҳои бадастовардашудаи таълимӣ;

5. Тавсифи сарчашмаҳо, омилҳои дохилӣ ва тамоюлҳои мусбат дар ҳудинкишофдиҳии волидон, кӯшиши онҳо ба худтакмилдиҳӣ барои ноил шудан ба дараҷаҳои маърифатнокии педагогӣ.

Аҳамияти назариявии таҳқиқот дар он ифода меёбад, ки маълумоти илмӣ бадастовардашударо метавон барои амалигардонии маърифатноккунии волидон, коркарди барномаҳо, дастурҳои таълимӣ, китобҳои дарсӣ истифода бурд. Натиҷаҳои таҳқиқотро барои таҳқиқи минбаъдаи мавзӯ дар доираи дигар илмҳо низ истифода бурдан мумкин аст. Инчунин, ин натиҷаҳоро метавон ҳангоми таълими курсҳои «Маҳорати коммуникативии волидон», «Муоширати педагогии волидон», «Муносибатҳои волидон дар оила», «Педагогикаи омӯзгорӣ» ва «Педагогикаи синнусолӣ» ба таври васеъ истифода бурд.

Аҳамияти амалии таҳқиқоти диссертатсионӣ бо ироаи ин фарзияҳо муайян карда шуданд:

- Таҳлили адабиёти мавҷуда, омӯхтан ва ҷамъбаст намудани таҷрибаи пешқадами омӯзгорон;

- мушоҳидаи мунтазам ва давомнок ба ҷараёни амалӣ намудани маърифати педагогию психологии волидон ҳамчун омили самарабахши таълиму тарбияи хонанда дар оила, суҳбат бо омӯзгорон, волидон;

- суҳбатҳои фардӣ ва гурӯҳӣ бо волидону хонандагон;

- ба вучуд овардани лаҳзаҳои мубоҳисавӣ дар ҷараёни ҷамъомадҳои волидон;

- таҳлили лоиҳаҳои таълимӣ барои хонандагон ва тариқи озмоиш санҷидани масъалаҳои дар фарзия гузошташуда.

Дарачаи эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот бо истифодаи усулҳои таҳқиқотӣ, ки ба мақсад, мавзӯ ва вазифаҳои он мувофиқанд, таъмин карда мешавад, ки дар ин миён натиҷаи татбиқи корҳои таҷрибавӣ-озмоишӣ дар амалияи муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии шаҳри Душанбе ва муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии ноҳияи Лахш самаранокии онро исбот мекунанд.

Мутобиқати диссертатсия бо шиносномаи ихтисоси илмӣ. Муҳтавои диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ 13.00.01 – Педагогикаи умумӣ, таърихи педагогика ва таҳсилот (илмҳои педагогӣ), аз ҷумла, ба банди 1-Методологияи таҳқиқи фаъолияти иҷтимоӣ-педагогӣ дар муассисаҳои таълимӣ ва банди 4. Сифати ташкили ҷорабиниҳои иҷтимоӣ-педагогӣ (технология ва усулҳои баҳодихии сифати фаъолияти иҷтимоӣ педагогӣ; меъёрҳо, нишондиҳандаҳои баҳодихии сифати фаъолияти иҷтимоӣ педагогӣ) мутобиқ мебошад.

Саҳми шахсии довталаби дарачаи илмӣ дар таҳқиқот аз инҳо иборат аст:

- таҳлили амиқи адабиёту сарчашмаҳои илмӣ, баррасӣ ва шарҳу тафсири маълумоти дарёфтшуда ва ба низомдарории онҳо, коркарди мушоҳида ва таҷрибаву озмоиш бо зикри натиҷаҳои ба он ноилшуда;

- таҳия ва интишори мақолаву фишурдаҳо доир ба мавзӯи таҳқиқот;

- омӯзиш, таҳлил, роҳ ва усулҳо, шаклҳои маърифати педагогӣ, психологӣ, волидон ҳамчун омили самарабахшии таълиму тарбияи хонанда дар оила;

- таҳияи технологияи маърифати педагогӣ, психологӣ, волидон ҳамчун омили самарабахшии таълиму тарбияи хонанда дар оила;

- пешниҳоди тавсияҳои методӣ барои волидону омӯзгорон доир ба маърифати педагогӣ, психологӣ, волидон дар мисоли муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии шаҳри Душанбе ва ноҳияи Лахш.

Тасвиб ва амалисозии натиҷаҳои таҳқиқот. Натиҷаҳои таҳқиқот ва хулосаҳои асосӣ дар мавридҳои зерин тасдиқи худро ёфтанд:

- дар раванди ташкили фаъолияти таълимию тарбиявии волидону омӯзгорони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии шаҳри Душанбе ва ноҳияи Лахш;

- ҳангоми гузаронидани курсҳои тақмили ихтисоси омӯзгон дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ;

- дар конференсияҳои илмӣ-назориявӣ, семинарҳо, маҷлисиҳои падару модарон, тренингҳо, мизи мудаввар ва дарсҳои кушод доир ба масъалаи таълиму тарбияи хонанда дар оила;

- дар гузориш ва муҳокимаҳои мунтазам дар ҷаласаҳо ва семинарҳои илмию амалии кафедраи умумидонишгоҳии педагогикаи Донишгоҳи миллии Тоҷикистон;

- ҳангоми маъруза ва суханронӣҳо дар конференсияҳои илмию амалии ҷумҳуриявӣ.

Интишори натиҷаҳои диссертатсия. Натиҷаҳои таҳқиқоти диссертатсионӣ дар 18 интишороти муаллиф инъикос ёфтанд, ки аз онҳо 7 номгӯй дар маҷаллаҳои илмӣ тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таърифи расидаанд.

Соҳтор ва ҳаҷми диссертатсия. Диссертатсия аз муқаддима, се боб, 6 зербоб, хулоса ва адабиёти истифодашуда бо 158 номгӯ ва замимаҳои иборат буда, 166 саҳифаи (бо замимаҳо 175 саҳифа) чопиро дар бар гирифта, аз 13 ҷадвал ва 6 диаграмма иборат мебошад.

БОБИ I. АСОСҲОИ НАЗАРИЯВИИ МАЪРИФАТИ ПЕДАГОГӢ – ПСИХОЛОГИИ ВОЛИДОН ҲАМЧУН ОМИЛИ САМАРАБАХШИ ТАЪЛИМУ ТАРБИЯИ ХОНАНДАГОНИ СИНФҲОИ ИБТИДОӢ ДАР ОИЛА

§1.1. Усулҳои муосир оид ба масъалаи маърифати педагогӣ- психологии волидон бо дарназардошти анъанаҳои миллии тарбияи оилавии тоҷикон

Дар ҳар даври замон барои рушду такомули ҷомеаи бофарҳангу дорои маданияти баланд омилҳои таъсиргузorro муайян мекунанд ва вобаста ба ин ҷараёнҳо ва ё бо ибораи дигар, роҳфтиҳои ба қисмҳо ҷудо шуда, андешаҳои худро нисбати ин маъалаҳо баён мекунанд ва ҳамзамон, аввалиндараҷа низ мешуморанд. Ба ин маъно, як гурӯҳи олимону донишмандон барои баланд бардоштани дараҷаи дониши волидон ва ҷиҳати хабардоркунии онҳо аз донишҳои педагогӣю психологӣ, ки дар таълиму тарбияи фарзанд ва рушди шахсияти онҳо нақши муайнро соҳибанд, онро муҳим арзёбӣ мекунанд. Дар ин маврид бо усулҳои ҷадиди ҳамкорӣ миёни мактаб ва оила онро роҳандозӣ гардонид, натиҷаи фаъолияти илмию амалии донишмандони соҳа дар солҳои охир арзёбӣ мегардад. Омӯзиши масъалаи оила ва нақши он барои инкишофи ҷомеа, баробари такомул додани донишҳои зехнӣ (кунҷқобӣ) амалӣ мегардад. Таҳлил, таҳқиқ ва омӯзиши илмӣ оила барои коркарди сиёсати иҷтимоии давлат низ нақши муҳим мебозад. Масоили омӯзиш ва таҳқиқи оила ба қарни 19 рост меояд ва аксари муҳаққиқон таърихи онро пас аз ба нашр расидани китоби муҳаққиқи Шведсария И.Я. Бахофен зурӣ унвони “Ҳуқуқи модар” мутааллиқ медонанд.

Июган дар омӯзиши ин масъала аз адабиёти куҳан ҳамчун сарчашмаи таърихӣ истифода намуда, оиларо мавриди омӯзиш қарор дод. Ў яке аз аввалинҳо шуда дарк кард, ки асотирҳои қадима тағйироти

таърихии оила ва ҳолати иҷтимоӣ муносибатҳои байни зану мардро инъикос менамоянд [14; 4].

Дар бештари мавридҳо муҳаққиқ Морган заминагузори илми оилавӣ ва ё ба қавле заминагузори илм дар бораи оила махсус меравад. Бештар ба омӯзиши оилаҳо машғул гардида, концепсияи худро зери унвони монизм пешниҳод мекунад ва дар он донишҳои нави ҷамъиятиро пешниҳод менамояд, ки то ба имрӯз рӯзмарра боқӣ мемонанд. Ҳамзамон, дар яке аз асарҳои машҳури худ, ки “Ҷомеаи ибтидоӣ”- ном гирифтааст, ташаккули оиларо мавриди таҳқиқ қарор додааст. Дидгоҳи Морган рӯзмара будани назарияи пайдоиши Худовандии оиларо собит намуда, антропологияи теологияи ҳукмрони он замонро куллан инкишоф намуд. Методе, ки ин донишманд ҳангоми омӯзиши оила мавриди истифода қарор додааст, методи таърихӣ мебошад [95, 56].

Барои ноил шудан ба ҳадафҳои худ дар ин самт бояд ҷаҳонбинии ҷавонон тақвият дода шавад ва оила бо назардошти арзишҳои миллӣ ва арзишҳои замони муосир ташкил карда шавад.

Оила дар илм ҳамчун институти ҷамъиятӣ муаррифӣ гардида, роҳи дурударозро аз сар гузаронида, аз шакли қабилавӣ то шакли ташаккулёфтаи муосир расидааст. Вижагии асосии оила дар он зоҳир мегардад, ки инсон ба танҳои наметавонист зиндагӣ кунад. Раванди ташаккули оила аз оилаҳои бузург ба оилаҳои хурдро фаро гирифта, дар замони муосир боз ҳам миқдори аъзоёни оилаҳо камтар мешаванд. Ҳатто оилаҳои бидуни фарзанд пайдо шуда истодаанд, ки падидаи он қадар хуб нест. Аз қадимулайём оила вазифаҳои худро дошт. Оила рукни ҷомеа ба ҳисоб рафта, зиндагии инсон дар муҳити хонавода зиндагӣ намудан зарур буд. Дар гузашта ва имрӯз низ инсон бидуни оиларо бадбахт меҳисобанд. Аз ин рӯ соҳиби оилаву фарзанд будан ниҳоят муҳим аст.

Маърифат ва фарҳангу ахлоқи ҳар оила, пеш аз ҳама, аз одоби дониш ва маданияти мардуми он оилаҳо сарчашма мегирад. Олимон бар

ин андешаанд, ки ғанӯз дар тамаддуни ориёӣ оилаву оиладорӣ асоси ҷамъият ва рукни муқаддаси зиндагӣ ба ҳисоб рафта, соҳибони оила боиси эҳтирому арзёбӣ будаанд. Тибқи нишондоди таърихшиносон ҳуҷҷатҳое, ки соли 1933 дар Кӯҳи Муғ, дар ноҳияи Айнӣ ба даст омад, бори дигар исбот мекунад, ки дар ҷомеи тоисломии мо низ никоҳу талоқ расман вучуд дошт. Инро ҳуҷҷати ақди никоҳе, ки дар ин қалъа ёфт гардидааст, исбот мекунад [37; 249-260].

Дар ҷомеаи пас аз замони зуҳури ислом, ки то имрӯз амал мекунад, оиладорӣ шартӣ асосӣ ва бунёди ҷомеа ба ҳисоб меравад. Дорони талабот ва қонуну қоидаҳои хос мебошад, ки маҳаки асосии пайдории оила дар замони мусоир, махсусан дар ҷомеаи мо – тоҷикон ба ҳисоб меравад.

Психолог Л.С. Выготский доир ба ин масъала чунин андеша дорад: “Сарчашмаи рушди психикии кӯдак на дар дохили кӯдак, балки дар муносибати ӯ бо калонсолон зоҳир мегардад, яъне, муҳити иҷтимоӣ ва калонсолоне, ки ӯро ихота кардаанд, шароити муҳиму асосии рушди психикии кӯдакро ташкил менамоянд. Кӯдак бе ҷамъият зиндагӣ ва рушд ёфта наметавонад” [32;1].

Муносибати кӯдакон бештар ба калонсолон вобастагӣ дорад. Аз ин рӯ волидон, пеш аз ҳама, бояд муносибати худро нисбати тарбияи фарзандашон дуруст ба роҳ монанд. Муносибати нодуруст метавонад дар рафтор, гуфтори фарзандон монеа эҷод кунад. Волидон бояд хушгуфтор, хушрафтор ва барои фарзандашон як идеали воқеӣ бошанд. Таҳқиқ нишон медиҳад, ки ҳангоми баррасии ин масъала аз ду ҷанбаи асосиро бояд ба назар гирифт: якум - ин ё он хусусиятҳои шахсиро метавон ҳамчун натиҷаи азхуднамоии намоиши рафторҳои волидон дида баромад; натиҷаи таъсири байниҳамдигарии волидонро бо кӯдак ва усули тарбияи онҳоро мушоҳида намуд.

Инро чунин метавон шарҳ дод: тарбия шароитро фароҳам меорад, ки сабаби ташаккул ва инкишофи шахсияти волидон мегардад. Ҳангоми муайян кардани нақши волидон дар ташаккули шахсияти кӯдак диққати махсус ба тарзи тарбия дода мешавад. Дар оила одам метавонад

марҳилаи аввалини инкишофи худро ҳамчун шахсият аз сар гузаронида, намуна ва шаклҳои рафторро аз худ кард. Ин масъаларо профессор Н.М. Юнусова чунин тавзеҳ мекунад: «Саодат ва комёбии падару модарон дар он аст, ки фарзандон бо онҳо ифтихор кунанд ва ҳамеша дар қору рӯзгор пайравашон бошанд, вале барои ин эҳсоси баланди масъулияти тарбиятгарӣ ва падариву модарӣ муҳим аст. Барои он ки фарзандон аз падару модарашон дида идеали дигаре нахоҳанд, чунин бояд буд: савод, хирад, маърифат, одамият, росткорӣ, тоқат, вафодорӣ, тамкин, ҷасурӣ, боиродагӣ, меҳрубонӣ, хоксорӣ, китобдорӣ, ҳақиқатпарастӣ, боадолатӣ, мартабадорӣ, инсондӯстӣ, покизакорӣ ва ғ. Дар роҳи зиндагии онон ҷиҳатҳои асосӣ-хислатҳо, идеалҳо бояд бошанд» [158, 336].

А.С. Спиваковская се омили муносибатҳои волидонро пешниҳод менамояд: ҳисси таваҷҷуҳ-ҳисси бадбинӣ; эҳтиром – безътиной; наздикшавӣ-канораҷӯӣ ва ғ. Ин ҳадди ниҳоии таснифи муносибати волидону фарзанд нест, метавон дар идомаи андешаҳои А.С. Спиваковская анвои меҳрубонии падару модарро боз ба ҳашт гурӯҳ тақсим кард: муҳаббати амалӣ (ҳисси таваҷҷуҳ, эҳтиром, наздикшавӣ); муҳаббати канораҷӯёна (ҳисси таваҷҷуҳ, эҳтиром, аммо байни кӯдак масофаи калон гузошта шудааст); ғамхорӣ амалкунанда (ҳисси таваҷҷуҳ, наздикшавӣ, аммо набудани эҳтиром); безэҳтиромӣ, радкардашуда (ҳисси бадбинӣ, безэҳтиромӣ, масофаи байнишахсии калон); безътиборӣ (ҳисси бадбинӣ, безэҳтиромӣ, масофаи байнишахсии хурд); пайгиринамӯӣ (ҳисси бадбинӣ, эҳтиромнамӯӣ, наздикшавӣ); инкорнамӯӣ (ҳисси бадбинӣ, эҳтиром ва масофаи калони байнишахсӣ); муҳаббати аз ҳад зиёд (дилбастагии зиёд нисбат ба фарзанд) [133; 88].

Раванди муносибати волидон бо фарзанд вобаста ба шароити иҷтимоӣ сурат гирифта, масъулияти бештарро аз ҷониби падару модар тақозо мекунад. Психолог М.Ё. Шарипова ақидаи худро нисбати ин масъала чунин ифода кардааст: “Кӯдаконе, ки муҳаббати волидонашонро ҳис мекунанд ва дар фазои солими оилавӣ тарбия

мегиранд, дар ҳаёт бештар муваффақ мешаванд, худбаҳодиҳиашон мувофиқ ва шахсони комил ба воя мерасанд. Ба фарзанд дар мисоли худ нишон додан даркор аст, ки кадом кор дуруст ва лоиқи таҳсин аст. Рафтори кӯдакон, инъикоси рафтори волидон мебошад» [152; 87].

Ҳар як падару модар нисбати фарзандаш бояд муҳаббат дошта бошад. Муҳаббатро танҳо падару модарон ба фарзандон дода метавонад, чунки онҳо барои ин таҷрибаи зиёд доранд. Фарзанд ҳамеша аз волидон муҳаббату дӯстдорӣ интизор мешавад. Муҳаббати падару модар фарзандро часуру чолок карда, ба ӯ қуввату илҳоми нав медиҳад, дар ӯ мустақилона қору фаъолият намудан, боварӣ ба оянда доштанро бедор месозад. Дар раванди таълиму тарбия падару модар бо кӯдакон муоширати дуруст, эҳтироми яқдигар ва дар умум системаи арзишҳоро ба фарзандонаш меомӯзонанд.

Муоширати иҷтимоӣ ва усулҳои тарбия - Маҳз муошират фаъолияти иҷтимоии инсонро такмил медиҳад. Дар муоширати иҷтимоӣ инкишофи психикӣ ва худифоданамоии фард ба вучуд меояд. Муоширати самаранок ва дорои малакаю маҳорат, инчунин муошират бо ҳамсуҳбатон миёни ҳам робитаи ногусастанӣ доранд. Муошират кардан бо одамон, ҳамчун илм ва санъат муаррифӣ карда шуда, барои он истеъдоди табиӣ ва ҳам маълумот зарур аст. Аз ин нуқтаи назар, ҳар нафаре, ки дар ҳаёт муваффақ шудан мехоҳад, бояд нозукиҳои санъат ва илмро омӯзад.

Аз ҳамин хотир, падару модароне ҳастанд, ки нозукиҳои ин санъатро хуб дарк намеkunанд ва дар раванди таълим иштибоҳ намуда, муваффақ намегарданд. В.Н. Гарбузов иштибоҳҳои волидонро дар хусуси тарбия чунин шарҳ медиҳад: изтиробноку бечуръат, фавқулиҷтимоӣ. Ба ин таснифот нигоҳ накарда, намуди классикии тарбияро бояд ба инобат гирифт, аз қабилӣ авторитарӣ, демократӣ ва либералӣ ё индифферентӣ (бепарвоёна) [35; 40].

Усули тарбиявии авторитарӣ – ин усул бо зухуроти зӯроварӣ нисбати кӯдак тавсиф дода мешавад. Хоҳиш ва ниёзҳои кӯдак ба ҳисоб

гирифта намешавад, ҳуқуқҳои кӯдак поймол мегарданд. Ин дар интиҳои кор ба ташаккулёбии ҳисси камарзиш будани худ ва ба касе лозим набудан бурда мерасонад. Барои кӯдаконе, ки волидони авторитарӣ доранд, шармгинӣ, пассивии иҷтимоӣ, яъне онҳо аз нокомӣ, танқид, сарзанишҳо меҳаросанд, хос аст. Ба ин гуна кӯдакон худ ба худ будан, маъюсӣ, нобоварӣ ба худ ва дараҷаи худбаҳодиҳии паст хос мегарданд.

Усули тарбияи либералӣ – ин усул фаъолияти кӯдакро на маҳдуд месозаду на ба ягон самти муайян равона намояд, яъне кӯдакро ба ҳоли худаш мегузоранд. Ин боиси сар задани изтиробӣ баланд, ба худ шубҳанок будан ва дараҷаи пасти комёбӣ мегардад. Зимни ин, кӯдак метавонад бешуурона назорати ба ӯ намерасидаро ҷустуҷӯ намояд ва дар ин мавридҳо тез ба нафарони авторитарӣ вобаста мешавад.

Усули тарбияи индифферентӣ - бо мавҷуд набудани шавқу ҳавас барои иҷрои вазифаҳои волидонии худ нисбати фарзанди худ тавсиф карда мешавад. Дар баробари ин, дар волидон муносибати инкорӣ нисбати фарзанди худ сар мезанад ва дар натиҷа боиси шаклгирии худбаҳодиҳии сатҳи паст мегардад.

Намуди дигари тарбияро обрӯӣ меноманд, ки нисбат ба се усули тарбияи дар боло қайдшуда мазмунан фарқ мекунад. Кӯдакони онҳо хуб мутобиқ мегарданд: боварӣ ба худ, рушди худназораткуниро соҳибанд ва малакаҳои натиҷабахши иҷтимоиро низ доро мебошанд.

Ҳамин тариқ, метавон ёдрас кард, ки ин се усули тарбия (авторитарӣ, либералӣ ва индифферентӣ) барои ташаккули шахсияти кӯдак номусоиданд.

Навъҳои тарбия. Зикр кардан бомаврид аст, ки хирад мисли як пайкарасоз аст, ки инсонро дар руҳияи олами зебоиҳо тарбия мекунад. Ин тарбияҳо аз волидон оғоз мегардад. Ҳар яке волидон бояд ин намудҳои тарбияро ба фарзандони худ омӯзонад, то ки онҳоро аз насл ба насл интиқол диҳанд. Волидоне, ки сатҳи маърифатнокии онҳо баланд ҳаст, ин намуди тарбияро дар фарзандон вобаста ба меъёрҳои гуногун ташаккул медиҳанд. Дар муқоиса бо навъҳои тарбия, ки педагогҳои

чаҳон пешниҳод кардаанд, дар педагогикаи миллии мо навъҳои аз ҳар ҷиҳат тақомулёфта ва таҷрибашуда мавҷуданд, ки мо бояд аз онҳо истифода барем. Чунин намудҳои тарбияи анъанавии миллии мардуми тоҷик вучуд доранд:

1. **Тарбияи ғоявӣ** - тарбияи ғоявӣ категорияи ахлоқӣ ба ҳисоб рафта, ҳадафи асосии он ташаккул додани ғояи миллии мебошад. Вазифаи тарбияи ғоявӣ ҳимояи Истиқлолияти давлатии Тоҷикистон, бунёд ва таҳкими ҷомеаи демократӣ, эҳёи арзишҳои миллии, ҳифзи манфиатҳои миллии халқҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ба давлати мутараққии ҷаҳон табдил ёфтани Тоҷикистон мебошад.

2. **Тарбияи миллии** - ташаккули тафаккури миллии шахрвандро дар назар дорад. Он ифтихор аз миллат, бузургдошти таърих ва мероси фарҳангии ниёгон, расму оин, урфу одат ва анъанҳои миллии, таҳкими робитаи миёни таърихи гузашта ва ҳаёти имрӯзаи миллат, эҳёи намудани урфу одат ва анъаноти миллии, дар асоси хусусиятҳои миллии ривож додани забон, илм, фарҳанги миллии, инчунин эҳтироми миллатҳои дигарро дар бар мегирад.

3. **Тарбияи ҳештаншиносӣ ва ҳудогоҳии миллии** – ба воситаи он шахрванд бояд мутааллиқи миллат, давлати соҳибистиклол, соҳиби Ватан ва ҳуқуқи озодиҳо будани худро дарк кунад ва онҳоро эҳтиром намояд. Бояд донанд, ки вазифаҳои ӯ дар назди давлат, ҷамъият ва оила аз чӣ иборат аст. Баҳри иҷрои онҳо кӯшиш кунад. Дар ин ҷода нисбати манфиатҳои хеш дида, афзалият бештар ба манфиатҳои давлат ва ҷомеа дода мешавад.

Шахрванд бояд кадрро қимати худро донанд ва онро ҳимоя намояд, аз миллат, таърих ва фарҳанги он бохабар бошад ва онҳоро эҳтиром кунад. Ҳудогоҳӣ аз бедории миллии шахрванд сарчашмаи мегирад ва ӯро ба сӯйи ифтихори миллии ҳидоят менамояд. ӯро барои хизмат кардан ба Ватан ва миллат раҳнамоӣ мекунад. Шахрванди ҳештаншинос ва ҳудогоҳи истиқлолияти давлатии кишвари хешро чун гавҳараки ҷашм

ҳимоя мекунад ва барои ғанӣ гардидани боигарии моддию маънавӣ ва фарҳангии миллат саҳм мегузорад, ҳимоятгари манфиатҳои миллат мебошад.

4. Тарбияи ватанпарастӣ - ватанпарастӣ арзиши муқаддас ва муҳимтари тарбия мебошад, ки он дар мафҳумҳои диёр, макон, кишвар, сарзамин, Ватан ифода меёбанд. Унсурҳои дигари тарбия ба мафҳуми тарбияи ватанпарастӣ иртибот доранд ва садоқатмандии шаҳрвандро ба ватани ҳеш инъикос менамоянд. Танҳо шахси ватандӯст метавонад барои амният ва ободии Ватани худ кӯшиш кунад ва ҷоннисор бошад.

5. Тарбияи ахлоқӣ ва анъанавӣ - ин таъсир ба дунёи маънавии шахс аст. Ин сифатҳо на танҳо дар инсон фаҳмиши зебӣ, балки фаъолияти нексиришӣ, ростқавлӣ, ҳалолкориву ҳалолхурӣ, бо адлу инсоф, саховатмандӣ ва амсоли инро ба вуҷуд меоранд. Ҳамаи дигар унсурҳои тарбияи миллӣ дар худ ғояҳои ахлоқию маънавӣ доранд. Ахлоқ унсурест, ки қисматҳои дигари тарбияро бо ҳам мепайвандад ва асоси фаъолияти шаҳрвандро ташкил медиҳад.

Омӯзиши илму дониш фарҳангу маънавиёти инсонро тақомул бахшида, сатҳи фаҳму дарки ӯро боло мебардорад. Дар умум, омӯзиши забон, адабиёт, таърих манбаъҳои хатӣ ва шифоҳӣ, осори динӣ, ёдгориҳои таърих асарҳои санъат, таваҷҷуҳ ба барномаҳои радио, телевизион, маводи компютер, шабакаи интернет, васоити ахбори умум барои тарбияи ахлоқию маънавии инсон нақши муҳим дошта, сатҳи маърифатнокии ӯро тақвият мебахшанд. Тарбияи маънавии инсон ба тарбияи ахлоқии шаҳрванд наздик аст. Ҳар ду аз ҳамдигар ғизо мегиранд ва дар тарбияи шаҳрвандӣ вазифаҳои муштаракро анҷом медиҳад.

6. Тарбияи маърифат - маърифати шахс аз омӯзиши илму дониш сарчашма мегирад. Он ба тарбияи маънавӣ алоқаи зич дорад. Фарқи асосӣ миёни онҳо чунин аст, ки дар тарбияи маънавӣ ҷанбаи ахлоқӣ бештар мушоҳида мешаванд. Аз як сарчашма ғизо гирифта онҳоро бо

ҳам муттаҳид месозад, вале дар таркиби маърифат бештар ҷанбаи донишу малака, касб, маърифатнокии баланди миллат дар доираи илму фарҳанг ва сиёсату ҳуқуқ дар назар дошта мешавад. Маърифат сифатҳои ахлоқӣ ва маънавии миллатро ташаккул медиҳад. Маънавиёт манбаи муҳимми тарбияи миллист. Аз ҷиҳати таркиб ва маънавият мафҳуми «шахси бомаърифат» аз мафҳуми «шахси бофарҳанг» ғанию васеътар мебошад.

Ҳар як ин анъанаҳои тарбия дар оилаҳои тоҷик мавҷуд аст. Ин анъанаҳои тарбия аз тарафи волидон ба кӯдакон омӯзонида мешавад. Барои ҳамин ҳар яке аз волидон бояд ба ин анъанаҳои тарбиявӣ ошно бошанд. Анъанаҳои тарбия ба кӯдакон имконият медиҳад, ки аз таъриху инкишофи миллати тоҷик бохабар бошанд. Бинобар ин, инсон аз хурдӣ дар дил орзуи ҳаёти хушбахтонаро мепарварад, вале баҳри расидан ба он марҳилаҳои гуногунро паси сар менамояд. Яке аз ин марҳилаҳои муҳимми зиндагӣ бунёди оила махсуб меёбад. Маълум аст, ки оила ҳамчун бунёдгузори ҷомеаи муосир арзёбӣ гардида, побарҷо будани он дар заминаи муҳаббат, иззату ҳурмат ва сабру таҳаммул имконпазир аст. Назар кардан бар гузашта қадаме ба ояндаи нек мебошад. Агар дар гузашта ғаму андӯх ва норасоиҳо бештар буданд, ин мушкилиҳоро оромона таҳлил кардан зарур меояд, аммо фаромӯш набояд, кард, ки танҳо бо ёди гузашта зиндагӣ карда намешавад. Андешаҳои гузашта танҳо барои беҳтар намудани оянда лозим мегардад. Ин масъаларо ҷомеашинос М.С. Масковский чунин тасниф мекунад:

– тавлиди фарзанд ва таъмин намудани ҷомеа ба насли солим (репродуктивӣ);

– хоҷагӣ – иҷтимоӣ, яъне таъмин намудани талаботи модӣ, маънавӣ, манзилӣ, дастрасии неъматҳои модӣ ба аҳли хонавода;

– фарҳангӣ – маърифатӣ, ки он аз насл ба насл додани таҷриба ва қонунҳои ғардондани талабот ба фарҳанг, фароғат ва доништагирии олами ихотакарда, муносибатҳои иҷтимоӣ фарҳангиро амалӣ мегардонад;

– мерос гузоштани мавқеи иҷтимоӣ, ному насаб, молумулк (регенативӣ); таълиму тарбиявӣ – таъмин намудани иҷтимоишавии фарзандон;

– нахуст назорати иҷтимоӣ – иҷрои қоида ва меъёрҳои ахлоқӣ, масъулиятшиносӣ ва иҷрои ухдадориҳо дар назди ҳамсар, фарзандон, шахсони калонсол;

– ташкили истироҳату фароғат барои барқарор намудани саломатӣ, ғамхорӣ барои таъмин намудани саломатӣ ва некуаҳволии аҳли хонавода (рекреативӣ);

– баргузори муоширати маънавӣ, рушди шахсии аъзои оила ва ҳамдигарфаҳмӣ, бой гардондани олами маънавӣ ба аъзои оила, таъмин намудани имконият барои интиқоли мавқеи иҷтимоӣ (вобаста ба синну сол), сохтори иҷтимоиро нигоҳ доштан;

– қонун гардондани талаботи аҳли хонавода ба ҳурмату эҳтиром, эътироф кардани ҳамдигар ва дастгирии равонӣ, ҳифзи равонию иҷтимоӣ (психотерапевтикӣ)» [106, 3-4].

Аввалин вазифаи оила аз он иборат аст, ки муҳити таълиму тарбияро фароҳам карда, барои зисту зиндагии бофароғат шароит фароҳам оварад. Аз нигоҳи равоншиносӣ исбот шудааст, ки инос дар айёми хурдсолӣ ҳамчун мавҷудоти иҷтимоӣ, дар муҳите, ки барои ӯ омода карда мешавад, рушд меёбад. Кӯдак бояд бо муҳити атроф муносибати тарафайнро ба роҳ монад, зеро тавассути ин гуна муносибатҳои тарафайн психикаи кӯдак рушд мекунад ва дар маҷмӯъ барои рушди шахсияти ӯ (кӯдак) нақши ҳалқунандаро мебозад.

Профессор Б. Мачидова доир ба ин масъала чунин мегӯяд: «Арзишҳои оилавӣ ин омилҳои модӣ ва боигарии маънавие мебошанд, ки ба субъект (аъзои оила) аз ҷиҳати иҷтимоӣ манфиатбахш буда, барои қонун гардондани талабот ва шавқу ҳаваси онҳо равона карда мешаванд» [97; 123].

Аз даврахои пеш дар ташаккули шахсият баҳсҳо мавҷуд буданд: оила ин ки оё ҷамъият (боғчаи кӯдакон, мактаб ва дигар муассисаҳои олий) тарбиятдиҳандаи ҷомеаи имрӯза ба шумор меравад? Доир ба ин масъала Я.А. Каменский чунин қайд мекунад, ки “мактаби модарона - ин мунтазам ҳосилшави донишҳое, ки кӯдак онро аз модари худ аз худ менамояд. Дарси модарон – бетағйирдихӣ дар ҷадвали дарсӣ, бе рӯзи истироҳат сураат мегирад” [76; 556].

Волидон ҳар вақт хоҳанд бо фарзандони худ дар гуфтӯгӯ шуда, аз ҳолатҳои равонии фарзандашон бохабар мегарданд. Барои ҳамин волидан мунтазам бо фарзандони худ маслиҳату машварат карда, рафтору кирдори онҳоро таҳлил ва ҷиҳатҳои мусбату манфии онро ба фарзандон мефаҳмонанд. Н.В. Шелгунов дар мактубҳои худ доир ба тарбия чунин пешниҳод намудааст: “Инсонро омӯзонед, ҷамъиятро омӯзонед, равияи шаҳрвандиро ба асос гирифта, шумо дар фарзандонатон чунин одамиятро тарбия намоед, ки ҷамъият ба онҳо ниёзманд аст” [154; 15]. Педагог ва психологи рус И.В. Гребенников низ доир ба ин масъала андешаҳои худро чунин ибраз намудааст: «Волидайн бояд дорои маданияти педагогӣ бошанд. Зери маданияти педагогӣ ҳамон омодагии педагогӣ фаҳмида мешавад, ки он дараҷаи камолоти онҳоро ҳамчун тарбиядиҳандагон инъикос менамояд ва он дар раванди тарбияи оилавӣ ва ҷамъиятии кӯдак зоҳир мешавад. Қисмати муҳимми маданияти педагогии волидайн – ин маҳз омодагии педагогии онҳо мебошанд: маҷмуи муайяни донишҳои психологию педагогӣ, физиологию беҳдоштӣ ва ҳуқуқӣ, инчунин малакаи тарбия намудани кӯдакон, ки дар рафти таҷриба ба даст оварда шудааст. Нақши асосиро дар баланд бардоштани маданияти педагогӣ, маърифатноккунии мақсадноки илмӣ – педагогӣ мебозад, ки бо он ҳамон роҳбари синф ё худ муаллим машғул мешавад» [47; 96].

Вақте ки падару модар аз маданияти баланди педагогию психологӣ, ҳуқуқӣ ва тиббӣ бархурдор аст, он гоҳ онҳо ҳамеша саъю кӯшиш мекунанд, то оилае бунёд намоянд, ки барои тарбияи фарзандони

солиму солеҳ шароит фароҳам гардад. Бояд падару модар ва омӯзгор дорои фарҳанги педагогӣ бошанд, чунки онҳо тарбиятдиҳандаи наслу наврас дар ҷомеа ба ҳисоб мераванд. Аз падару модарон ва омӯзгорони имрӯза талаб карда мешавад, ки онҳо ҳамқадами замон бошанд, зеро замони муосир бо тараққиёти технологияи иттилоотӣ фарқ мекунад. Маҳз падару модар ва омӯзгорон бояд ба насли наврас онро омӯзонанд, то ки аз онҳо хуб истифода бурда тавонанд. Аз ин лиҳоз волидон ва омӯзгорон бояд масъулиятшинос, инсондӯст, меҳрубон, ғамхор, якдигарфаҳм, дӯстдор ва огоҳ бошанд. Баланд бардоштани сатҳи таълиму тарбия аз муносибати дучонибаи волидон бо омӯзгорон вобастагӣ дорад. Вақте волидон метавонанд фарзандони худро тарбия намоянд, ки агар бо муассисаҳои таълимӣ робитаи мустақим барқарор дошта бошанд, ҳамкорӣ на танҳо чараёни таълиму тарбияро пурсамар мегардонад, балки баъзе душвориҳои байни омӯзгорону хонандагон вучуддоштаро бартараф мекунад. Агар волидайн хоҳанд, ки дар оянда фарзандонашон солиму солеҳ ба воя расанд, бояд бештар дар чорабиниҳои мактабӣ иштирок кунанд. Омӯзгоре, ки бо волидони хонанда дар робита нест, дар таълиму тарбияи насли наврас муваффақ шуда наметавонад. Лозим ба ёдоварист, ки масъалаҳои болозикр ҷиҳати рушди ҳаматарафаи шахсияти кӯдак дар он сурате ҳалли худро меёбанд, ки агар донишҳои ҳам педагогию ҳам психологӣ дар раванди таълиму тарбия ҷорӣ шаванд ва дар амалия бевосита татбиқи худро ёбанд.

Муқаррар шудааст, ки дар рушди шахсияти кӯдак нақши бузургро пеш аз ҳама, мавҷудияти шароитҳои тарбия дар оила мебозад. Оила аввалин маконест, ки шахсияти кӯдак дар он инкишоф ёфта, шакл мегирад. Ҳар гуна беназмӣ ва мушкилиҳои ахлоқӣ дар оила бевосита ё бавосита ба раванди рушди психикии кӯдак таъсири манфӣ мегузорад, зеро «кӯдакон мисли оина ҳама чизи дидаашонро қабул карда инъикос менамоянд». Тадқиқоти Шнайдер Л.Б. нишон медиҳанд, ки «ҳатто чанини дар батни модар қарор дошта, чанин талабот ба навозиш ва меҳру муҳаббат дорад. Модар чунбидани чанини худро эҳсос карда «ба

андеша меравад», «чаро беқарорӣ мекунад», «ба ӯ чӣ шуда бошад». Қайд кардан зарур аст, ки чанин нисбат ба садоҳои баланд дида, садоҳои пастро беҳтар эҳсос мекунад. Бинобар ин, чанин ба суҳанони орому меҳрангези модар гӯш медиҳад ва дар робита ба ҳолати рӯҳии модар ӯро ҳолати гуворо ё ногувор фаро мегирад. Агар модар дар ҳолати тарсу ғаму андӯҳ қарор дошта бошад, пас ин ба рушди чанин бетаъсир намеронад» [155; 233].

Ҳамин тавр, падару модар дар тарбия ва рушду камоли фарзанд масъулият дошта, вазифадоранд, ки дар бораи саломатӣ, тақомули ҷисмонӣ, руҳию, равонӣ маънавию, ахлоқӣ, таълиму тарбия ва касбомӯзии фарзандонашон ғамхорӣ намуда, дар рушду тақомулдиҳии фарзандони худ нисбат ба ҳамаи шахсони дигар саҳми бештаре дошта бошанд. Барои гирифтани таҳсилот дар зинаҳои гуногуни муассисаҳои таълимию тарбиявӣ ба фарзанд имконияту шароитҳои мусоид ва заруриро фароҳам оваранд, зеро таълим ва тарбия, пеш аз ҳама, вазифаи муқаддаси оила мебошад. Падару модар уҳдадоранд, ки: ба фарзанд номи нек гузоранд; фарзандро ҳатман аз қайди асноди ҳолати шахрвандӣ гузаронида, барои саломатӣ, инкишофи ҷисмонӣ, маънавӣ ва ахлоқии ӯ ғамхорӣ намоянд; фарзандро дар руҳияи озод тарбия намуда ӯро ба ҳаёти мустақилона омода намоянд, меҳнатдӯсту, поквичдон, ростқавл, эҳтиром ба Ватан ва арзишҳои миллию умумибашарӣ тарбия намоянд; ба фарзандони имконияташон маҳдуд (ҷисмонӣ, равонӣ) барои гирифтани таҳсил ва касбу кор шароит муҳайё намоянд, ба ҷалби фарзандони ноболиғи худ ба корҳои вазнини ҳафнок ва вазнини ба саломатии онҳо зараровар ва дигар кору машғулиятҳои ба инкишофи муътадили ҷисмонӣ, рӯҳию равонии онҳо зарар расонанда, роҳ надиханд. Пас, он чӣ гуна шароитҳо бошанд? Аксари муҳаққиқон ба чунин шароитҳо афзалият медиҳанд:

- бояд дар масъалаи таълиму тарбияи кӯдак ҳам падар ва ҳам модар масъулият дошта бошанд ва онро дарк карда, дар амал татбиқ созанд;

- ташкили тарзи ҳаёти солими оилавӣ бо дар назардошти эҳтиёҷоти ҳар як аъзои оила;

- эҳтиёҷоти зебоипарастӣ;

- эҳтиёҷоти беҳдоштӣ;

- бояд тарзи муносибату муошират ва тарзи рафторҳои падару модар дар маҷмӯъ сифати намунаи ибрат баромад кунанд;

- бояд падару модар қабл аз пешниҳод намудани талабот ба кӯдакон пешакӣ бо ҳамдигар маслиҳат кунанд ва ба мувофиқа омада, баъдан онро ба фарзандони хеш пешниҳод кунанд ва онро тарзи пешниҳод кунанд, ки якрағ бошанд, на ин ки мухолифи яддигар бошанд;

- калонсолони оила аз ҷониби дигар аъзоёни оила бояд эҳтиром гардад, то ин ки кӯдакон онро омӯзанд;

- падару модар бештар кӯшиш кунанд, ки донишҳои заруриро ҷиҳати дуруст ба роҳ мондани таълиму тарбияи фарзандони хеш азбар намоянд.

Чуноне ки дар болозикр намуда будем, оила маконе ба ҳисоб меравад, ки ё шахсияти комил рушд мекунад ва ё баракъс шахсияти бадахлоку бадтарабия. Дар баробари ин, пас аз тавлиди фарзанд дар оила муносибатҳо дигаргун мешаванд, зеро меҳру муҳаббати зану шавҳар тақсим мегардад, қисме аз он ё бештари он ба фарзанд равона мешавад, ки дар натиҷа нофаҳмиҳо дар муносибатҳои оилавӣ сар мезананд.

Ҳамин тавр, муносибатҳои оилавӣ дар ташаккули рафтор ва шахсияти фарзанд нақши бузургро дорад. Олимон ҳангоми тадқиқи сохтори дохилии оилаҳо хусусиятҳои ба онҳо хосро муайян карданд, ки ба нодуруст шакл гирифтани рафтори кӯдакон мусоидат намуда, сабаби

нодуруст ба воя расонидани онҳо мегардад, масалан Л.С. Алексеев заминаи натиҷагирӣ аз тадқиқоти худ оилаҳои номусоидро ба таври зерин гурӯҳбандӣ намуд: низоъангезанда, зиддиахлоқӣ, аз назари педагогӣ салоҳиятнадошта ва зиддиҷамъиятӣ [5; 144].

Масъалаи таъсири оила ба рушди кӯдаконро тадқиқ карда истода, Г.П. Бочкарева оилаҳоро чунин таснифот менамояд:

1. Оилаҳои муҳити эмотсионалиашон номусоиде, ки волидайн хангоми зоҳиран созгор будани муносибатҳо ба талаботу эҳтиёҷоти кӯдак ҳисси таваҷҷуҳ зоҳир менамоянд.

2. Оилаҳои муҳити ахлоқӣ носолиме, ки дар кӯдак шавқу ҳавас ва талабатҳои номатлубро мепарваранд ва бо ҳамин ўро ба тарзи ҳаёти бадахлоқона ҷалб мекунанд [19; 178].

Аз таҳлилҳои боло зикргардида бар меояд, ки муҳити солими созанда дар радифи калонсолон барои кӯдак ҳам хушоянд буда, муҳити носолим таъсири манфӣ мегузорад. Оид ба вазъи рушди кӯдакон дар оилаҳои носолим тақиқот гузаронида В. Бауренас зухуроти қачрафториро бо чунин вазъиятҳои тарбияи оилавӣ алоқаманд менамояд:

- мавҷуд набудани таъсири бошууронаи тарбия ба кӯдак;
- дараҷаи баланди фишор ва ҳатто зӯроварӣ дар ҷараёни тарбия;
- аз рӯйи тасаввуроти худбинонаи ба мустақилии кӯдак аз будаш зиёд баҳо додан;
- бенизому бетартибӣ дар тарбия бо сабаби носозии волидон [13; 66].

Кӯдакон дар рафти ҳаёт майлу хоҳишҳои гуногун пайдо мекунанд. Мавриди назари волидон қарор нагирифтани майлу хоҳишҳои кӯдак, сабаби ба мушкилиҳои зиёд гирифтор гаштани онҳо мегардад.

Фарзанди инсон ҳамчун ҷисми заиф ба дунё омада ӯ ба тарбияю нигоҳубини волидон ниёз дорад. Ў ҳоло мустақилона ҳаракату амал

карда наметонад ва ба тарбияю оғуши гарми модар, меҳру шавқат ва навозиши ӯ ниёз дорад.

Л.Н. Толстой тасдиқ мекунад, ки «кӯдак аз рӯзи таваллуд то панҷсолагӣ аз олами фароғирифтааш барои худ нисбат ба баъди панҷсолагӣ то охири умраш чандин маротиба зиёд хирад, ҳиссиёт, ирода ва характер мегирад» [55; 39].

Оила ба фарзандон фарҳангу тамаддун ва одобу суннатҳои миллиро муаррифӣ менамояд ва бисёр масъалаҳои муқаддасу масъулиятнокро дар рушди шахсияти насли наврас, аз ҷумла сабру таҳаммул, эҳтиром, раҳму шафқат ва нексириштии одамо рушд хоҳад дод. Бо ибораи дигар, оила маконе ба шумор меравад, ки ахлоқҳои ҳамидаи инсонӣ аз насл ба насл мегузаранд. Вобаста ба ин, Л.Н. Толстой тарбияи дурусти оилавино бештар дар вазифаҳои он мебинад ва онро дар чунин ҷанбаҳо афзалият медонад.

Инкишофи хусусиятҳои психологӣ ва ё дар маҷмӯи инкишофи шахсияти кӯдак. Оила ӯро солиму солаҳ ба воя мерасонад ва дар вучудааш чунин сифатҳоро, ба монанди муоширати хуб, таҳаммулпазирӣ, боиродагӣ, қобилиятнокӣ, покизақорӣ ва зебогию ахлоқро бедор менамояд. Ҳар як таҷрибаи волидонро насли наврас аз худ мекунад. Оила метавонад хусусиятҳои мусбат ва ё манфии кӯдакро рушд диҳад ва агар хусусиятҳои мусбати ӯро рушд дода тавонад, пас метавон гуфт, ки дар ҷомеа боз як нафари солим зиёд мегардад, ки баҳри ҳифзи арзишҳои олии инсонӣ мубориза хоҳад бурд.

Омӯзиши волидайн дар тарбияи мураббияҳои босалоҳият нақши муҳим мебозад. Чӣ тавре ки психолог Т.П. Гаврилова қайд мекунад «ба муоширати валидайн бо кӯдакон на танҳо донишҳои дар лексия азхудшуда, балки таҷрибаи ҳосилгардида ҳангоми муошират бо муаллим низ таъсир мебахшанд» [34; 123].

Усулҳои муоширати педагогӣ - Волидону омӯзгорон метавонанд якеро беасос баҳои баланд монанду дигареро баҳои манфӣ гузоранд ва кӯдакону шогирдон на бояд ба ҷараёни баҳогузории волидону

омӯзгорон монета шаванд, зеро ин масъулияти танҳо волидону омӯзгорон ҳисобида мешавад.

Усули демократии муоширати педагогӣ куллан аз усули авторитарӣ фарқ мекунад. Волидону омӯзгороне, ки аз усули демократии муоширати педагогӣ истифода мебаранд, пеш аз ҳама, ба хоҳиш ва шавқу завқи кӯдакону шогирдон эътибор дода, иҷро кардани ҳар як супоришро талаб мекунад. Кӯдакону шогирдон аз муносибати хуби волидону омӯзгорон ҳавасманд шуда, имконияти ташаббус нишондоданро пайдо мекунанд. Ҳар як ташаббуси кӯдакону шогирдон аз тарафи волидону омӯзгорон дастгирӣ меёбаду боиси мароми ҳамкорӣ намудани волидону омӯзгорони кӯдакону шогирдон мешавад. Ҳама ҳаракату амали кӯдакону шогирдон ҳавасманд карда мешаванд. Дар рафти амалӣ шудани муоширати демократӣ кӯдакону шогирдон имкон пайдо мекунанд, ки саволи дар фикрашон пайдо шударо пурсанд ва ё ақидаи худро оид ба мавзӯ баён намоянд. Баҳодиҳӣ низ аз тарафи волидону омӯзгорон характери объективиро доро аст. Волидону омӯзгорон дар маслиҳат бо кӯдакону шогирдон ба беҳтаринҳо баҳои баланд мемонанду дигареро баҳои манфӣ мегузоранд. Кӯдакону шогирдон дар чараёни баҳогузори волидону омӯзгорон ғайилона ширкат меварзанд.

Усули либералии муоширати педагогӣ нисбатан камсамар аст. Волидону омӯзгорон дар рафти амалӣ намудани ин усули муоширати педагогӣ масъулиятро аз худ дур карда, нисбати сифат ва самаранокии чараёни таълим ва тарбия безътиной зоҳир мекунад. Дар натиҷаи истифодабарии усули либералии муошират дар кӯдакону шогирдон мароми хондан паст мешавад.

Дар асоси таҳлили натиҷаҳои тадқиқоти муосир муайян гардид, ки усули муоширати демократӣ нисбати дигар усулҳои он натиҷанок буда, боиси инкишофёбии шахсияти кӯдакону шогирдон мегарданд.

Тарбияи меҳру муҳаббат ва ахлоқ дар оила. Кӯдак дар доираи ду муҳит-ҳам муҳити оилавӣ ва ҳам муҳити атроф бори нахуст ҳиссиёти меҳру муҳаббатро инъикос намуда, баъдан онро дарк ва қабул мекунад.

Гап сари он меравад, ки падару модарон ба фарзанди худ бештар кадом хиссиётро медиҳанд, меҳру муҳаббатро ва ё қаҳру ғазабро.

Тарбияи фарҳанги оилавӣ. Оила муҳитест, ки аллакай фарҳанги муайян дар он ҷо мукамал гардидааст, хоҳ фарҳанги дуруст бошад ва ё хоҳ фарҳанги бадӣ. Кадом намуди фарҳанге, ки дар муҳити оилавӣ бартарӣ дорад, кӯдак онро дар рафтори падару муодари хеш мушоҳида намуда, онро ҳамчун фарҳанги дуруст қабул мекунад. Пас, маълум мегардад, ки азхудкунии фарҳанг аз рафтори падару модарон вобастагии сахт дорад.

Бояд қайд намуд, ки насли наврас зеҳн ва афкори худро дар оила ташаккул медиҳад, яъне, наврас ба як маҷрои муҳимми ҳаётӣ дохил мешавад. Насли наврас роҳу воситаи зиндагии иҷтимоиашро дар оила пайдо менамояд. Пас, соҳиби ҷӣ гуна фарҳанг шудани насли наврас аз волидайн вобаста аст. Насли наврас дар оила меҳру муҳаббат, самимият ва ҳамкорӣ, шараф, иззату нафс ва самимиятро меомӯзад. Ростқавлӣ, нексириштӣ, рафтору гуфтору пиндори некеро, ки оила ба кӯдак дода метавонад, дигар муҳитҳо дода наметавонанд.

Тарбияи иҷтимоии оила. Чунончӣ дар боло зикр гардид, оила сарчашмаи рушду нумуи хусусиятҳои мусбат ва тарзи муносибат бо ҷомеа мебошад. Муҳити оилавӣ бояд фарзандро ба муносибати дуруст ба ҷомеа сафарбар намояд ва ҷомеаро барои фарзандони хеш ҳамчун ҷомеаи солим арзёбӣ кунад. Кӯмак расонидани калонсолон, ҳурмати иззати шахсони аз худ калон, эҳтиром ба муқаддасоти миллӣ, дӯст доштани ватани худ ва азизу гиромӣ доштани он, садоқат ба ватан, дилсӯзӣ нисбати миллати хеш ва ғайра аз амсоли масъалаҳое мебошанд, ки падару модар бояд ба фарзандони худ биомӯзанд. Дар ин ҷода масъалаи таҳаммулпазирӣ ба намояндагони адёни дигарро низ мебояд хотирнишон ва омӯзонид, то ин ки кӯдакон рӯ ба таассуби динӣ наоранд ва нисбати намояндагони дигар динҳову мазҳабҳо таҳаммулпазир бошанд ва эҳтиромро ба ҷо биоваранд.

Бояд зикр кард, ки барои шаклгирии шахсияти кӯдакон бояд оила, мактаб ва ҷомеа дар якҷоягӣ ҳамкорӣ намоянд. Масалан, агар оила як ҷанбаи рафти тарбияро дар кӯдакон омӯзонад, он гоҳ мактаб ва ҷомеа дигар ҷанбаҳои тарбияро меомӯзонад. Дар таълиму тарбияи кӯдакон оила, мактаб ва ҷомеа бетараф шудан наметавонанд.

Оила таҳаввулот ва дигаршавии муносибатҳои ҷамъиятиро дар худ таҷассум мекунад. Ба сифати мисол метавон чунин омилҳоро дарҷ намуд, ки ифодагари таҳаввулот мебошад: тавлиди ками фарзанд, дар муҳитҳои калони фарҳангӣ маҳорати тобовар будан ва зиндагӣ карда тавоништан, никоҳ бо хешу табори наздик, ҷанг ва ихтилофҳо, ба вучуд омадани ҷараёнҳои мухталифи динию фарҳангӣ ва ғайра.

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба ташаккули оилаи солим ва нақши он дар пешрафти ҷомеа, тарбияи насли наврас аҳамияти махсус дода таъкид намудаанд, ки «...оила ҳамчун падидаи иҷтимоию ҳуқуқӣ маҳаки асосии давлатро ташкил дода, дар сатҳи Конститутсияи кишвар барои ҳифзи он ва баҳри ғамхории махсуси давлат фаро гирифтани модару кӯдак аз ҷониби Ҳукумати кишвар ҳамаи чораҳои зарурӣ андешида мешаванд» [118;14].

Қабул карда шудани Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд» (2011), ки мақсади он «пурзӯр намудани масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд, дар руҳияи ватандӯстӣ, ифтихори ватандорӣ эҳтироми арзишҳои миллӣ, умумибашарӣ ва фарҳангӣ, инчунин ҳифзи ҳуқуқи манфиатҳои фарзанд мебошад» ба раванди тарбияи оилавӣ таъсир расонида истодааст.

Ҳамзамон, бояд тазаққур дод, ки оилаи муосир дар асоси пайёмадҳо ва тағйирёбандагҳои ҷомеаи ҷаҳонӣ ба вучуд меоояд ва вобаста ба он тарзи ҳаёти оилавии хешро пеш мебарад. Чунончӣ дар болотар ишора намуда будем, муборизаи фарҳангӣ оғоз мегардад ё фарҳанги худро нигоҳ медорем ва ё фарҳангҳои беруна ҷойи фарҳанги

ачдоди моро мегиранд. Замони муосир бо техникаву технология худ тавонист оилаи муосирро бо тамоми ҳастияш тағйир диҳад, муоширати оилавӣ қариб, ки нест шуда истодааст. Тавассути шабақаҳои иҷтимоӣ фарҳангӣ бегона вориди фарҳанги мо шуда истодаанд, тавассути шабақаҳои иҷтимоӣ чараёнҳои динии мутаассибона роҳ ёфта истодаанд ва насли ҷавони моро ба доми фиреби худ кашида истодаанд.

Пас, оила бояд дар масъалаҳои болозикр дар канор набошад ва баҳри ҷомеаи солим мубориза барад ва ин мубориза, албатта, аз муҳити оилавӣ сар мешавад. Яъне, агар падару модар хоҳанд, ки фарзанди онҳо дар муҳити солим ба воя расад, пас онҳоро зарур аст, то ин ки фарзанди худро ҳамон гуна ба ҷомеа сафарбар кунанд, на ин ки тарбияи фарзанди хешро ба ҷомеа ҳавола дода бошанд. Ҳол он ки, чуноне ки мо дар оилаҳои муосир мебинем, таълиму тарбияи фарзандон дар дасти намояндагони фарҳанги бегонаанд ва онҳо тавассути шабақаҳои иҷтимоӣ ҳамон гунаи хостай ҳудашон кӯдакон-насли ояндаи миллати моро бар манифати хеш истифода мебаранд.

Доштан ва ё донишони донишҳои педагогӣю психологӣ имкони онро медиҳанд, ки падару модари ҷавон фарзанди хешро бо дар назардошти давраҳои синнусолӣ тарбия намояд ва дар баробари тарбияи ҷисмонӣ тарбияи руҳию равонии кӯдакро низ ба инобат гиранд. Баинобатгирии давраҳои синнусолӣ боиси рушди шахсияти комили фарзанд мегардад.

Дар баробари ин, бояд зикр кард, ки зиндагии ояндаи фарзандон аз муҳити оилавӣ вобастагии калон дорад. Яъне, кӯдак он муносибат, рафтор ва муҳити оилавӣ, ки дар он ба воя мерасад, онро ҳамчун асос қабул карда, фардо ҳангоми оила барпо намуданаш, ҳамин гуна тарзи ҳаёти оилавию ба роҳ мемонад. Кӯдак дар чунин андеша қарор дорад, ки ин гуна тарзи ҳаёти оилавӣ дуруст аст, зеро падару модари ман ҳамин гуна ҳаётро паси сар намуданд ва ман низ бояд онро идома диҳам.

Падару модар бояд дар оила, хусусан дар назди фарзандон рафтори дуруст кунанд, муоширати созанда намоянд, зеро кӯдаки

хурдсол назар ба чизи мешунидааш ба чизи медидааш бештар боварӣ дорад ва онро қабул мекунад. Пас, ин андешаро бояд падару модарон хуб ба инобат гиранд ва дар ҳаёти оилавии хеш самаранок истифода баранд. Масалан, якҷоя хондани китобҳо ва шарҳу эзоҳ додани маънои он, доштани китобхонаи оилавӣ, нақл кардани қиссаҳои ахлоқона, бозиҳои шохмот, саволи ҷавобҳои гуногун ҷиҳати ангезиши зеҳнӣ ва ғайраҳо.

Аз гуфтаҳои болозикр бармеояд, ки вазифаи волидон бисёрҷанба буда, ҳам ҷанбаҳои қонёсозии талаботи моддӣ, ҳам маънавӣ ва ҳам интеллектуалиро низ дар худ фарогир мебошад. Одобу ахлоқи нек нишонаи фаилати исонӣ аст. Барои бо чунин хислатҳо ба воя расонидани фарзанд ба волидон лозим меояд, ки меҳнату кӯшиши зиёд ба харҷ диҳанд. Дар ин маврид А.С Макаренко чунин мегӯяд: «Тарбияи фарзанд вазифаи муҳимми ҳаёти мо мебошад. Фарзандони мо падару модарони ояндаанд ва онҳо низ фарзандони хешро тарбия менамоянд. Фарзандони мо ин пири мост. Тарбият дуруст пирии босаодати мост, тарбияи бад ғамии ояндаи мо мегардад, ин ашк, ин гуноҳи мо аст дар назди дигар одамон, дар назди тамоми кишвар» [100; 10].

Масъалаи тарбияи кӯдак баъд аз оила бар зиммаи муассисаҳои таълимӣ вогузор шуда, он бо мурури замон мураккаб мегардад. Дар ин давра волидайнро меболад фарзандонро дар робита бо мактаб, ба омӯхтани илму маърифат раҳнамоӣ намоянд. Мактаб насли наврасро тарбия мекунад, бинобар ин аҳли ҷомеа дар тарбияи насли наврас набояд бетараф бошанд. Ҳамкориҳои онҳоро мактаб ба роҳ мемонад, то ки дар якҷоягӣ насли наврас дуруст тарбия карда шаванд. Вобаста ба ин масъала А. Нуров равшанӣ андохта, чунин ҷиҳатҳои таълиму тарбияро зарур мешуморад: “ба вучуд овардан ва ба камол расондани инсонии солим; ташккули ҷомеаи солим; ҳамкорӣ дар соҳаи маориф ва рушди иқтисодии оила; таъмин намудани ниёзҳои кӯдак дар оила; таъмин намудани амнияти руҳии аъзоёни оила” [113; 70].

Ҳамин тариқ, оила, мактаб ва ҷомеа дар ҳамкорӣ байни ҳамдигар метавонанд барои ҳалли масъалаҳои дар боло зикршуда нақши муҳим бозанд. Бо ибораи дигар, онҳо ҷиҳати инкишофи психикии кӯдак саҳми худро гузоранд. Зеро, шахсияти солим ба воя расида метавонад таҳаммулпазир буда, нооромиро дар муҳити мактаб ва ҷомеа баратараф намояд. Бинобар ин, фароҳам овардани муҳити солиму фарҳангӣ дар оилаҳо ва мактабҳо имконият медиҳад, ки дар насли наврас чунин хусусиятҳо, ба монанди сабр, эътироф, эҳтиром, ҷавонмардӣ, авф, шафқат, гузашт кардан, тамкин, худдорӣ ва ғайраҳо ташаккул ёбанд. Аз ин рӯ, зарурате пеш меояд, ки ин се ниҳоди иҷтимоӣ (оила, мактаб ва ҷомеа) бояд барномаю чорабиниҳои мушаххаси марбут бо таълиму тарбияи насли наврасро тартиб диҳанд ва дар якҷоягӣ барои амалӣ гаштани ин ҳадафҳо фаъолият намоянд.

Масъалаи дигар баланд бардоштани маърифати оиладорӣ ва боз ҳам тақвият бахшидани масъулияти волидон дар таълиму тарбияи фарзандон мебошад.

Аз сарчашмаҳои илмию фарҳангӣ ва таърихӣ бармеояд, ки ояндаи дурахшон ва соҳибтамаддуни давлат ва миллати куҳанбунёди мо ба тарбияи дурусти насли наврас зич алоқаманд мебошад.

Тарбия кардани насли ояндасоз дар ҳама даври замон вобаста ба ташкили оилаи солим ва ташаккул додани маърифати оиладорӣ сарчашма гирифтааст, зеро оила чи аз нигоҳи қонун ва чи аз назари маърифати исломӣ воҳиди асосии иҷтимоӣ буда, ташкили оила, тарбияи фарзандон аз бузургтарин масъулият дар ҷомеа махсуб меёбад. Оилаи устувору побарҷо ва маърифати солимдошта боиси ҷамъияти устувор мегардад. Донишманди шаҳри Шарқ Муҳаммади Ғаззоӣ дар китоби худ “Насихат-ул-мулк” овардааст: “Падару модар ба мисли сарчашмаи обе мебошанд, ки агар оби он мусаффо бошад, поёноб низ мусаффо хоҳад шуд” [110;176].

Агар ба таҳлили амиқи андешаҳо шавем, пас маълумамон мегардад, ки барои рушди шахсияти комили фарзанд бояд падару модар

пеш аз ҳама ҳудашон солим бошанд ва муҳити солимро муҳайё созанд. Ҳамзамон, ҷомеаи солим аз оилаи солим бармеояд.

Ташкили муҳити маърифатӣ дар оила барои тарбия гирифтани фарзандон боиси васеъ шудани ҷаҳонбинии онҳо мегардад, ки заминаи тақвияти маърифати педагогии волидонро фароҳам мекунад.

Барои волидон одобу ахлоқи фарзанд азизу муътабар аст ва рафтору муносибати волидон низ бояд барои фарзандон ҳамин гуна сарчашмаи ифтихор бошад. Мадади мактабу аҳли ҷамъият ба оила дар тарбияи фарзандон ҳамешагӣ бояд бошад. Ривояте ҳаст, падару модари ҷавон аз Абуалӣ ибни Сино пурсидаанд, ки тарбияи кӯдаки ҳафтрӯзаамонро аз кай оғоз кунем? Ӯ посух гуфтааст, ки аллакай ҳафт рӯз дер кардед, зеро тарбия аз рӯзи таваллуд оғоз меёбад. Дар ҷавоби Абуалӣ ибни Сино маънои бузурге ниҳон аст, ки шунавандаро ба фикру андеша водор месозад. Абуалӣ ибни Сино рисолаи “Тадбири манзил”-ро ба масъалаҳои оилавӣ бахшида, ақидаҳои ӯро дар бобати тарбияи фарзанд баён намуда менависад: “Ҳукуқи фарзанд дар зиммаи падар ин аст, ки вайро номи нақӯ бимонад ва кӯдакро аз корҳои ношоам ҳифз намояд, фарзандашро хуб донад ва омӯзад, ки воситаи ягонаи омӯзиши фарзанд ин мушоҳида мебошад”[1; 730].

Тарбияи фарзанд вазифаи асосии ҷомеа низ маҳсуб меёбад. Агар маърифати педагогии волидайн, ҷомеа созгор ва муҳит солим бошад, раванди тарбия самарабахш шакл мегирад. Таълиму тарбияи фарзанд кору осону саҳл нест, он аз падару модар сермасъулиятӣ ва устуворию истодагариро металабад. Дар таълиму тарбия бояд ҳам падар ва ҳам модар нақши ҳудро дуруст иҷро кунанд ва баробар саҳмгузор бошанд.

Барои муайян кардани нақши маърифнокии волидан барои тарбияи самарабахш бояд аввал моҳияти маърифати педагогиро баррасӣ кард.

Маърифати педагогӣ – яке аз шаклҳои робитаи дӯҷонибаи омӯзгорони муассисаҳои таълимию тарбиявӣ ва оила мебошад.

Одатан мафҳуми “маърифат” дар фарҳанги истилоҳоти забони тоҷикӣ ба чунин маъноҳо оварда шудааст:

- ба маънои шинохтан, доништа гирифтан;
- ба маънои ҳам дониш ва ҳам илм;
- ба маънои фаҳмидан ва фаҳмиш;
- истифода дар мактабҳои динӣ, хусусан дар мактаби суфизм.

Сотсиолог Л. Путляева қайд мекунад, ки маърифати педагогӣ ҷанбаҳои гуногун дорад. Ӯ «маърифати модаршавии бомаърифати модарона»-ро аз назари илмӣ омӯхтааст. Ба андешаи ӯ, маърифати педагогии модарон ифодаи онро мекунад, ки модарон бояд аз донишҳои умумипедагогӣ, психологӣ, тиббӣ огоҳ бошанд ва онро дар таҷриба ҳангоми тарбияи фарзандони худ аз он истифода кунанд. Ҳамазмон, тарбияи фарзандон вобаста ба дараҷаи тарбияи фарзандон сурат мегирад. Аз ҳамин сабаб тарбияи фарзандон танҳо вазифаи мактаб набуда, балки оила низ дар ҳалли ин масъала саҳм дорад, зеро кӯдак ҳамагӣ 6 соат вақти худро дар мактаб мегузаронаду боқимонда вақти ӯ дар назди волидон аст. Аз ин рӯ, оила ва мактаб дар тарбияи фарзандон бояд бо ҳам алоқаи ҷудонопазир дошта бошанд» [123; 31-33].

Маърифати педагогӣ асоси тарбияи фарзанд ба ҳисоб меравад. Дараҷаи баланди маърифати педагогии волидон асоси муваффақияти фарзандон ба шумор рафта, дар ояндаи онҳо самараи хуб ба бор меоварад ва метавонад онҳоро дар ҷомеа муваффақ гардонид, ба шахсият мубаддал созад. Масалан, таъсири мутақобилаи тарбияи оилавӣ ва ҷамъиятӣ дар асарҳои В.А. Сухомлинский инкишоф ёфтаанд. Ӯ қайд мекунад, ки “кори муваффақи тарбиявӣ бе системаи маърифати педагогӣ, баланд бардоштани маданияти педагогии волидон имконнопазир аст” [137; 27].

Маърифати педагогии падару модарро ба чунин қисмҳо ҷудо кардан мумкин аст: дарк ва эҳсоси масъулият дар тарбияи фарзанд; баланд бардоштани сатҳи дониш, тарбия ва таълими фарзандон; тарбияи

малакаҳои ҳаёти ва фаъолияти фарзанд дар оила; мусаллаҳ шудан бо донишҳои зарурӣ оид ба тарбияи фарзандон; ба роҳ мондани алоқаи самаранок бо дигар институтҳои тарбиявӣ (муассисаҳои томактабӣ, мактаб).

Ҳамаи ин унсурҳо бояд дар раванди таълиму тарбияи фарзандон дар ҳар як оила вуҷуд дошта бошад, зеро бе иҷрои ин талабот падару модар наметавонанд фарзандони комилро ба воя расонанд, яъне, падару модар ва муаллимони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумиро зарурати он пеш омадааст, ки дар раванди ташкили чорабиниҳои ба таълиму тарбия бахшидашуда мароми онҳоро бедор созанд, бархе хусусиятҳо ва рафторҳои нодурусти худро ҳис кунанд ва ҷойгоҳи худро дар ҷомеаи муосир муайяну мушаххас намоянд.

Дар оилае, ки ба ин ҷиҳати тарбияи кӯдакон эътибор намедиханд, кӯдакон бе захираи маънавии зарурӣ ба мактаб меоянд ва дар омӯзиш ба душвории зиёд рӯ ба рӯ мегарданд. А.С. Макаренко падару модаронро таъкид карда гуфта буд: «Агар шумо то панҷсолагии мувофиқи талаботи синнусолӣ дуруст тарбия накунед, минбаъд зарурати аз нав тарбия кардан лозим меояд, аммо азнавтәрбиякунӣ басо душвор аст» [99; 445].

Таҷрибаи оиладорӣ нишон медиҳанд, ки бештари волидон дар тарбияи педагогӣ – психологӣ кӯдакон, ҳаёти шахсӣ ва муносибатҳои оилавии худ натавон мемонанд. Ҳамин тавр, барои баромадан аз ин вазъият ба падару модар дар баланд бардоштани сатҳи фарҳанги педагогӣ ва тарбияи мақсадноки оила кӯмак расонидан лозим меояд, яъне: аз байн бурдани нобоварӣ ба қувва ва имконияти худ дар раванди тарбия; муътадил гардонидани ҳаёти шахсии худ; беҳтар кардани шахсияти фарзанд ба воситаи тарбияи инсондӯстӣ дар онҳо; кам кардан ва пешгирӣ намудани ҳодисаҳои манфӣ дар оила, яъне ҳодисаҳои манфии иҷтимоӣ дар ҷамъият, ки натиҷаи фаъолияти сусти раванди таълимӣ доир ба педагогикунӣ ва психологикунӣ иҷтимоӣ ва фазои хурди оилавӣ мебошад.

Дар зери мафҳуми фарҳанги педагогии волидон омодагии педагогӣ ва пухтагии онҳо ҳамчун тарбиядиҳанда фаҳмида мешавад, ки он дар чараёни тарбияи оилавӣ ва иҷтимоии кӯдак натиҷаи мусбат медиҳад. Фарҳанги педагогӣ як қисмати таркибии фарҳанги волидон ба шумор меравад. Дар луғати «Тарбияи оилавӣ» фарҳанги педагогии волидон ҳамчун қисми таркибии умумии фарҳангии инсон, ки дар он таҷрибаҳои ҷамъиятии шахс оид ба тарбияи кӯдак дар оила таҷассум гардидааст, муайян мешавад.

Педагогҳои рус О.Л. Зверева ва Т.В. Кротова фарҳанги педагогии волидонро ҳамчун расонидани дониш, маҳорати педагогӣ, малака ва муносибатҳои рефлексивӣ ба худ, ҳамчун ба омӯзгор муайян намудаанд.

Омодагии педагогӣ дар худ маҷмуи донишҳои муайян, пеш аз ҳама педагогӣ – психологӣ, ҳамчунин донишҳои муҳим ва зарурии тиббӣ, ҳуқуқӣ, иқтисодӣ ва ғайраро фаро мегирад, ки дар роҳи тарбияи кӯдак малака ва маҳорати тарбиякуниро ба вучуд меорад, хунару қобилияти педагогӣ кушода мешавад, чараёни худомӯзӣ ва худтарбиякунӣ амалӣ мегардад [84; №3].

Натиҷаи маърифати педагогии волидон аз интиҳоби роҳ ва шаклҳои фаъол вобаста аст: мақсаднокии кори амалӣ – педагогӣ аз ҷорикунии чунин шакли фаъоли таълими волидон чун машваратдиҳии фардӣ ва гурӯҳӣ ба мутахассисон оид ба проблемаи оила ва тарбияи оилавӣ самарабахш аст; омӯзишҳои педагогӣ – психологии волидон, ки дар муносибат бо кӯдакон душвориҳоро аз сар гузаронидаанд; таҷрибаивазнамоӣ дар масъалаи тарбияи оилавӣ; таҳлили масъалаҳои вобаста ба муносибати волидон бо кӯдак; ташкили конференсияҳои илмӣ – амалӣ бо волидон, бибию бобоҳо, маърузаҳои баҳсталаб, шиносӣ ва омӯзиши адабиёти умумии психологӣ – педагогии ватанию хориҷӣ ва ғ.

Як қатор педагогҳои машҳур, ба монанди К.Д. Ушинский, П.Ф. Лесгафт ва дигарон чунин меҳисобиданд, ки тарбияи кӯдакон то 7 солагӣ дар оила амалӣ мегардад. К. Д. Ушинский дар ин бора гуфта буд, ки

волидайн бояд бо донишҳои педагогӣ мусаллаҳ бошанд ва ба омӯхтани адабиёти педагогӣ рӯ оваранд [150; 224].

Зикр кардан зарур аст, ки волидон ҳангоми таълиму тарбияи фарзандон бештар аз усулҳои боркунии андешаи худ ба фарзандон, маҳдуд кардани онҳо, панду насихати аз меъёр зиёд ва ҳатто гоҳо зӯровариро истифода мебаранд ва онҳо ба ҳисоб намегиранд, ки ҷаҳонбинии насли нав ҷаҳонбинии прагматикӣ ҳаст ва онҳо бештар ба тарбияи амалӣ ниёз доранд. Пас, имрӯз насли навро на танҳо бо панду насихат, балки бо нишон додани рафтору гуфтор ва муносибати худ бояд тарбия намуд. Дар ин самт падару модар бояд худашон намуна бошанд, бо шахсияти худашон фарзандонро низ тарбия намоянд.

Баланд бардоштани дараҷаи маърифати педагогии волидон бояд аз рӯйи чунин принципҳо ба роҳ монда шавад:

- Хусусияти инсондустӣ доштани муносибати волидон ва фарзандон: ҳамаи ширкаткунандагон ҳамчун субъектҳои фаъоли якҷоя дида баромада мешаванд ва ин дар асоси ҳамкорию демократия ба амал меояд;
- Баҳисобгирии хусусиятҳои фардии иштирокчиён барои маърифатнок шудани падару модар;
- Раванди маърифати педагогӣ бояд ба принципи мувофиқи табиати кӯдак ба роҳ мондани инкишофи шахсияти ӯ;
- Азхудкунии маводи таълимӣ аз ҷониби волидайн бояд мувофиқи принципи фардияти онҳо.

Иштироки ҳамаи коллектив дар раванди барномаи маърифати педагогии падару модар. Ин ба муттаҳидшавии омӯзгорон ва рушди онҳо мусоидат менамояд.

Аз ин ҷо равшан мегардад, ки масъулияти волидон хеле душвор аст, чун сарнавишти ҷомеа ба дасти онҳост. Солимии ҷомеа аз таълиму тарбияи дурусти оила вобастагӣ дорад, яъне, агар оила муҳити солим

дошта бошад ва падару модар худ аз маърифати педагогӣ огоҳ бошанд, он гоҳ метавонанд фарзандони солимро тарбия намоянд.

Барои баланд бардоштани маърифати педагогии падару модар фаъолияти якҷояи мақсадноки муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ зарур аст, ки дар ҳамкорӣ бо оила ва дигар шахсон сурат мегирад ва дар асоси он дониш, маҳорат, малака, ақида, ҷаҳонбинӣ ва арзишҳои маънавӣ ҳосил мешаванд. Одатан таълиму тарбияи кӯдак ин як раванди шуурона ва ҳадафноке мебошад, ки дар раванди он на танҳо волидон ва шахсони онҳоро ивазкунанда, балки ҳешу таборон, муҳити атроф ва дигар гурӯҳҳои иҷтимоӣ низ нақши худро мегузоранд.

Ҳар як падару модар фарзандҳои худро дӯст медорад ва меҳонад, ки фарзандашон ахлоқи хуб дошта бошанд, мувофиқи маслиҳати падару модар рафтор кунанд ва шахсияти ҳамҷониба ташаккулёфта бошанд, аммо ин чиз фақат танҳо ба хоҳиш вобаста нест, балки барои амалӣ шудани он бояд падару модар масъулиятро ҳис кунанд ва мунтазам роҳҳои беҳтари тарбияро истифода баранд.

Воқеан, волидон бояд нақшаи муайяне дошта бошад, то тарбияи фарзандро мақсаднок ба роҳ монад. Падару модар бояд сатҳи маърифати педагогикашонро баланд бардоранд ва ба ин мақсад корҳои тарбиявиро ба роҳ монанд. Агар волидон бо донишҳои педагогӣ психологӣ мусаллаҳ шуда бошанд, он гоҳ метавонанд аз уҳдаи ҳалли масъалҳои душвор дар тарбияи фарзандон бароянд.

Одатан аз рӯйи таҳлили адабиёти соҳавии маълум мегардад, ки бояд дар фазои оила меҳру муҳаббат, раҳмдилӣ, тозаю озодгӣ ва муомилаву муносибатҳои хайрхоҳонаву некбинона ҳукмфармо бошад. Муоширати дурусту созанда байни зану шавҳар ва ба ҷо овардани эҳтиром аз ҷониби ҳамдигар, боиси дар шуури кӯдакон нақш бастанӣ ин кирдорҳои нек гашта, кӯдакон низ дар навбати худ кӯшиш мекунанд ин гуна кирдорҳоро бо дигарон раво бинанд. Барои тақвияти ин суҳанон андешаҳои мутафаккири тоҷику форс Муҳаммад Ғазолиро ишора мекунем, ки чунин мегӯяд: «Фарзанд дар дасти падару модар амонат аст

ва дили поки фарзанд нафис асту нақшпазир, ҳар нақше, ки ба ӯ гузорӣ чун мушк ба худ бигирад ва чун замин пок аст, ҳар тухме, ки дар вай бикорӣ, бирӯяд. Агар тухмӣ хайру некӣ аст, ба саодати дину дунё ва падару модару муаллим дар он савоб шарик бошанд. Агар тухми бадӣ афканӣ ва ӯро ба ҳолаш гузорӣ, ки ҳар чӣ хоҳад кунад ва бо ҳар кӣ хоҳад нишинад, аз вай умеди некӣ накунӣ» [6; 116]. Дар асоси гуфтаҳои Муҳаммад Ғазолӣ метавон ба чунин хулоса омад, ки агар фарзанд дар дасти падару модар амонат аст, пас набояд ин амонатро хиёнат кард ва хиёнат нисбати ин амонат беаҳамиятиву бемасъулиятии падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд аст. Пас падару модар ва шахсони онҳоро ивазкунандаро зарур аст, то ин ки дар тарбияи фарзанд кӯшиши зиёд намоянд.

Новобаста аз он ки Пешвои миллат мухтарам Эмомалӣ Раҳмон пайваста дар суҳанрониҳои худ оид ба масъалаи таълиму тарбияи дурусти фарзандон ва дар руҳияи инсондӯстиву ватанпарастӣ ба воя расонидани онҳо ҳарф зананд ҳам, ҳоло ҳам падару модароне ҳастанд, ки ба ин масъалаи муҳим муносибати ҷиддӣ надоранд.

Мазмуни асосии Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ҳифзи ҳуқуқҳои кӯдак” (18 март соли 2015 № 1196) вазифа ва уҳдадориҳои падару модаро барои таълиму тарбияи фарзандон фароҳам менамояд. Вазифаи аввалиндараҷаи волидон фароҳам овардани шароити модӣ, молиявӣ, маънавӣ, раванӣ ва таълиму тарбияи дурусти фарзанд мебошад. Ҳамчунин, дар баробари оила, омӯзгор, давлат ва ҷомеа дар таълиму тарбияи фарзанд масъуланд. Уҳдадориҳои падару модар аз он иборат аст, ки онҳо бояд тамоми донишу малакаи худро баҳри тарбияи дурусти фарзандон равона намоянд, тамоми восита ва шароитро муҳайё созанд, то ки фарзандонашон дар шебу фарози зиндагӣ раҳгум назананд. Чунки мероси падар на танҳо молу мулк аст, балки тарбияи фарзанди солеҳу соҳибмаърифат мебошад, ки ҳамеша номи неки волидонро нигоҳ медорад.

Тибқи Қонуни мазкур падару модар уҳдадоранд, ки ба фарзандон номи нек гузоранд, барои саломатӣ, инкишофи маънавӣ ва ҷисмонии онҳо ғамхорӣ намоянд ва фарзандонро дар роҳи эҳтиром ба Ватан, эҳтиром ба падару модар ва арҷгузорӣ ба арзишҳои милливу умумибашарӣ тарбия намоянд. Онҳо бояд ба таълим фаро гирифтани фарзандонро таъмин намуда, ба таҳсили онҳо дар муассисаҳои таълимӣ монет наставанд.

Масъулияти падар ва нақши ӯ дар тарбияи фарзанд басо муҳим аст. Дар ҷомеаи имрӯза ин масъала мавзӯи доғи рӯз аст. Фарзанд мероси умри одамӣ аз ҷониби Худованд аст. Воқеан ҳам гоҳе мешавад, ки волидон ба хусус падар дар бораи тақдири фарзанд амиқ ба андеша намекунанд, нисбат ба онон саҳтгиранд, риояи интизомро дар ҷомеа талаб менамоянд. Падар низ баробари модар ба фарзанди хеш меҳр дорад ва бениҳоят дӯсташ медорад. Ҳадафи падар танҳо фарзандро хушалоқ, бофарҳангу хирадманд тарбия намудан аст. Мутаассифона, ҳоло ҳам волидон он пойбанди таассубу хурофот шуда, ба таълими фарзандон, ба хусус духтарон монет мешаванд, духтаронро ноболиғ ба шавҳар медиҳанд. Бо сабаби аз ҷониби падару модарон омода накардани ҷавонон ба ҳаёти мустақилона бисёр оилаҳои наваташкил барҳам меҳӯранд.

Президенти кишвар муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми худ ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд чунин гуфтаанд: «Бояд гуфт, ки маърифати оиладорӣ, баланд бардоштани масъулияти падару модарон дар таълиму тарбияи фарзанд, омода кардани фарзанд ба ҳаёти мустақилона ва пойдории оила аз ҷумлаи проблемаҳои мебошанд, ки диққати доимии тамоми мақомоти давлатӣ, муассисаҳои таҳсилотӣ ва кулли ҷомеаро тақозо мекунад» [118; 33, 4,17,155].

Ин қонуни ҳар як падару модар, омӯзгор ва шахсони ба таълиму тарбияи насли наврас машғулбударо вазифадор мекунад, ки дар назди

ҷамъият масъул бошанд, зеро саҳлангорӣ ва бетарафӣ дар тарбияи фарзанд ба раванди инкишофи минбаъдаи ҷанбаҳои гуногуни ҷомеаи мо ҳалал ворид месозад. Дар баробари ин, дар қонуни мазкур сабт гардидааст, ки падару модар ба ҷаъолияти муассисае, ки фарзандашон дар он таҳсил мекунад, мусоидат намоянд бо раванди таълиму тарбия ва сатҳу сифати донишандӯзии фарзанд шинос шаванд. Ин нуктаи қонун ҳар як падару модарро водор мекунад, ки ҷараёни таҳсили фарзанди худ ва муҳити тарбиявии ӯро зери назорат бигирад ва ба тарбияи ахлоқи ҳамидаи ӯ дар баробари устоду муассисаи таълимӣ масъул бошад, вале падару модароне ҳастанд, ки боре ҳам ба муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ ташриф намеоранд, таълиму тарбияро ба зиммаи муассисаҳои таълимӣ вогузор мекунанд ва дар ҳолати сар задани ҳар гуна қонуншиканӣ муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ ва донишгоҳҳоро гунаҳгор меҳисобанд. Ҳол он ки волидон барои таълиму тарбияи фарзанд ҳуқуқ, вазифа ва уҳдадорихои баробар доранд. Таъмини моддии фарзанд ва бо таълиму тарбияи нек фаро гирифтани ӯ вазифаи аввалиндараҷаи оила аст. Аз нигоҳи қонун онҳо барои иҷрои ин амалҳо масъул ва вазифадоранд. Бинобар ин, кӯдак тамоми рафти муносибатҳои волидонро назорат менамояд, ки ҳар як рафтори онҳо барои ӯ намунаи ибрат мешаванд. Ин муносибатҳо мусбат ё манфианд, дар ин ҳолат аҳамият надоранд. Кӯдак мебинад, ки бо кадом роҳу тарзҳо низоъ ва мочароҳо миёни волидайн ҳаллу ҷасл мегарданд. Кадом сифатҳо (дағалӣ, дуруягӣ, меҳрубонӣ, назокат ва ғайра) бештар арзиш доранд. Ӯ дар ин миён ояндаи худро мебинад, барои муносибатҳои шахсии худ дар оянда нақша тартиб медиҳад. Ба хотири ин, ки нақши номувофиқи ӯ хароб карда шавад, ба мақсади ба ӯ фаҳмондани он, ки бо дигар тарик низ метавон зиндагӣ кард, барои ин ба ӯ саъю кӯшиши фаровон ва таҷрибаи калон лозим аст.

Маҳз муносибати самимонаи волидон дар оила раванди таълиму тарбияро дуруст ба роҳ мегузоранд. Волидон дар тарбияи кӯдак

сахмгузор мебошанд. Бояд волидон саъю кӯшиш намоянд, ки дар таълиму тарбия ба хатогихо роҳ надиханд. Як иштибоҳи волидон метавонанд ба равон ва шахсияти кӯдакон таъсири манфӣ расонанд.

1.2. Андешаҳои педагогии психологии мутафаккирони тоҷику форс доир ба маърифати педагогӣ – психологии волидон ҳамчун омили самарабахши таълиму тарбияи хонандагони синфҳои ибтидоӣ дар оила

Дар осори мутафаккирони тоҷику форс масъалаҳои тарбияи ахлоқӣ қойгоҳи асосиро ишғол кардаанд. Осори онҳо пандомез буда, муаллифони онҳо ҳамчун воизони маънавият ва ахлоқи баланд на танҳо дар Шарқ, балки инчунин дар тамоми ҷаҳон шуҳратманд гардиданд. Бинобар ин, таҳқиқи осори олимони маорифпарварони халқи тоҷик ва дар навбати аввал, эҷодиёти классикҳои адабиёти тоҷику форс на танҳо аз арзиши таърихӣ педагогӣ бархӯрдоранд, балки инчунин барои рушди илмҳои муносири ҷамъиятӣ, аз ҷумла педагогика дорои аҳамияти бузург мебошад.

То имрӯз дар бораи тарбияи фарзанд ва муносибатҳои оилавӣ адабиёти зиёде мавҷуд аст, аммо зерини андешаҳои мо, ин мавзӯ дар андешаҳои педагогӣ- психологии классикони тоҷику форс ҳам бисёр хуб ва ба маврид матраҳ шудааст, ки динамикаи муносибатҳои оилавӣ, шаклҳои муносибатҳои оилавӣ, сабабҳои ноором шудани онҳо, таҳлили намудҳои муноқишаҳои оилавӣ, тарбияи фарзанд дар руҳияи ватандӯстӣ ва ғайраро вохӯрдан мумкин аст.

Ҷанбаи таҳқиқот дар партави андешаҳои педагогӣ-психологии мутафаккирони форсу тоҷик ба ҳаёти оилавӣ омода намудани ҷавонон, дарки тамоми нозукиҳои муносибатҳои оилавӣ, муайян ва пешгирӣ намудани низоъҳо ё ҷудошавӣ дар оила ва тарбияи фарзанд мебошад.

Оид ба маърифати оиладорӣ аз давраҳои қадим то имрӯз таҳқиқоти зиёде ба анҷом расонида шудааст. Оила баробари боло рафтани зинаҳои

рушди чомеа аз шакли поёнӣ ба шакли олий гузашт ва барои ин афкору эҷодиёти мутафаккирони тоҷику форс саҳми назарраси худро ҳам дар даврони худ ва ҳам айни замон расонида истодаанд.

Дар асоси таҳқиқоти этнографӣ дар таърихи инсоният се давраро чудо кардан мумкин аст: ваҳшӣ, баробарӣ ва тамаддун. Ҳар яке аз онҳо шаклҳои бартаридоштаи муносибатҳои байни зану мард ва оиларо доштанд.

Барои марҳалаҳои аввали рушди иҷтимоӣ фоҳишагии муносибатҳои ҷинсӣ хос буд. Бо пайдоиши таваллуди кӯдак издивоҷи гурӯҳӣ ба вучуд омад, ки ин муносибатҳоро танзим мекард. Гурӯҳҳои мардону занон паҳлу ба паҳлу зиндагӣ карда, дар «никоҳи ҷамъиятӣ» буданд, ки як мард худро шавҳари ҳамаи занҳо медонист.

Баъдтар, оилаи пуналуанӣ (аввалҳои асри– XIX дар ғавайҳо пайдо шуд) ташаккул ёфт - издивоҷи гурӯҳӣ, ки бародарон бо занҳои худ ё як гурӯҳи хоҳарон бо шавҳаронашон буданд. Дар чунин оила алоқаи ҷинсии бародарону хоҳарон истисно буд. Аз ҷониби модар хешутаборӣ муайян карда мешуд ва хешутабории ҷониби падарӣ маълум набуд.

Пас аз он издивоҷи бисёршавҳарӣ ба вучуд омад: бисёршавҳарӣ, полиандрӣ. Дар давраи оилаи полиандрӣ (ваҳшоният) духтарони навзодро мекуштанд, ки ин боиси дар ҳар як қабिलाҳо зиёд шудани мардон ва чанд шавҳар доштани занон шуд. Дар ин шароит, ки муайян кардани хешутабории падарӣ имконнопазир буд, ҳуқуқи модарӣ инкишоф ёфт (ҳуқуқи кӯдакон дар ихтиёри модар монд).

Бисёрзанӣ аз сабаби талафоти зиёди мардон дар ҷангҳо ба вучуд омадааст. Мардҳо кам буданд ва бинобар ҳамин ҳам чанд зан доштанд. Нақши роҳбарӣ дар оила аз зан (матриархат) ба мард (патриархат) гузашт, яъне аз модаршоҳӣ ба падаршоҳӣ.

Ҳамаи ин маълумоти дар боло овардашударо оид ба давраҳои тамаддуни оила ба назар гирифта, таъсири афкору эҷодиёти мутафаккирони форсу тоҷикро оид ба пойдорию маданияти оиладорӣ ва тарбияи дурусти фарзанд ҷамъоварӣ намудаем.

Албатта, бояд қайд намуд, ки давраи асримиёнагӣ, бо як қатор хусусиятҳои иқтисодию сиёсӣ, илмию маърифатӣ, фарҳангию иҷтимоиаш дар саҳифаи таърих, дар тараққиёти тамаддуни ҷаҳонӣ нақши худро гузоштааст, ки нисбат ба давраҳои пешин ва минбаъдаи инкишофу тақоммули ҳаёти иҷтимоӣ фарқ мекунад.

Дар баъзе афкори ақидарониҳои мутафаккирон лаҳзаҳоеро оид ба ҳаёти иҷтимоӣ мушоҳида кардан мумкин аст, ки басо диққатҷалбкунанда мебошанд. Аз ин хотир, шиносӣ ба дастовардҳои маънавии ин давр касро аз бисёр пешравию муваффақият воқиф мегардонанд. Дар афкори мутафаккирон ҳолат, шароит, вазъияти иҷтимоӣ, тарафҳои зиндагии мардум, қувваҳои гуногуни сиёсӣ фарҳангӣ инъикос мегарданд. Инро мо дар мисоли афкори ақидарониҳои мутафаккирони тоҷику форс хеле хуб ҳис карда метавонем.

Оила як гурӯҳи хурди иҷтимоӣю психологӣ мебошад, ки аъзои он бо бастанӣ ақди никоҳ (хешутаборӣ, ҳаёти умумӣ, масъулияти маънавӣ) ба ҳам мепайванданд. Мақсади оила тақрористеҳсолии ҷисмонӣ ва маънавии аҳоли мебошад, ки муносибатҳои онро меъёрҳои ахлоқ ва ҳуқуқ танзим мекунанд. Асоси муносибати оиладориро никоҳ - муносибати байни зану мард ташкил медиҳад, ки дар он таваллуди фарзандон ва масъулияти саломатии ҷисмию ахлоқии аъзои оила ҳамроҳ мешавад. Акнун афкори мутафаккиронро, ки дар тарбияи ахлоқии фарзандон ва муносибатҳои оилавӣ саҳми назарраси худро гузоштаанд, шарҳ медиҳем:

Абуалӣ ибни Сино (с. 980 – 1037) раванди тарбияро ҳамчун раванди ягона, аз ҷумла тарбияи руҳӣ, ҷисмонӣ, зебоишиносӣ, ахлоқӣ, инчунин таълим додани ҳунар баррасӣ мекард. Дар маънои муосир, охири тарбияи меҳнатӣ мебошад. Дар китоби “Қонуни тиб” Ибни Сино дар бораи он мегӯяд, ки «вақте кӯдак ба синни шашсола мерасад, вай бояд барои таълим ба муаллим супорида шавад. Таълим бояд тадриҷан сурат гирифта, ӯ набояд зуд ба китоб баста шавад”.

Дар андешаҳои педагогии Абуалӣ ибни Сино масъалаи тарбия ва таълими кӯдакон илман асоснок карда шуда, ӯ дар «Тадбир-ул-манозил» ба ин масъала боби махсусро бахшидааст. Ба андешаи Сино дар навбати аввал кӯдакон бо таълими мактабӣ фаро гирифта шаванд. Ӯ идеяи таълими дастачамъиро пеш мегузорад, ба муқобили таълими инфиродии кӯдакон дар шароити хона мебарояд.

Унсурулмаолии Кайковус (1020-1099) ба катори мутафаккирони пешрафтаи Шарқӣ- асримиёнагӣ тааллуқ дорад. Масъалаи тарбияи инсонӣ комил аз ҷониби Кайковус дар ҷанбаҳои гуногун: антропологӣ, гносеолологӣ, психологӣ, тиббӣ ва педагогӣ баррасӣ мешавад. Мафҳуми симои маънавии инсонӣ ҷавонмардро Кайковус бо маънавиёти мусулмонӣ пайваст карда, консепсияи педагогии ӯ дар асоси талаботи ахлоқи мусулмонӣ бунёд ёфтааст, вале ин маъноӣ онро надорад, ки ӯ асосат надорад ва ғояҳои худро ба таври истисноӣ дар асоси ахлоқи мусулмонӣ бунёд кардааст.

Кайковус ба тарбияи оилавӣ диққати калон дод. Оилаи хуб, ба назари ӯ, аз устуворӣ ва босуботии он дар зиндагӣ иборат аст. Дар тарбияи фарзандон ӯ ба омӯзгор маслиҳат медиҳад, ки дар бораи ҳикмат ва ҳаёти амалии пирони ботачриба суҳбатҳои нақлӣ ва ахлоқӣ гузаронад.

Барои он ки инсон хирадманд шавад, Кайковус хонданро тавсия медиҳад. Ӯ масъалаи хирадро бо таҳсил алоқаманд мекунад. Ба омӯзиши дониш даъват намуда, чунин мешуморад, ки ҳар як инсон бояд ба ҷомеа нафъ орад. Таҳсил ва таълимиро ӯ бо тарбия алоқаманд карда, тарбияи оилавию асоси ташаккули инсонӣ комил мешуморад. Инсон бо ҳислатҳои ба он хос таваллуд ёфта, дар ташаккули он нақши калонро таълиму тарбия мебозад. Ба ақидаи Кайковус, тарбия, таҳсил, таълим асоси ташаккули намунаҳои беҳтарини ахлоқ дар инсон мебошанд.

Назарияи педагогии гузаштагони худро инкишоф дода, Унсурулмаолии Кайковус ба нақши илм ва донишҳо дар ҳаёти инсон ва

ҷомеа аҳамияти калон зоҳир мекард. Ў қайд кардааст, ки илм ва дониш ба рафтори инсон таъсир мерасонанд, аз ин рӯ ҳар як инсон бояд саъю талош ва мунтазам донишхоро азхуд кунад.

Таҳлили педагогӣ–дидактикии Кайковус дар бораи он шаҳодат медиҳад, ки усули асосии тарбияи ӯ, усули муътақидсозӣ мебошад. Дар “Қобуснома” ӯ намунаҳои гуногун аз ҳаёт, порчаҳоро аз китобҳои одамони машҳур ва шоҳоне меорад, ки ба сифати идеал буда, барои тақлиди тарбиягиранда шоиста мебошанд.

Хусусияти педагогии асари “Қобуснома” аз он иборат аст, ки дар он қоидаҳои одии рафтори инсонро аз тариқи амсол ва ҳикам, зарбулмасалаҳо, нақлҳо, қиссаҳо оварда шудааст.

Кайковус дар баробари таҳлили меъёрҳои педагогӣ, ҳадафмандона масъалаҳои одобрӣ ба миён мегузорад, ки меъёрҳои рафтори инсонро дар ҳолатҳои гуногуни ҳаётӣ фаро мегирад. Мутафаккир андешаҳои худро шарҳ дода, итминон дошт, ки қобилияти дуруст рафтор кардан дар ҷомеа ҷузъи муҳими тарзи ҳаёт аст, ки дар маҷмӯъ ба педагогикаи амалӣ дохил карда шудааст. Дар ин замина, этикет, ҳамчун як намуди илми рафтори инсон, ҳамеша дар муносибатҳои байни мардум аҳамияти амалии худро гум намекунад, аз ин рӯ, то андозае «Қобуснома» метавонад дастури кори педагогӣ–дидактикӣ ҳисобида шавад.

Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ дар афкори педагогии худ сифатҳои неки инсониро ташвиқу тарғиб менамояд. Ў мегӯяд:

Мардӣ набувад фитодаро пой задан,

Гар дасти фитодае бигирӣ мардӣ.

Бояд қайд кард, ки дар миёни мутафаккирони форсу тоҷик Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ аз зумраи онҳост, ки зимни изҳори афкори педагогӣ ва назарҳои педагогии худ ба ақидаҳои ахлоқии олимони юнонӣ пайравӣ накардааст, вале дар замони ӯ тарҷумаҳои таълифот ва асарҳои олимону файласуфони Юнон ба таври васеъ паҳн шуда буданд.

Афкори педагогии Рӯдакӣ аз назарҳои педагогикаи мардумӣ маншаъ гирифта, дар назми ӯ муваффақияти педагогии мардумӣ, насихатҳо ва пандҳои ахлоқии асри X ҷамъбаст гардидаанд.

Ба Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ таҷрибаи ҳаёт, донишҳо ва дарки орзуи омор имкон додаанд, ки ашъори баландмазмун офарад ва беҳтарин намунаи панду андарзҳоро дар шеърӣ худ тарғиб намояд. Панду насихати ӯ бо назарҳои мардумӣ робитаи зич дошта, тарбияи ахлоқӣ баланд, мубориза барои адолат, башардӯстӣ ва ғамхорӣ дар бораи халқро дар насли наврас ва ҷавонон зарур мешуморад.

Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ дар афкори педагогии худ чунин ақидаро ҷонибдорӣ мекунад, ки падарон бояд ба фарзандони худ ҳунаро таълим диҳанд, ки онҳо дорои малакаҳо бошанд, аз қабилӣ котибӣ, паҳлавонӣ, косибӣ ва ғайра. Чунин анъана дар педагогикаи мардумӣ ҷой дорад, масалан нафари бо қувваи паҳлавонӣ ба фарзанди худ ҳунари паҳлавонии худро мерос меонад, то ки анъанайи падари худро идома диҳад.

Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ на танҳо асосгузори адабиёти классикии тоҷик, балки инчунин асосгузори назарияҳои педагогии халқӣ тоҷик мебошад. Тавре ки сарчашмаҳои адабӣ шаҳодат медиҳанд, ӯ зиёда аз як миллиону сесад ҳазор байт таълиф кардааст, ки назар ба байтҳои Абулқосими Фирдавӣ чандин маротиба бештар аст. Дар доираи шеърҳои ӯ ҷанбаҳои зиёди тарбия, аз ҷумла ватандӯстӣ ва дифои марзу бум, инъикос ёфтаанд. Мутаасссифона, то замони мо танҳо ашъори парокандаи ин мутафаккир омада расидааст, ки айни замон барои хонандагон дастрас мебошад.

Рӯдакӣ нақши инсонро ҳамчун омили муҳим дар тақмили шахсияти инсон баррасӣ мекунад. Ба ақидаи ӯ, ҳар як инсоне, ки дорои ҷаҳор ҷиз аст, хушбахт мебошад:

Ҷаҳор ҷиз мар озодаро зи ғам бихарад,

Тани дурӯсту ҳӯи неку номи неку хирад.

Ҳар он, ки эзидаш ин ҳар чаҳор рӯзӣ кард,
Сазад, ки шод зияд ҷовидону ғам нахӯрад.

Абдулқосим Фирдавсӣ низоми назарияҳои педагогии худро дар манзумаи «Шоҳнома» баён кардааст. Дар низоми дидгоҳҳои педагогии ӯ ақл, ба истиснои Худои Қодир, аз ҳама чиз болотар аст. Дар дидгоҳҳои омӯзгории ӯ чунин андешаҳо, ба монанди моҳияти (маъноӣ) инсоният, имон ба қудрати далерӣ, иродаи созандаи инсон, инсондӯстӣ, муҳаббати бузург ба инсон, ҳимояи манфиатҳои омма, даъвати золимон ба меҳрубонӣ ва корҳои нек, зебоии маънавӣ, тозагии ахлоқӣ ҷойи махсусро ишғол мекарданд. Асарҳои Абдулқосим Фирдавсӣ на танҳо намунаи доруҳое мебошанд, ки рӯхро тақвият медиҳанд, балки табобати руҳи инсон низ мебошанд. Вай дар низоми педагогии худ унсурҳои зерини пешбарандаи тарбияи кӯдаконро муайян мекунад: кӯдакро ба бекорӣ ёд надихед; кӯшиш кунед, ки ба кӯдак зиракӣ ва кордониро омӯзонед; ба ӯ дар вақти лозима донишро таълим диҳед, ки асоси камолот ва муваффақият мебошад. Таълимоти педагогии Фирдавсӣ тарбияро аз рӯзи таваллуди кӯдак то калонсолӣ фаро мегирад.

Агар ба мазмун ва муҳтавои ҳамаи китобҳои “Шоҳнома”-и то Абдулқосими Фирдавсӣ ва ҳуди “Шоҳнома”-и Абдулқосим Фирдавсӣ диққат диҳем, пас зоҳиран ба назар мерасад, ки “Шоҳнома” аз маҷмуаи дostonҳои ҳарбӣ, лирикӣ ва нақлу ривоятҳои гуногуни пахншуда иборат аст, ки дар онҳо афкори тарбиявӣ ва бо таъбири имрӯза, дидгоҳҳои педагогӣ фаро гирифта нашудаанд, гарчанде ки бо чунин ақида розӣ шудан мумкин нест. Ҳар гуна асари бадеӣ, ки новобаста аз жанр ва мавзӯ эҷод шудааст, дорои ҷанбаи тарбиявӣ буда, хонанадaro дар ягон ҷанбаи тарбия таълим медиҳад.

Инсон аз муҳити иҷтимоӣ таҳти робита бо дигарон таҷрибаҳои зиндагӣ, тарзи муомила, ҳарфзанӣ, тафаккуру ақидаронӣ ва монанди онҳоро ёд мегирад. Барои инкишофи инсон воситаҳои иҷтимоӣ, пеш аз ҳама, оила, муассисаҳои таълимию тарбиявӣ, воситаҳои ахбори омма ва ғайраҳо муҳим арзёбӣ мегардад. Асоси таълиму тарбияи касбии

педагогикаи миллӣ ин тайёр намудани мутахассисон барои фаъолият дар шароити татбиқи таҳсилоти босалоҳият маҳсуб меёбад, ки омодаанд дар ташаккулёбии инсон ва ба «нуқтаи назари иҷтимоию мадании ҷаҳон дар иттиҳод ва гуногунии табиат, халқҳо, фарҳангҳо ва динҳо» мебошад, [126; 14].

Саъдии Шерозӣ дар “Бӯстон”-и худ дар таълиму тарбияи фарзанд чунин мефармоянд:

Ҳар он кас, ки гардан ба фармон ниҳад,
Басе бар наёяд, ки фармон диҳад.
Ҳар он тифл, к-ӯ ҷаври омӯзгор,
Набинад, ҷафо бинад аз рӯзгор.
Писарро накӯ дору роҳат расон,
Ки чашмаш намонад ба дасти касон.
Ҳар он кас, ки фарзандро ғам нах(в)арад,
Дигар кас ғамаш хурду бадном кард [123; 46].

Муҳолифатҳои ботинӣ дар заминаи “норозигӣ ба худ” пайдо мешаванд ва ба ангезонандаи инфиродии одам, вале зоҳирӣ - бо қувваи ҳавасмандгардонӣ аз берун бо муносибати бо дигарон, ҷомеа, табиат ба миён меояд. Яке аз муҳолифатҳои асосии ботинӣ ба шоҳаҳо ҷудошавии байни пайдошавии талаботи нав ва имконпазирии қонеъгардонии онҳо мебошад.

Фаъолияти маданӣ ҳамчунин асоси ташаккули арзишҳои ахлоқии насли наврас ҳамчунин андешаҳо оид ба фаъолияти омӯзгор дар осори мутафаккирони тоҷик Форобӣ, Ибни Сино, Муҳаммад Ғазолӣ ва дигарон низ хеле баланд инъикос ёфтаанд. Ҷалолиддини Балхӣ – намояндаи бузурги адабиёти асри XIII нақши омӯзгорро дар шеърӣ зерин инъикос намудааст, ки аҳамияти беназир дорад:

Ҳеч кас аз пеши худ чизе нашуд,
Ҳеч оҳан ханчари тезе нашуд.
Ҳеч мавлоно нашуд Мавлои Рум,

То муриди Шамси Табрезӣ нашуд.

Дар осори Лоҳутӣ таълиму тарбия ва озодии занон мавқеи махсус дорад. Ӯ на танҳо ғаъолияти иҷтимоии занону духтарон, балки дили пурмеҳр ва шавқу муҳаббат, лутфу меҳрубонӣ, навозишу ғамхорӣ ва дигар хислатҳои онҳоро тавсиф намуда, мавқеи онҳоро дар ҷамъият нишон додааст. Лоҳутӣ занону духтаронро ба ҳаёти сиёсӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоӣ даъват намуда, тавсия додааст, ки чодари сиёхро партофта ба мактаб раванд ва илму дониш омӯзанд. Чуноне, ки дар як шеърӣ худ мегӯяд:

Тарки чодар куну мактаб бираву дарс бихон,

Дониш омӯзу зи авзои ҷаҳон огоҳ шав.

Хирад омӯз пайи тарбияи миллати хеш.

Қиду ҷаҳде бинамо, чун дигарон модарвор [3; 37].

Оид ба фалсафаи таълимоти асри ХХІ педагогӣ барҷаста ва шинохтаи рус Б.С. Гершунский чунин овардааст: «Омӯзгор, пеш аз ҳама, мутафаккирест, ки масъулияти ба камол расидани шахсро, ба ӯ бовар намудаанд, ба уҳда дорад. Инчунин ӯ масъули он аст, ки то ҳар яке аз толибилмон дорои чунин нерӯи зехнӣ, маънавиёт ва дигар хислатҳои наҷибе гарданд, ки то тавонанд ояндаи тараққиёти мамлакат ва тамоми башариятро таъмин намоянд» [38; 96].

Ҳамин тариқ, бо чунин мазмун метавон мисолҳои зиёдеро аз мавқеи олимони мутафаккирон оид ба нақши омӯзгор овард, вале дар доираи як рисола гирд овардани ҳамаи ин мисолҳоро зарур нашуморидем ва дар бораи нақши омӯзгор, тарзи ташкили ҷараёни таълим ва муносибати волеи педагогӣ омӯзгор ва донишҷӯ дар ин раванд гуфтаҳои олимони мутафаккирони болозикрро овардан ба мақсад мувофиқ донистем.

ХУЛОСАИ БОБИ ЯКУМ

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ҳифзи ҳуқуқҳои кӯдак” (18 март соли 2015 № 1196), яке аз муҳимтарин қонун дар шароити

феълӣи ҷумҳурӣ ба шумор меравад ва аз дуруст истифода бурдани он ва механизми татбиқи он ба тарбияи насли оянда вобастагии ногусастанӣ дорад.

Дар баробари ҷаҳонишавӣ се рукни асосӣ - оила, мактаб ва ҷомеа ҳамчун ниҳоди муҳим дар тарбияи инсонӣ комил саҳми арзанда дорад. Аз ин лиҳоз, он чизе, ки оила тарбия менамояд, онро мактаб ва ҷомеа тарбия карда наметавонад, яъне он чизе, ки мактаб ва ҷомеа тарбия мекунад, онро оила тарбия карда наметавонад. Бинобар ин, ин се муассиса дар ҳамбастагӣ кӯдаконро дуруст тарбия карда метавонанд.

Маҳз таҷрибаи оиладорӣ нишон медиҳанд, ки бештари волидон дар тарбияи психологӣ-педагогии кӯдакон, ҳаёти шахсӣ ва муносибатҳои оилавии худ нотаъсон мемонанд. Ҳамин тавр, барои баромадан аз ин вазъият ба падару модар дар баланд бардоштани сатҳи фарҳанги педагогӣ ва тарбияи мақсадноки оила кӯмак расонидан лозим меояд, яъне:

- аз байн бурдани нобоварӣ ба қувва ва имконияти худ дар раванди тарбия;
- муътадил гардонидани ҳаёти шахсии худ;
- беҳтар кардани шахсияти фарзанд ба воситаи тарбияи инсондӯстӣ дар онҳо;
- кам кардан ва пешгирӣ намудани ҳодисаҳои манфӣ дар оила, яъне ҳодисаҳои манфии иҷтимоӣ дар ҷамъият, ки натиҷаи қори сусти раванди таълими доир ба педагогикунӣ ва психологикунии иҷтимоӣ ва фазои хурди оилавӣ мебошад.

Дар зери мафҳуми фарҳанги педагогии волидон омодагии педагогӣ ва пухтагии онҳо ҳамчун тарбиядиҳанда фаҳмида мешавад, ки он дар ҷараёни тарбияи кӯдак натиҷаи мусбати воқеӣ медиҳад.

Фарҳанги педагогӣ як қисмати таркибии фарҳанги волидон ба шумор меравад. Дар луғати «Тарбияи оилавӣ» фарҳанги педагогии волидон ҳамчун қисми таркибии умумии фарҳангии инсон, ки дар он

таҷрибаҳои ҷамъиятии шахс оид ба тарбияи кӯдак дар оила таҷассум гардидааст, муайян мешавад.

Оила ҳамчун ячейкаи асосии ҷомеаи шахрвандӣ дар рушду ташаккулёбии насли наврас бузургтарин мактаби маънавӣ мебошад, ки дар тарбияи ахлоқи ҳамида, рафтору гуфтори нек, муоширату муносибати фарзандон саҳми арзанда дорад. Симои маънавии падару модар ва ибрати шахсии онҳо, муносибати байни модару падар ва фарзандони аҳли оила бузургтарин мактаби устувори зиндагӣ аст.

Бинобар ин, саводнок будани волидон низ дар шахсияти кӯдакон таъсир мерасонад. Волидон дар чараёни таълим ин омилҳоро ба инобат гиранд:

- муоширати самарабахшро ба кӯдак нишон диҳанд;
- бо кӯдакон ҳар гуна ахбороти номатлубро муҳокима намоянд;
- хатогиҳои кӯдаконро дар вақташ ислоҳ намоянд;
- волидон муносибатҳои эмотсионали мусбиро ба фарзандашон нишон дода тавонанд;
- бо кӯдакон дуруст муносибат намоянд;
- ҷаҳонбинии онҳоро васеъ намоянд;
- дар кӯдакон ҳисси масъулиятшиносӣ, худшиносӣ ва ҳештаншиносро бедор намоянд.

Маҳз оилаи солим шартӣ асосии рушди ҳаматарафаи кӯдак мебошад. Кӯдак дар шароити хуб, солиму бардам ба воя мерасад. Ӯ дар ҷомеа низ меъёрҳои муайяншударо риоя намуда, шахсияти баркамол тарбия меёбад, зеро таҳкурсии асосии комёбии шахсияти кӯдак аз оила маншаъ мегирад.

БОБИ II. ИСТИФОДАИ ТЕХНОЛОГИЯИ НАВИ ФАЪОЛГАРДОНИИ РАВОБИТИ ОИЛА ВА МУАССИСАИ ТАЪЛИМӢ ҲАМЧУН ОМИЛИ САМАРАБАХШИ ТАЪЛИМУ ТАРБИЯИ ХОНАНДАГОНИ СИНФҲОИ ИБТИДОӢ ДАР ОИЛА

2.1. Омӯзиши вазъи фаъолияти муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ оид ба маърифати педагогӣ – психологӣи волидон дар шароити муосир

Аз давраҳои қадим мардуми мо ба таълиму тарбияи фарзанд аҳамият дода, барои дар руҳияи ватандӯстиву хештаншиносӣ, донишандӯзиву маърифатпарварӣ, ҷавонмардиву нақӯкорӣ ва ахлоқи ҳамида тарбия намудан ва ба воя расидани онҳо кӯшиш мекарданд.

Ин буд, ки тули солҳо хонаводаи тоҷик ҳазорон фарзандони фарзонро ба камол расонидааст, ки онҳо барои халқу ватани хеш ва тамаддуни башарият саҳми арзандаи ҳудро гузоштаанд. Мутаассифона, ҷанги шаҳрвандӣ ба тамоми соҳаҳои ҷомеа таъсири манфӣ расонид, ки яке аз онҳо ба вучуд омадани безътиноии падару модарон нисбат ба таълиму тарбияи фарзанд гардид. Аз таълиму тарбия қанор мондани баъзе аз кӯдакон, наврасон, ҷавонон боиси паст гаштани сатҳи этика, ҷалб гардидани онҳо ба ҳар гуна ҳаракату хурофотпарастӣ, қонунвайронкунии, даст задан ба корҳои номатлуб ва ғ. гардид.

Дар марҳилаи ҳассос ва муборизаҳои ошқору ниҳони неруҳои гуногун, ки кишвари азизамон дар ҳалқаи оташ қарор дошт, бадхоҳон меҳостанд Тоҷикистонро - бо дастони фарзандони гумроҳаш аз байн бибаранд ва ин ашхос тавонистанд, фарзандони як модарро дар ду сангари ба ҳам муқобил қарор диҳанду падарро ба писар ва бародарро ба бародар душман созанд, ки дар натиҷа ҷавонони зиёде ҳалок гардиданд. Ба бахти мо дар ҳамин лаҳзаи тақдирсоз Худованд сарвареро ато кард, ки ӯ Тоҷикистон ва тоҷикистониёнро аз вартаи нобудӣ раҳонид ва аз рӯзи аввал таълиму тарбияро дар ҷойи аввали сиёсати пешгирифтаи худ гузошт. Ҳамин тариқ, вазъи фаъолияти муассисаҳои

таълимии Ҷумҳурии Тоҷикистонро дар мадди аввал гузошт. Маҳз, Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон «Соҳаи маорифро яке аз самтҳои афзалиятноки сиёсати иҷтимоии давлат» шуморида, дар Паёми худ ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (23.01.2015) қайд намудаанд: «Бо дарназардошти вазъи ҷаҳонии имрӯза изҳор медорам, ки мактабу маориф инчунин омили муҳимтарини амнияти миллӣ низ мебошад, зеро дар ҷаҳони пуртазоди имрӯза фақат насли наврасе, ки дониш ва касбу ҳунарҳои замонавиро хуб аз худ кардааст, метавонад дар оянда рушди босуботи иқтисодии кишварро таъмин намояд. Омӯзгор дар меҳвари соҳаи маориф қарор дорад ва сатҳу сифати дониши шогирдон ва тарбияи шоистаи онҳо маҳз ба донишу таҷриба, малакаву маҳорати касбӣ, усули таълим ва дигар паҳлуҳои фаъолияти шахсии омӯзгор вобастагии қавӣ дорад» [118; 33].

Дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф» нахустин бор ба мақоми омӯзгор боби алоҳида бахшида шуд. Ин аз он шаҳодат медиҳад, ки омӯзгор дар ҷомеаи мо мақоми хосса дорад.

Ҳамин тариқ, бояд ҳар як муассисаҳои таълимии ҶТ барои саводнок намудани волидон чораҳои заруриро андешанд, чунки ин муассисаҳо метавонанд раванди таълиму тарбияро дуруст ба роҳ гузоранд.

Дар Тоҷикистон пас аз соҳибистиқлолӣ чунин имконоте ба миён омад, ки таҷрибаи дигар мамлакатҳоро андӯхта, муфидтарини онҳоро дар муассисаҳои таълимӣ ҷорӣ намоем.

Ҳамин тавр, фаъолияти муассисаҳои таҳсилоти ҶТ дар раванди таълим бояд тағйироту наwgониҳо ворид намояд. Зимни равандҳои таълим ду масъалаи муҳимми педагогикӣ ба назар гирифта шудааст: омӯзиши таҷрибаи навини педагогӣ; татбиқи амалии наwgониҳои педагогию психологӣ.

Дар натиҷа раванди таълим ба таври назариявӣ ва амалӣ бо чунин равиш тавсеа меёбад:

- а) таҳияи мундариҷа;
- б) усул ва шаклҳои нави таълиму тарбия;
- в) татбиқ ва паҳн кардани таҷрибаи педагогӣ;
- г) татбиқи технологияи нави идораи муассисаҳои таълимӣ ва дар онҳо гузаронидани озмоишҳои педагогӣ ва ғайра.

Дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ду омили асосӣ ба инобат гирифта мешавад: омилҳои объективӣ - ба вучуд овардани шароити инкишофи фаъолиятҳои нави замонавӣ ва татбиқи натиҷаҳои он; омилҳои субъективӣ алоқаманд ба равандҳои таълимӣ ва омодагӣҳои он оид ба фаъолияти нави таълимӣ.

Ин омилҳо аз ҷониби муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ҷорӣ карда мешаванд. Ҳар як муассиса ин омилҳоро вобаста ба меъёрҳои худ истифода мебаранд. Ҳангоми ҷорӣ намудани фаъолияти нави таълим бояд волидон ба ин раванди нави таълимӣ шинос бошанд. Барои беҳтар шудани вазъии фаъолияти муассисаҳои таълимӣ, қонунҳо, дастурҳо ва талабот қабул карда шуданд. Ҳар як қонуни қабулшуда, аз омӯзгорону волидон талаботи навро талаб мекунад. Ҳангоми риоя накардани ин қонунҳо мувофиқи Кодекси ҚТ ҷазо дода мешавад. Муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ бояд конференсияҳо ва ҷаласаҳо дар байни волидону хонандагон ташкил намоянд. Ҳангоми баргузор гардидани ин ҷаласаҳо моҳияти ҳар як ҷузиёти қонунҳо ба волидон муҳокима карда мешавад.

Замони муосир замони татбиқи техникаю технология буда, аз ҳар як фарди ҷомеа тақозо менамояд, ки тартиб ва истифодаи технологияи иттилоотию коммуникатсиониро тавонад.

Президенти кишвар мухтарам Эмомалӣ Раҳмон дар суҳанронии худ дар вохурӣ бахшида ба муҳокимаи лоиҳаи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи

фарзанд» чунин гуфта буд: «Имрӯз, ки мо дар ҷомеаи ҳуқуқбунёд ва дунявӣ зиндагӣ мекунем, таълиму тарбияи насли наврас мақсаду мароми асосии сиёсати пешгирифтаи давлату ҳукумат буда, рушди ояндаи ҷомеаро бе тарбияи дурусти он душвор мегардонад» [61; 31].

Тайи солҳои охир мушоҳидаҳо нишон доданд, ки аз ғориғболиву бемасъулияти баъзе падару модарон ҷараёну равияҳои ифротгаро истифода бурда, кӯшиш мекунанд, ки ба ҷаҳонбинии кӯдакону ҷавонон таъсир расонанд. Аз ин рӯ, ба хоҳири ояндаи миллат, интиҳоби роҳи дурусти таълиму тарбия ва бештар гардонидани масъулияти падару модар зарурати қабули Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи масъулияти падару модар» ба миён омад, ки мақсади он пурзӯр намудани масъулияти оила дар таълиму тарбияи фарзанд, дар руҳияи инсондӯстӣ, ифтихори ватандорӣ, эҳтироми арзишҳои миллӣ, умумибашарӣ ва фарҳангӣ, инчунин ҳифзи ҳуқуқи манфиатҳои фарзанд мебошад” [61; 25].

Қонуни ҚТ «Дар бораи маориф» (2004) самтҳои гуногуни маълумоти умумӣ ва раванди омӯзиши волидонро дар шароити демократикунонии ҳаёти ҷомеа муайян кард, ки Консепсияҳои миллии маълумот ва тарбия ҳамчун рухҳои асосии он барои дар амал ҷорӣ намудани маърифатнокӣ ва одоби ахлоқи ҳамида аз ҷониби падару модарон барои фарзандон шароити имконияти мусоид фароҳам оварданд.

Ҳамин тариқ, дар соли 2020 дар ноҳияи Лахш 66 муассисаҳои таҳсилоти умумӣ, 5 мактаб-интернати ҷумҳуриявӣ, 2 муассисаи таҳсилоти иловагӣ, 4 муассисаи томактабии давлатӣ, 3 муассисаи томактабии хусусӣ ва 1 маркази инкишофи кӯдакони хусусӣ фаъолият дошт, ки шумораи умумии муассисаҳои таҳсилоти умумӣ дар зинаҳои таҳсилот чунин буд: а) зинаи ибтидоӣ- 5 муассисаи таълимӣ б) зинаи асосӣ-11 муассисаи таълимӣ в) зинаи миёна-37 муассисаи таълимӣ.

Дар таълимгоҳҳои ноҳияи Лахш 1713 нафар омӯзгорон, аз ин 1184 нафар занон, ба кори таълиму тарбия машғуланд, ки аз онҳо:

- бо таҳсилоти олии омӯзгорӣ-1059 нафар (658 нафар занҳо);
- бо таҳсилоти олии ноপুরра-186 (151 нафар занҳо);
- бо таҳсилоти миёнаи махсус- 468 нафар (395 нафар занҳо)

Тахассуснокии омӯзгорони муассисаҳои таълимӣ чунин аст:

- бо тахассуси олий – 371/205 нафар;
- бо тахассуси якум – 406/302 нафар;
- бо тахассуси дуюм – 202/150 нафар;
- бе тахассуси муқаррарӣ – 734/527 нафар

Чихати ислоҳи камбудихо ҳамкориҳои мактабу оила дар таълиму тарбияи фарзанд, пешгирии шабгардӣ, бозоршинӣ, берун аз мактабмондан ва ба ҷинойт даст назадани ноболиғон ба роҳбарони муассисаҳо, омӯзгорон, кумитаи падару модарон супоришҳои ҷиддӣ ба миён гузошта мешаванд.

Дар давраи таътили моҳи январӣ соли 2020 ва оғози соли таҳсили 2020-2021 аз рӯйи тақвими тартиб додашуда, дар мактабҳои ноҳия маҷлисиҳои умумии падару модарон бо иштироки кормандони шӯъбаи маориф, раисони маҳаллаҳо ва сарпарастон доир гардида, оид ба роҳҳои тарбияи насли наврас маърузаҳо дар мавзӯҳои «Мазмун ва муҳтавои Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд аз нигоҳи имрӯза», «Ҳамкориҳои падару модар бо маъмурияти муассиса дар гузаронидани чорабиниҳои берун аз мактабӣ», «Нақши падару модар, омӯзгор ва ҷомеа дар ташаккули шахсият» ва ғайраҳо шунида муҳокимаронӣ карда шуд. Ташкилу гузаронидани ҳамин гуна чорабиниҳо ба болоравии ҳисси масъулияти падару модарон дар муҳайё сохтани шароитҳои таълимии хонаводагӣ, пурзӯр намудани назорат дар оила ва мактаб мусоидат намуда истодааст. Дар аввали соли таҳсили 2020-2021 ба муассисаҳои таълимии ноҳия 140 нафар хонандагон, аз ҷумла духтарон ба зинаи сеюми таҳсилот фаро гирифта шуданд. Дар моҳи майи соли 2020 дар 7 ҷамоати шаҳраку деҳоти ноҳия семинар-машваратҳои сайёр гузаронида шуд, ки дар он

шахсони рӯзгордида даъват гардида, аз таҷрибаи ҳаётии худ доири тарбияи дурусти фарзандон баромад намуданд. Рӯзҳои шанбеи ҳар ҳафта дар муассисаҳои таълимии ноҳия «Рӯзи падару модарон» эълон шудааст, ки дар давоми соли 2020 1023 нафар падару модарон ба дарсҳои фарзандонашон иштирок намуданд. Бахшида ба Иди модарон озмуни иншои беҳтарин дар мавзӯи «Модарон олиҳаи якто» дар байни хонандагони муассисаҳои таълимии ноҳия ҷамъбаст гардида, ғолибон бо ифтихорномаю тухфаҳо сарфароз гардонида шуданд.

Ҳамин тариқ, вазъи фаъолияти муассисаҳои таълимӣ дар ҚТ барои маърифати педагогӣ-психологии волидон дар ҳар як мактаб ба таври гуногун сурат мегирад. Ваъи фаъолияти муассисаҳои таълимӣ Қумхурии Тоҷикистонро ба таври мухтасар шарҳ медиҳем. Муассисаҳои шаҳри Душанбе 100, 70, 10, 94, 86 ва н. Лаҳш 14, 12, 32, 42, 55 ҳам ба қатори мактабҳои дигар дохил мешавад, ки дар замони муосир ба системаи маорифи Тоҷикистон ворид гардидааст. Дар рӯзҳои муайян омӯзгор ҳафтае ду бор як соати дар хизмати хонадагон мебошад. Волидон аз фаъолияти фарзандонашон ҳамеша огоҳ карда мешаванд, ки ин далели ҳамкориҳои дучониба буда, дар рафти таълиму тарбия аҳамияти муҳим дорад. Дар вақтҳои холигӣ хонандагон бо бозиҳои варзишии шохмот, теннис, футбол, баскетбол ва волейбол машғул мешаванд.

Ба хонандагон баъди ҳар як чоряки вақти таълимӣ табели пешрафт бо баҳоҳо ва имзои роҳбари синф пешниҳод мешавад. Волидон бо ин натиҷаҳо шинос шуда, ба онҳо имзо мекунанд ва бо муаллимон машварат мекунанд. Баъди ҳар марҳилаҳои хониш ба хонандагон «Комёбинома» дода мешавад. Матни «Комёбинома» бо забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ чоп карда мешавад, ки ин амалҳои мазкур навагонӣ дар ин мактабҳо мебошанд. Ҳамаи фаъолияти таълимӣ ва тарбиявии хонандагон дар зери назорати доимии муаллимон ва волидон мебошад.

Дар ҳар як мактабҳои номбаршуда волидон ба гурӯҳҳои тайёри, яъне “Волидони беҳтарин” ба тариқи санҷишу озмун интихоб карда мешаванд. Барои ин гурӯҳҳо дарсҳои иловагӣ ташкил карда мешавад.

Даври аввали озмун барои волидону хонанда дар дохили мактаб гузаронида мешавад. Дар ин озмун зиракию хушёри волидон низ ба мушохида мерасад. Дар ин озмун чунин шартҳо аз тарафи волидон иҷро карда мешавад. **Шарти озмун чунин аст:**

- а) волидон бояд маҳорати нақл кардани афсонаро донанд;
- б) бо фарзандаш ягон намуди фаъолиятро иҷро кунад;
- в) иншо дар бораи “Ватан”, “Инсондӯстӣ”, “Масъулиятшиносӣ”, “Меҳнатдӯстӣ”, “Истиқлолият”, “Тарбия” ва ғ;
- г) саволҳои мухтасар аз тарафи довар ба волидон пешниҳод мегардад ва ғ.

Ҳамин тариқ, волидоне, ки дар ин озмун ғолиб мегарданд, бо мукофотҳо қадр карда шуда, “Волидони беҳтарини сол” эълон мегардад. Ин гуна озмунҳо шавқи волидонро барои ҳамкорӣ нисбати мактаб зиёд мегардонад. Масъалаи дигар дар мактабҳои таълимӣ ин - раванди касбинтиҳобкунии хонандагон ба шумор меравад, яъне барои хатмкунандагони синфҳои 3 дар вақти таътили тобистона ду ҳафта дарси касбинтиҳобкунӣ гузаронида мешавад. Моҳи сентябр ба онҳо анкетаи касбинтиҳобкунӣ дода мешавад. Баъдан оид ба касбинтиҳобкунӣ суҳбату машварати хонандагон ва роҳбарони синф гузаронида мешавад. Марҳилаи сеюми суҳбати хонандагон оид ба интиҳоби касб дар якҷоягӣ бо падару модарон ва роҳбарони синф гузаронида мешавад. Баъди ба мувофиқа омадани хонанда бо падару модар оид ба интиҳоби касб, барои омода намудани хонандагон ба супоридани имтиҳонҳои дохилшавӣ ба макотиби олӣ, ба муаллимони фанҳои гуногун супоришҳо дода мешавад. Умуман, дар ин муассисаҳо усулҳои фаъоли таълим ба роҳ монда шуда, раванди таълиму тарбия хело хуб чараён мегирад.

Ҳамчунин, байни хонандагон маҳфил ва озмунҳои гуногун ба монанди: «Изобретатели и изобретения», «Кто хочет стать миллионером», «Наш родной край», «Праздник хлеба», «Поло чудес» дигар озмунҳо гузаронида мешавад. Чунин озмунҳо байни волидону

омӯзгорони мактаб низ гузаронида мешавад. Барои мисол озмунӣ «Ки аз ҳама оқилтар» дар байни волидону омӯзгорон гузаронида мешавад, ки ғолибон ҳатман ҳавасманд гардонида мешаванд ва чунин озмунҳо боиси ҷаҳду талоши волидону омӯзгорон ва хонандагон гардида ғайриодии онҳоро пурсамар мегардонад. Ҳамин тавр, муассисаҳои шаҳри Душанбе 100, 70, 10, 94, 86 намунаи беҳтарини мактаби таҳсилоти умумӣ аст, ки волидону омӯзгорон ва хонандагони донишманду лаёқатмандро тарбия намуда, дар рушди соҳаи маорифи Тоҷикистон саҳми босазо мегузорад.

Таҷрибаи таҳқиқотӣ аз тариқи озмоишҳои педагогӣ нишон медиҳад, ки ба кори эҷодӣ ва самаранок ташкилу гузаронидани соатҳои тарбиявӣ, мувофиқи нақшаи пешакии иловагӣ тарҳрезӣ намудани дарсҳои ҳозиразамон, аз қабилӣ дарс-озмун, дарс-контронс, дарси ҳамгиро, дарси ҷамъбасти, дарси ҳисоботи эҷодӣ, дарс-саёҳат, дарс-викторинаи илмӣ, дарс-муҳоҷаса, дарс-мусобиқа, дарс-семинар, дарси ҳозирҷавобон, дарси саволу ҷавоб, дарсҳои санҷишӣ, дарсҳои лабораторӣ, дарси таҷрибавӣ ва дарсҳои амалӣ, таъмини иштироки хонандагони лаёқатманд ба маҳфилҳои «Дониш», «Техникони наврас», «Табиатшиносони наврас», «Адибони наврас», «Дастони моҳир», «Ихтирокорони наврас», «Санъаткорони наврас», мақсаднок ташкил намудани ҳафтаҳои ҷанми, озмуну мусобиқаҳои варзишӣ, воҳӯрӣ бо мутахассисони касбӣ, духтурон, муҳандисон, ихтироъкорон, варзишгарони номдор, санъаткорони касбӣ, олимону шоирон, соҳибкорони ватанӣ, таҷлили ҷашнвораҳои муҳимми таърихӣ, зодрӯзи олимону шоирон ва нависандагону ходимони барҷастаи илму фарҳанг вобаста ба дарназардошти хусусиятҳои синнусолӣ, инфиродӣ, раваншиносӣ ва майлу рағбати касбинтиҳобкунии хонандагон ҳамчун маълумоти амиқи иловагӣ ба рушду такомули малака, маҳорат ва қобилияти донишандӯзиву маърифати шогирдон оварда расониданд. Мутаассифона, дар ҳаллу ҷасли тарбияи маънавии мактабиён то ҳанӯз баъзе мушкилот дар ҷараёни таълиму тарбия ҷой доранд, ки дар бартараф намудани онҳо мо ҳамагон – муҳаққиқон, омӯзгорону

маорифчиён, падару модарон ва аҳли ҷомеа бояд дар ҳамкории зич амал намуда, ба масъалаҳои зарурии зерини мактабу маориф эътибори ҷиддӣ диҳем:

- баланд бардоштани мақоми Кумитаи падару модарон ва Ассоциатсияи волидону омӯзгорон, ки дар бисёре аз таълимгоҳҳои кишвар фаъолият намуда, танҳо ба ном вучуд доранд;

- барои тарбияи маънавии наврасону ҷавонони лаёқатманд тавассути озмунҳо ва маҳфилҳо, санҷидани корҳои эҷодии хонандагон ва навгонҳои омӯзгорону устодони эҷодкор перомуни фаъолияти роҳбарикунандаи ассоциатсияи омӯзгорони эҷодкор;

- ба танзим даровардани мувофиқати нақшаҳои таълимӣ, барномаҳо, китобҳои дарсӣ, дастуру рисолаҳои илмӣ-методӣ ва ҳуҷҷатҳои меъёриву ҳуқуқӣ зимни талаботи ислоҳоти соҳаи маориф;

- аз нав эҳё намудани Шурои падару модарон ва баланд бардоштани сатҳи маънавию маърифатомӯзии волидон;

- барои пешгирӣ намудани ҳолатҳои ҷинояткорӣҳои ноболиғон ва вазъи муҳолифатомези наврасону кӯдакони таълимгоҳҳо ташкилу гузаронидани воҳурии мактабӣён бо намояндагони мақомоти кудратӣ дар ҳузури волидони хонандагон;

- мукамал гардонидани мазмун, мундариҷа ва усулҳои озмоишӣ-таҳқиқотӣ вобаста ба шароити маҳалли мавҷудияти таълимгоҳҳо ва хусусияти фарқкунандаи онҳо;

- мувофиқи озмоишҳои педагогӣ ва нишондоду дастовардҳои мактабҳои таълимӣ ба минбари таҷрибаи пешқадам пешниҳод намудани татбиқи роҳу усулҳои инноватсионии таълиму тарбия;

- мувофиқи нақшаҳои иловагии тарбиявӣ таҳким бахшидан ба мазмуну мундариҷаи соатҳои тарбиявӣ, дарсҳои ҳозиразамони эҷодӣ, дарс-контронс, дарс-семинар, викторинаҳои илмӣ, маҳфилҳои адабӣ, озмунҳои технологӣ, маҳфилҳои фанӣ ва ғайраҳо;

– фарогирии пурраи наврасони душвортарбия ба мактабҳои махсуси ҷумҳуриявӣ;

– ба роҳ мондани усулҳои фаъоли таълим, ҳамгиро ва тафриқа, тариқи истифодаи технологияи компютерӣ ва инноватсионӣ дар партави ислоҳоти соҳаи маориф;

– ташкили осорхонаҳо ва гӯшаҳои таърихиву кишваршиносӣ ва ҳарбиву ватандӯстӣ барои таҳкими худшиносӣ ва пойдории анъанаҳои миллӣ перомунӣ экспедитсияи ҷумҳуриявӣ Созмони талабагӣ «Тоҷикистон – кишвари азизӣ ман».

Ба муҳити таълимӣ, ки омӯзгор ва хонанда фаъолият мекунад, бояд талаботи зерин иҷро карда шаванд:

1. Барои беҳуда нагузаштани вақт дар ҷойҳои корӣ, хангоми дарс ва берун аз он фароҳам кардани шароити мусоид;

2. Мутобиқи талабот муҷаҳҳаз кардани кабинетҳои таълимӣ ва озмоишгоҳҳо, бо маводҳои таълимӣ, асбобҳои техникую технологияи таълим, ҷо ба ҷо намудани маводҳои таълимӣ;

3. Нигоҳдорӣ, ҳифзи воситаҳои аёнии таълим, маводи тақсимшаванда, воситаҳои ёрирасон ва адабиёти таълимию методӣ аз осебпазирӣ;

4. Таъмин намудани шароити гигиенӣ дар кабинет ва озмоишгоҳҳо ва риояи талаботи зебоипарастӣ (эстетикӣ).

Нигоҳ доштан ва истифода бурдани воситаҳои аёнии таълимӣ ба таври зерин таъмин карда мешавад:

- силсилабандии аёниятҳо аз рӯйи мавзӯҳо, ҷудо кардани фаслҳои мавзӯи дарс;

- дар картонҳо ширеш кардани расмҳо ё таблитса ҳамчун аёнияти истифодашаванда бо дарназардошти часпонидани хошия (окантовка) вобаста ба мавзӯ;

- ширеш кардани плакатҳо дар плакатдонҳои алоҳида ҷойгир нашуда, дар картонҳо;

- алоҳида часпонидани ҳошия барои тезтар дарёфт намудани лавҳа барои ҳар мавзӯ;
- таҳияи маводи тақсимшаванда (карточка - супоришҳо, схемаҳо, таблитсаҳо ва ғайра);
- масаднок тартиб додани картотекаи дарсӣ бо аёниятҳо;
- тартиб додани саволномаи алоҳида, муайян кардани маводи тақсимшаванда барои ҳар дарс, ҳаҷми дастур, намунаҳои воқеӣ, воситаҳои техникӣ ва маводи тақсимшаванда.

Маводи методӣ ва ёрирасон барои ҳар мавзӯ агар дар ҷузвдонҳои алоҳида нигоҳ дошта шаванд, барои истифода бурдан мувофиқ мебошанд. Ҷузвдонҳо дар каталогҳои ҷевон бо тартиби муайян ҷойгир карда мешаванд. Дар чараёни истифодаи ҳар ду намуди аёниятҳо риояи методҳои истифодаи онҳо ба инобат гирифта мешавад: пеш аз ҳама, дар дарс бояд танҳо маводи аз ҳама зарурӣ барои омӯзиши маводи нав ва такрор мавҷуд бошад.

Вазъи фаъолияти муассисаҳои таълимии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба маърифати педагогӣ – психологии волидон нисбати солҳои гузашта хелел хуб ба назар мерасад. Муассисаҳои таълимӣ нисбати волидон рӯз то рӯз қорҳои фаҳмондадиҳро бештар мекунанд. На ҳар як волидон дар ҷаласаҳои мактабӣ иштирок мекунанд баъзе падару модарон бемасъулияти нишон медиҳанд. Дар ин вазъият муассисаҳои таълимӣ метавонад нисбати волидоне, ки хунукназарӣ карданд, ба мақомоти дахлдор арз кунанд.

2.2. Роҳу усулҳои баландбардории маърифати педагогӣ- психологии волидон ва роҳбарони синф

Омӯзиши роҳбарони синф ва директорони мактаб яке аз масъалаҳои мубрами имрӯза ба шумор меравад. Маҳз тарбияи фарзанд

барои мардуми тамаддунофари тоҷик аз қадимулайём мақоми хосса дошт. Гузаштагони фарҳангпарвари мо тавассути андарзномаҳо аз синни хурдӣ ба фарзандони хеш одобу ахлоқи ҳамидаи инсониро меомӯхтанд. Тарбияи фарзандон яке аз бахшҳои тарбия ба ҳисоб рафта, мушкилоти худро дорад. Сабаби ба вуҷуд омадани ин мушкилот ба ҳамдигар ҳамоҳанг набудани тарбияи мактабӣ бо тарбияи оилавию ҷомеа мебошад. Дар тарбияи фарзандон ҳамкориҳои мактаб, оила ва ҷомеа нақши муассир мебозад. Бо падару модарон робитаи доимӣ доштан, мунтазам гузаронидани вохӯриву корҳои фаҳмондадиҳии омӯзгорон дар маҳалҳо шартҳои муҳими пеш рафтан ва самараро хуб додани корҳои тарбиявӣ мебошад. Доираи тарбияи маънавию ахлоқӣ хеле фарох аст. Роҳбарони синф, омӯзгорон ва роҳбарони муассисаҳо бояд кӯшиш намоянд, ки меъёрҳои тарбия ба воситаи амалиёти ибратбахши ҳудуди ҳамсинфони хонандагон ислоҳ намоянд. Ба ҳар як рафтори хонанда аҳамият додан, хусусияти инфироии онҳоро дар машғулиятҳо омӯхтан ва вобаста ба феълӣ аъволи ҳар қадом хонанда муносибат кардан, боиси баланд гардидани фарҳанги ахлоқии хонандагон мегардад.

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд” асосан ба таълиму тарбияи фарзандон дар ҳамкориҳои оила ва мактаб нигаронида шудааст. Қонуни мазкур аз 6 боб ва 17 модда ибрат буда, мақсади асосии он пурзӯр намудани масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд ва дар руҳияи инсондӯстӣ, ифтихори ватандорӣ, эҳтироми арзишҳои миллӣ, умумибашарӣ ва фарҳангӣ, инчунин ҳифзи ҳуқуқи манфиатҳои фарзанд мебошад.

Дар ин қонун вазифаи падару модар, омӯзгор, давлат ва ҷомеа барои таълиму тарбияи фарзанд, баробарҳуқуқӣ ва уҳдадорӣҳои падару модар, уҳдадорӣҳои фарзандони болиғу қобили меҳнат дар нигоҳубин ва таъмини падару модар зикр гардидаанд. Равандҳои замони муосир аз волидайн талаб менамояд, ки нисбат ба таълиму тарбияи фарзандони хеш бетараф набоянд, балки ба он аҳамияти ҷиддитар диҳанд. Дар

суханрониҳои худ Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ҳамеша мубрам будани масъулияти падару модарон дар таълиму тарбияи фарзандро таъкид менамоянд. Ҳар як падару модар вазифадор аст, ки барои фарзандон баҳри таҳсил дар мактаб тамоми шароитро фароҳам орад, то дар оянда онҳо ҳамчун шахси хушахлоқ, баркамол, зиндагидӯст ва ватанпараст ба воя расанд. Дар замони имрӯза волидайнро зарур аст, ки дар якҷоягӣ бо мактаб ва аҳли ҷомеа ҷиҳати татбиқи бандҳои ин қонун камари ҳиммат банданд. Дар руҳияи инсондӯстӣ, ватандӯстӣ ва арҷгузорӣ ба муқаддасоти миллӣ тарбия намудани фарзандон, пеш аз ҳама, аз муҳити оилавӣ ва равобити оила бо мактабу ҷомеа ибтидо мегирад. Мувофиқи таҳлил нишон медиҳанд, ки имрӯз равобити байни оила, мактаб ва ҷомеа андаке коста гардидааст. Ҳол он ки оила, мактаб ва ҷомеа наметавонанд дар алоҳидагӣ дар тарбияи маънавию ахлоқии хонандагону ҷавонон қомеъ бошанд. Агар падару модарон дар оила ба таълиму тарбияи фарзандон ҷиддӣ машғул шуда, пайваста аз аҳволи онҳо дар мактаб бохабар гарданд, фарзандони онҳо дар руҳияи хуб тарбия меёбанд. Аҳли ҷомеа низ бояд дар ин ҷода бетараф набошанд. Норасоии асосие, ки мутаассифона, дар масъалаи таълиму тарбияи насли наврас мушоҳида мешавад, бетарафӣ ва ё дар алоҳидагӣ амал кардани ин се ниҳод мебошад. Вақте аз тарафи ин ё он хонанда камбуди зоҳир мешавад, бояд ҳам оила, ҳам мактаб ва ҳам аҳли ҷомеа баҳри ислоҳи он кӯшиш намоянд. Бо хонанда ва падару модари он суҳбат намоянд ва дар якҷоягӣ пеши роҳи камбудро гиранд.

Тарбияи шахс дар оила оғоз ёфта, дар муассисаҳои таълимӣ идома меёбад. Муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ вазифадоранд, ки ба хонандагон меъёрҳои ахлоқиро омӯзонанд ва муносибати онҳоро нисбат ба меҳнати одамон ва нисбат ба ҳудаш ҳамчун одати асосӣ талқин кунанд.

Кӯшиш бояд кард, ки дар ҷараёни тарбия ба сифатҳои ахлоқии мактабиин, аз қабилӣ ростгӯӣ, ростқавлӣ, ҳалолкорӣ, ҳалолхӯрӣ, ёрӣ

расонидан ба эҳтиёҷмандон ва амсоли инҳо эътибори махсус дода шавад. Чунин рафтор дар ташаккули шахсият бағоят муҳим аст.

Тарбия яке аз омилҳои асосии беҳтар шудани сифати таълим мебошад. Аз ин рӯ, ба ин чиҳати тарбия бештар диққати махсус бояд дод, зеро баъзе омилҳои беруна, аз қабили таъсири муҳити атроф, кӯча, муносибат бо ҳамсолону калонсолон ба бачаҳо осори худро боқӣ мегузорад. Дар ин раванд бояд таъсиррасонии тарбияи ахлоқӣ дар мактаб нисбат ба таъсиррасонии омилҳои беруна пурқувват бошад, яъне, ин таъсиррасонӣ бачаро бояд бештар ба худтарбиякунӣ водор намояд. Бача бояд ҳар суҳанро хуб дарк кунад ва дар худ танҳо ҷанбаҳои мусбатро қабул намояд. Масъалаи тарбияи ахлоқӣ ва омӯختани он ба бачаҳо шакл ва усулҳои гуногун дорад. Ин, пеш аз ҳама, ба маҳорат ва малакаи омӯзгор вобаста аст, яъне омӯзгор ба ин масъала то чӣ андоза тайёр аст ва онро бо кадом усулҳо мегузаронад. Бояд қайд кард, ки зимни гузаронидани машғулият ва вобаста ба мавзӯ истифодаи чунин усулҳо - суҳбат, нақл, бозӣ, сахнаҷаҳо ва ғайра ба нафъи кор аст.

Тарбия дар ташаккули шахсият нақши бағоят бузург мебозад, зеро ба туфайли он аз ботини инсон хислатҳои ношоиста, аз қабили ҳасадхӯрӣ, хиёнат, макру фиреб, бухл ва ғайра дур гардида, дар ботини бача хислатҳои некро парҳез, қаноат, инсоф, адолат, шарму ҳаё ва ғайра ҷо мекунад. Барои дар ботини толибилмон ҷо кардани хислатҳои некумуаллим бояд ҳар як бачаро дар зерин назорат гирад ва рафтору кирдори ӯро омӯзад ва дар асоси он тадбирҳои судманд андешад. Дар таълими тарбия омӯзиши чунин омилҳо аз ҷониби волидон сурат гиранд: ҳикояву афсона, шеърҳои дoston, панду насиҳатҳо ва ғ.

Ин омилҳо боис мегардад, ки ҳангоми нақл кардани афсона ба тарбияи фарзанд таъсири мусбат расонем. Волидон қобилияти нақл кардани афсонаҳоро дошта бошанд. Чунки афсонагӯӣ аз қадимулайём омада расида аст. Дар мавриди дуюм, муаллимон низ худ волидон ҳастанд, ки онҳо бояд аз асарҳои шоирону нависандагон порчаҳои

тарбияви ро интихоб кунанд ва омӯзиши онҳоро ба хонандагон тавсия намоянд. Дар муассисаи таҳсилот, яъне муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии №100, 70, 10, 94, 86-и шаҳри Душанбе саҳми омӯзгорони ҷуртаҷриба Ҳакимова Г., Сафарова Р., Давлатов М., Қодиров Қ. Раҳимов А., Қудратуллоев Р., Сайдбекова Ғ., Аҳмадҷонов Ё. ва ғ. босазо арзёбӣ мегардад. Ин муаллимон чи дар дарс ва чи берун аз он дар боби тарбия, ҳамкорӣ бо волидони хонандагон аз тамоми имконияту воситаҳои мавҷуда самаранок истифода мекунанд.

Ташкили саволу ҷавоб ва воҳӯриҳо, ки аз тарафи ин омӯзгорон ҷузърониди мешаванд, шоян таҳсин аст. Дар зер намунаи ҷурабиниҳои ҷузърониди муаллимон: Ҳакимова Г., Сафарова Р., Давлатов М., Қодиров Қ. Раҳимов А., Қудратуллоев Р., Сайдбекова Ғ., Аҳмадҷонов Ё. оид ба таълиму тарбияро мекунанд:

- риояи қоидаҳои талабагӣ;
- риояи меъёрҳои ахлоқӣ дар ҷойҳои ҷамъиятӣ;
- ташаккули сифатҳои ахлоқӣ;
- тарбияи ҳулку одоби шоиста;
- ҷузъронидани суҳбатҳо доир ба мавзӯҳои «Волидони беҳтарин кист»? «Ҳаёти хуб чӣ гуна аст?», «Китоб дар ҳаёти ту» ва «Ахлоқи нек - обрӯи инсон», конференсияҳо доир ба мавзӯҳои «Корнамои ҷист?» ва «Дар ҳаёт аз чӣ бояд ибрат гирифт?»;
- шиносӣ бо ахлоқи писандида;
- суҳбат дар мавзӯи «Доно зинда аст, нодон - мурда».

Маҳз барои баланд бардоштани раванди таълиму тарбия, пеш аз ҳама, маҳз бояд роҳбарони синф, директор ва муовинони онҳоро бо донишҳои педагогӣ психологӣ мусалаҳ намуд, ҷунки онҳо тарбиятгари насли навраси имрӯзу фардуро ба воя мерасонанд. Ҳар як шахсе, ки ба таълиму тарбия сару кор дорад, бояд бо донишҳои педагогӣ психологӣ мусалаҳ гарданд.

Доир ба масъалаи мазкур Асосгузори сулҳу ваҳдатӣ миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми худ ба Маҷлиси олии Ҷумҳурии Тоҷикистон таъкид менамояд: «Ояндаи мамлакат аз фаъолияти омӯзгор ва рушди илму маориф вобастагии зиёд дорад» [118; 33].

Воқеан, миллати босавод метавонад насли соҳибмаърифату донишманд ва кадрҳои арзандаи давронро ба воя расонанд, пеш раванд ва дар ҷомеаи мутамаддин мақоми арзандаи худро пайдо намоянд.

Тибқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф», оид ба ҳуқуқҳои омӯзгорон ва дигар кормандони соҳаи маориф оварда шудааст. Омӯзгор бояд: шаъну шарафи касбии худро ҳифз намояд; фаъолияти касбӣ, тақмили ихтисос ва бозомӯзии худро таҳким бахшад;

- барои мутолиа ва рушди маҳорати касбии худ кӯшиш кунад;
- таҷрибаи пешқадами аз худ кардаашро дар амал татбиқ намояд;
- шаклу усулҳои самарабахши таълимро татбиқ кунад;
- барои тақмили маҳорати касбӣ бо тартиби муқаррарнамудаи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рухсатии эҷодӣ истифода намояд.

Инчунин омӯзгорро зарур аст, ки пеш аз ҳама касби худро дӯст дорад. Дар ин ҷо чунин савол бар миён меояд, ки бо кадом роҳ таҷрибаҳои онҳоро ғанӣ гардонем? Чунин роҳҳо мавҷуд аст:

- ташкили худомӯзӣ (дар байни волидону омӯзгорон, роҳбарони синф, директор ва ҷонишинҳои онҳо);
- ҷалб намудани волидону омӯзгорон, роҳбарони синф, директор ва ҷонишинҳои он доир ба муҳокимаҳои нашршуда;
- ташкили тренингҳо (дар байни волидону омӯзгорон, роҳбарони синф, директорон ва ҷонишинҳои онҳо);
- конференсияҳо (дар байни волидону омӯзгорон, роҳбарони синф, директор ва ҷонишинҳои онҳо).

Дар баробари ин барои волидон, роҳбарони синф, директор ва омӯзгорони дарсдиҳанда худомӯзӣ зарур аст, ки ба ҳар кас имконият медиҳад, усулҳои бехтарини дарсомӯзиро аз худ намоянд. Нақши худомӯзӣ дар ҳаёти волидону омӯзгорон, роҳбарони синф, директор ва ҷонишинҳо бояд мақсаднок ҷой дода шавад. Бахусус: такмили ихтисос бо усули омӯхтани донишҳои нав ва тавсеа бахшидани ҷаҳонбинии илмӣ, омӯзиши навовариҳои техникӣ ва технологӣ, таҷрибаи пешқадами омӯзгорӣ; такмили маҳорати педагогӣ (зам намудани дониш аз педагогика, психология); такмили маҳорати касбӣ (аз худ намудани системаи мукаммали методҳои қабулгардида ва усулҳои педагогӣ дар раванди таълим, омӯзиши методикаи пешқадами таълим, тарбия ва ғаёл намудани ҷараёни дарккунӣ) ва ғайра [64; 82].

Ҳамин тавр, худомӯзӣ дар асоси банақшагирии фардӣ оғоз мегардад. Дар нақшаҳои худ волидону омӯзгорон, роҳбарони синф, директор ва ҷонишинҳо бояд масъалаҳои дар боло овардашуда, намуди худомӯзӣ ва муҳлати анҷоми корро ба инобат гиранд. Худомӯзӣ бояд мунтазам тибқи вақти озод ва кори мавҷуда ба роҳ монда шавад.

Ҷаъолияти худомӯзӣ фарогири масъалаҳои алоҳида, дастурҳои илмӣю методӣ, омӯзиш ва дарки ҳуқуқи санадҳои меъёрӣ, оид ба тайёр намудани реферат, баромад, мақола, дастури методӣ ва мукаммалсозии методикаи таълим ва тарбия бошад. Омӯзгорон, роҳбарони синф, директор ва ҷонишинҳои асил таҷрибаи ҳуби педагогиро аз суҳбати мардум, муносибат бо падару модар ё волидайнӣ онҳо меомӯзад, яъне ӯ аз муносибатҳои онҳо бояд ҳислат ва хусусиятҳои ҳубу некро аз бар намуда, ҳислатҳои манфиро аз худ дур созад.

Омӯзгорон, роҳбарони синф, директор ва ҷонишинҳо бояд бо маводи нашрияҳо (маҷалла ва мақолаҳо дар рӯзномаҳо) хонандаро ба ҷамъоварӣ ва баррасии дониши гирифта, шиносӣ бо кашфиёти охирин, навовариҳо ва таҷрибаи пешқадам дар раванди таълим одат кунонанд.

Ҳамин тариқ, масъулияти ин мутахассисон (волидону омӯзгорон, роҳбарони синф, директору ҷонишинҳо ва ғ.) хеле муҳим ба шумор

мераванд. Бояд директорони мактбаҳо вазифаҳои ҳар як роҳбари синфро аз мади назар дур нагузаронад, чунки роҳбарони синф аз оғози дарс то хотимаёбии он ҳамчун шахси масъул ҳисобида мешаванд. Дар робита ба ин, муассиса ҷиҳати дуруст ба роҳ мондани таълиму тарбия ва пешбурди ҳуҷҷатгузори хонандагон барои хонандагон аз синфи 5-ум то синфи 11-ум роҳбари синф таъйин мекунад. Дар маҷмӯъ, роҳбари синф бояд корҳои муҳимми таълиму тарбиявиро пеш бурда тавонад, ба онҳо худшиносии миллӣ ва муқаддасоти миллиро фаҳмонад, илова бар ин, ҷаҳонбинии онҳоро васеъ намуда, шавқу ҳавасашонро ба хондан ва донишазхудкунию ба илм мароқ зоҳир карданро омӯзонанд. Барои амалӣ намудани ин корҳо бояд, пеш аз ҳама, роҳбари синф ҳудаш илмдӯст, дорои дониши ваеъ, ҷаҳонбинии илмидошта бошаду бо хусусиятҳои психологӣ худ ва рафтори намунавияш ҳамчун идеали хонандагон баромад кунад.

Яке аз роҳҳои ба маҷрои дуруст равона намудани маром ва шавқу ҳаваси хонандагон ба мактаб ва донишазхудкунӣ ин идеал ба шумор меравад. Агар хонандагон роҳбари синфи худро ҳамчун идеал қабул кунанд, онҳо ба мисли роҳбари синфи худ-идеали худ рафтор намуда, донишазхудкунӣ ва кӯшиши намуна буданро мекунанд ва дар оянда низ аксари онҳо ба мисли идеали худ-омӯзгор шуданро орзу мекунанд. Агар масъалаи мазкур баръакс бошад, акнун тасаввур кунед, ки манзара чӣ гуна сурат мегирад. Баръакс, талабагон идеали худ-роҳбари синф, ки чуноне ки дар болотар ишора намуда будем, ҳудаш донишдӯст набуда, бо дили нохоҳам ба кор меояд ва дорои маромнокии паст буда, ҷаҳонбинияш низ маҳдуд аст. Хонандагон низ ба мисли роҳбари синфи худ муғамбир гардида, дар онҳо шавқу ҳавас нисбати фанҳои дарсӣ ва умуман мактуб гум шуда, ба дигар корҳои ғайр даст мезананд. Ба интернет-клубҳо мераванд ва ё ба дигар ҷойҳо рафта, вақти киматарзиши худро мегузaronанд.

Барои роҳандозӣ намудани ин гуна корҳо бояд омӯзгор аз психологияи талаба хабардор буда, вобаста ба синнусоли онҳо

муоширатро дуруст ба роҳ монда тавонад ва ба ҳамин васила шавқу ҳавас ва маром ба таҳсили талабагонро бедор сохта, дар онҳо роҳҳои шавқовари донишазхудкуниро сайқал ва рушд медиҳад.

Ҳамзамон, бо назардошти ишораҳои болозикр дар маҷмӯи иҷрои корҳои мазкур аз ҷониби мӯзгорони дарсдиҳанда ва роҳбарони синф муҳим ва мувофиқи мақсад шуморида мешаванд ва онҳоро дида мебароем:

- донишҷӯи хусусиятҳои психологӣи хонандагон (ҳар як хонанда);

- бояд ба хонандагон фаҳмонида шавад, ки ҳуди аъзои созмони талабагон шудан чӣ маъноҳоро дорад ва аз дигарон чӣ бартарият дорад ва чӣ гуна имтиёзҳо аз тарафи мактаб ва омӯзгорон дода мешавад. Агар масъалаҳои мазкур дуруст ва бо тартиби расмӣ амалӣ гарданд, боиси афзоиш додани теъдоди аъзоёни ин созмон ва ба ин васила боз ҳам баландтар гардонидани нуфузи ин созмон мегардад;

- аз ҷониби омӯзгорони дарсдиҳанда ва роҳбарони синф мушоҳидаи хонандагон ҷиҳати омодагӣ ба дарс, донишазхудкунӣ ва иҷрои вазифаҳои хонагӣ аз тарафи хонандагон, ҳамзамон рафтору амалҳои онҳо дар раванди дарс ва берун аз онҳо, хусусан ҳангоми танаффусҳо ва баъди муассиса муҳим арзёбӣ мегардад. Зеро агар роҳбари синф надонад, ки хонандаи ӯ пас аз мактаб ба чӣ корҳо машғул аст ва ё ҳадди ақал надонад, ки хонандааш дар вақти танаффус машғули кадом корҳост, албатта, ӯро назорат ва таълиму тарбия дода наметавонад;

- ҳангоми сар задани ягон мушкилот дар синф ва ё эҳтимолияти сар задани он вучуд дошта бошад, гузаронидани маҷлис бояд бо хонандагон ва бо волидони онҳо муҳим арзёбӣ гардад;

- ҷалби хонандагони ғайбӣ ба ҷорабиниҳои гуногун мувофиқи мақсад шуморида мешавад;

- ташкил ва баргузор намудани чорабиниҳои мақсадноки дорои хусусияти ҷамъиятидошта;
- хонандагони ғаёл ва корчалон ва онҳое, ки дар чорабиниҳои мактаб саҳми худро мегузоранд бояд аз ҷониби директори муассиса дар байни ҳамаи аъзоёни мактаб ҳавасманд гардонидида шаванд;
- хонандагони ғаёл ва ғайриғаёлу душворро бояд ҷудо намуда, бо онҳо ҷуноне ки дар боло ишора намуда будем, вобаста ба хусусиятҳои психологиашон корро бояд ба роҳ монд ва ба ҳамин васила онҳоро аз гурӯҳи душвор ба гурӯҳи ғаёлон ворид намудан лозим аст;
- доимо дар робита қарор доштан ва ба роҳ мондани ҳамкориҳои судманди дутурафа байни роҳбари синф ва волидони хонандагон муҳим ва ҳамзамон мувофиқи мақсад шуморида мешавад [64; 141].

Методи суҳбати психологӣ. Суҳбат ин методи ғаёли ба даст овардани маълумот дар бораи хонанда дар асоси нутқи шифоҳӣ ба ҳисоб рафта, дар саволҳои шифоҳӣ асос меёбад ва яке аз маҳсулноктарин методи илми психология дар раванди ғаёлияти омӯзгорӣ маҳсуб меравад. Дар ғаёлияти омӯзгорӣ методи суҳбат бо методи мушоҳида дар маҷмуъ натиҷабарш мебошад, зеро дар баробари гузаронидани суҳбат ҳамзамон, амалу рафторҳои хонандагон мушоҳида карда мешаванд. Истифодаи дурусти ин метод ба омӯзгор имконияти васеъ медиҳад, дар ин ҷода хусусиятҳои шахсии омӯзгор нақши муҳимро мебозад, зеро агар омӯзгор худ табиатан мутаассиршавандаю дағал бошад, мутаассифона, суҳбатро дуруст ва маҷрои рост равона карда наметвонад ва натиҷаи дилхоҳ ҳосил намегардад [90;72-75].

Нақшаи намунавии суҳбати психологӣ дар раванди ғаёлияти омӯзгориро мухтасар дида мебароем.

Маълумоти анкетавӣ. Насаб, ном, номи падар, соли таваллуд, маълумот, ҷойи истиқомати доимӣ ва ҳозира, касб ё тахассус то хизмати ҳарбӣ, дар хизмати ҳарбӣ ва пас аз он, вазъияти оилавӣ.

Анамнез. Фаъолияти падару модар, аъзо ва вазъияти моддии оила. Хусусиятҳои давраи мактабӣ (пешрафт, интизом, низоми омодагӣ ба дарсҳо). Машғулиятҳои варзишӣ (кай ва дар кадом синну сол оғоз кардааст, ба кадом намуди варзиш машғул шудааст, чанд муддат мунтазам шугл варзидааст, ба кадом намудҳои варзиш махсусан шавқ дорад; иштирок дар мусобиқаҳо, ба кадом натиҷаҳо ноил гардидааст; намудҳои хоси варзиш ва бозиҳоро оё ба осонӣ аз худ кардааст.

Хусусиятҳои умумии шахс. Майлу рағбат (музикӣ, театр, варзиш, мутолиаи адабиёти бадеӣ ва илмӣ), шавқу ҳавас ба фанҳои назариявӣ: математика, физика, таърих; шавқу ҳавас ба корҳои ҷамъиятӣ, дигар намудҳои фаъолият. Нисбат ба чӣ шавқу ҳаваси равшан ифодаёфтаре зоҳир менамояд. Дар вақти ҳолӣ бештар ба чӣ машғул мешавад. Ҳангоми истироҳат ба чӣ машғул шуданро афзалтар медонад: шугли талабкунандаи фаъолияти фикрӣ (масалан: шохмот, ҳалли кроссворд) ё шугли намуди дигар. Ба техника ҳавас дорад ва таъмири чӣ чизро дӯст медорад.

Хусусиятҳои фардӣ-психологӣ. Оё дар ҳаёт боре бартараф кардани монеаҳои дар роҳи бамақсадрасӣ дучорномада зарур шудааст, бартараф кардани онҳо муяссар гардидааст, худро ҳангоми хатар ё вазъиятҳои душвор чӣ тавр идора менамояд. Хастагии пас аз кор оё зуд фаро мерасад? Оё мағал, ангезандаҳои беруна ба психикаи ӯ ҳалал мерасонанд? Оё барои самаранокии кор оромӣ, шароити махсус лозим аст? Дар вақти таҳсил барои азхуд намудани фанҳои номақбул кадом воситаҳо ёрӣ расониданд?

Саволҳои мазкур метавонанд ба омӯзгор маълумоти заруриро ҳосил кунанд, зеро агар ҳонанда зудмондамешуда ва ба ангеzaҳои беруна ҳассос бошад, метавонад кинагир шуда, стрессро аз сар гузаронад. Ин ҳолатҳоро бояд омӯзгор, хусусан роҳбари синф бояд онро дар раванди дарс ба инобат гирад ва баҳри дастгириҳои психологию эмотсионалӣ кӯшиш ба харҷ диҳад.

Ҳамзамон, роҳбари синф барои муайян кардани шавқмандӣ ва қобилияти шогирдон аз баъзе фанҳо (хусусан забони модарӣ ва риёзӣ), вазифаи се вариантӣ месупорад. Агар талаба аз се варианти супориши додашуда дар хона ҳамаашро мунтазам иҷро кунад, далели он аст, ки вай нисбати ин ё он фан хеле шавқ дорад. Бо ҳамин роҳ дар мактаб омӯзиши тафриқавӣ ба роҳ монда шудааст.

Барои фаҳму дарки кӯдакон ба хонадонҳо ташриф овардани роҳбари синф воситаи беҳтарини бо шароити зиндагӣ ва тарзи тарбиякунии оилаҳо аз наздик шиносшавӣ мебошад. Ин иқдоми нек ба муаллим имкон медиҳад, ки нисбати шогирдонаш маълумоти иловагӣ, аз қабилӣ ба қорҳои хона дастёрӣ кардан ва ё накардан, фиребгарӣ ё поквичдонӣ, ростқавлӣ ё дуруғгӯӣ, хушодобӣ ё дағалона рафтор кардани онҳоро муайян кунад.

Омӯхтани хислату характери шогирдон раванди доимӣ буда, муаллим нафақат ба хислатҳои мусбату манфии рафтор ва донишҳазмкунии талабаҳо, ҳамчунин бо дигаргуниҳои инкишофи онҳо ҳам эътибори ҷиддӣ медиҳад. Баъди чуқур омӯхтани дастпарварон ба ислоҳи нуқсонҳои ҷойдошта андешақорона мекӯшад. Барои бартарафкунии ақибмонии талабаҳо роҳбари синф чораҳои мушаххас меандешад ва воситаҳои таъсирбахшро истифода мебарад, то ки пай дар пай натиҷаҳои дилхоҳ ба даст ояд. Албатта, барои бартараф кардани камбудии таълимӣ ва тарбиявии талабагон дастгирӣ ва ҳамкориҳои оилаҳо ва аҳли ҷамоатчигӣ лозим аст, он гоҳ ҳар гуна кӯдакро, ҳатто душвортарбияро ҳам ба роҳи дуруст майл додан мумкин аст.

Бо истифодабарии методҳои дар боло зикршуда кӯдакони душвортарбия низ муайян карда мешаванд. Дар синфҳои ибтидоии тоҷикии мо теъдоди зиёди кӯдакони душвортарбияро талабагони душвортаълим ташкил медиҳанд. Масъалаи душвортарбиягӣ яке аз муаммоҳои ҳам педагогика ва ҳам психология боқӣ мемонад. Масъалаи мазкурро метавон дар маҷмӯъ бо дахлати ду риштаи илм педагогика ва психология бартараф ва ҳамзамон, пешгирӣ намуд.

Агар ба омилҳои асосии он нигарем, пас маълумамон мегардад, ки масъалаи мазкур то ба мактаб омадани хонанда замина гирифтааст. Яъне, падару модар ва калонсолони оила нисбати рушди психикии кӯдак аҳамияти заруриро равона накардаанд ва онҳоро ба аҳволи худашон гузошта, аксаран аз муҳит бештари чизҳоро омӯхтаанд. Фонди луғавии онҳо ба қадри кифоя рушд наёфтааст, онҳо танҳо калимаҳои кам ва онҳоро такрор ба такрор истифода мебаранд. Дарачаи инкишофи психикии ин гуна хонандагон ба қадри зарурӣ рушд наёфтааст ва ба ин васила, ба мактаб ба таҳсил оғоз мекунанд ва акнун омӯзгор ва роҳбари синф маҷбур мешавад, ки бо онҳо дигаргуна корро ба роҳ монад. Онҳо то кунун ин гуна корҳоро надида буданд, албатта ба роҳбари синф душвор мегардад. Зеро роҳбари синфро зарур аст дар баробари дигар нафарон ба ин душвортарбияҳо низ аҳамият диҳанд. Аксаран, омӯзгори ҷавон аксаран дар фикр мемонанд, ки бояд бештар ба кӣ аҳамият диҳанд, ба фаъолон, ба нафарони миёна таҳсилмекарда ва ё ба душвортарбияҳо? Ин гуна хонандагон чуноне ки дар болотар ишора намуда будем, бисёр эҳсосоти буда, гапҳои қабехро бештар истифода мекунанд.

Роҳбари синфро зарур аст, корро аз сифр оғоз кунад ва сабаби онро муайян карда, баъдан корро ба роҳ монад. Аммо ин кор на чандон хуб иҷро мешавад, зеро ҳуди роҳбари синф психолог нест ва хусусиятҳои психологӣ душвортарбия ва равандҳои маърифатӣ хонандагонро намедонад. Роҳбари синф худаш танҳо аз уҳдаи ин кор баромада наметавонад. Кор бо душвортарбияҳо бояд дар маҷмӯъ амалӣ гардад, яъне, психологи мактаб, волидон, созмонҳои талабагон, дигар омӯзгорони дарсдиҳанда ва муассиса саҳмгузор бошанд, на ин ки аз дур истода, нақши тамошибинро иҷо намоянд.

Барои дарк намудани ин мушкилот бояд волидон ва мураббӣёну омӯзгорон дар ҳамбастагӣ ҳамкориҳои зиёд дошта бошанд. Мисол, волидон ҳангоми сафарбар намудани фарзандҳояшон бояд бо роҳбарони

фарзандашон ҳамкориҳои зич дошта бошанд. Аз тарафи муассисаҳои таълимӣ ҳар як омӯзгорро барои такмил додани донишҳои педагогӣ ва психологӣ ба курсҳои такмили ихтисос сафарбар намоянд.

Дар асоси андешаҳои болозикр ҳаминро мебояд ишора намуд, ки роҳбари синфи ибтидоӣ дар ташаккули хусусиятҳои психикии кудак нақши муҳимро мебозад. Зеро роҳбари синф онҳоро дар руҳияи ватандӯстӣ ва рушди хислатҳои хубу ҳамидаи инсонӣ тарбия карда метавонад. Ҳамзамон, роҳбари синф барои хонандагон ҳимоятгари онҳо дар муассиса маҳсуб меравад ва талабгон бояд дар навбати худ инро ҳис карда тавонанд, яъне ҳис намудани такягоҳ дар дилҳо ҳолати мушкilotи ҳам шахсият ҳам мактабӣ.

Агар роҳбари синф осорҳои мутафаккирони тоҷикӣ форсӣ таҳлил намуда, онҳоро бо замона мувофиқ намояд ва масъалаҳои ба амаломатаи хонандагонро дар такя ба ин осорҳои тарбиявӣ ҳал намояд, дар хонандагон дар баробари бедор шудани шавқу ҳавас ва маром ба хондани китобҳои бадеӣ ва ҳамзамон дар онҳо тафаккури тафриқавӣ низ рушд ёфта, хонандагон аллакай осорҳои мутафаккирони тоҷикӣ форсӣ дар дилҳо мушкilot сармашқи кори ҳеш қарор медиҳанд. Зеро онҳо дар раванди мактабҳои мушохida намуданд, ки осорҳои бузургони тоҷикӣ форсӣ баҳри батараф кардан ин гуна мушкilot рӯи китоб оварда шудаанд.

Дар робита ба ин, ба волидон зарур аст ва ҳамзамон тавсия дода мешавад, ки чиҳати таълиму тарбияи фарзанди ҳеш ҳамкориҳои дуҷонибаи судмандро бо роҳбари синф ба роҳ монад ва машваратҳои заруриро чиҳати рушди шахсияти комили фарзанди худ ва тарбияи онҳо дар руҳияи ватандӯстӣ ва ватанпарварӣ ва худшиносии худогоҳӣ ба роҳ монад. Дар асоси ин гуна ҳамкорӣ таълиму тарбия ва рушди шахсият натиҷабархш мегардад. Барои тасдиқи гуфтаҳои болозикр аз мутафаккири ниёғони ҳеш Ҳусайн Воизи Кошифӣ дар «Ахлоқи Муҳсинӣ» ишора мекунем, ки дар ин бобат чунин мефармояд:

«Чун дар воқеоту ҳодисот аз машварат гурез нест, бояд ки машварат бо аҳли ҳикмат ва азҳоби таҷриба ва мардуми дурандешу пирони оқибатбин воқеъ шавад ва тадбири ин тоифа собит аст» [149; 193].

Дар замони муосир ҳамкориҳои дучонибаи судманд ва гирифтани машваратҳои зарурӣ аз мутахассисон тақозои замон буда, аллакай аксари волидон пай бурдаанд, ки ин кор бағоят муҳим аст ва аз он хеле хуб ва моҳирона ҳам гӯем хато намекунем, истифода мебаранд.

Дар раванди шикоят кардани роҳбари синф аз хонанда волидон бештари вақт онро бо маслиҳати роҳбари синф ба назди психолог ва ё психиатр мебаранд. Ин дар ҳолате мешавад, ки агар дар муассиса психолог кору фаъолият накунад. Боиси хушнудист, ки аллакай шумораи бештари волидон бо роҳбарони синф ва психологони мактаб ҳамкориҳои судманро ба роҳ мемонанд. Зеро онҳо медонанд, ки таълиму тарбияи фарзанд ва рушди шахсияти комили фарзанди онҳо на танҳо дар дасти омӯзгорон ва ё на танҳо аз муассиса ва кормандони ин муассиса, балки аз ҳуди волидон ва нақши онҳо низ вобастагӣ дорад. Яъне, бояд дар тафовут аз омӯзгор дида волидон нақш ва саҳми бештарро гузоранд, зеро фарзанд фарзанди онҳост, на ин ки аз омӯзгор. Дар натиҷаи ба роҳ мондани ҳамкориҳои “пирамидавӣ” ва ё “сероҳа”, яъне ҳамкорӣ бо муассиса, волидон ва психолог, ки онро шартан ҳамкориҳои “пирамидавӣ” ва ё “сероҳа” ном бурдем, барои рушди психикии кӯдак ва тарбияи шахсияти комили мактаббачагон муҳим арзёбӣ мегардад [64; 243].

Чуноне дар боло ишора намудем, роҳбари синф бояд аз тарзи донишазҳудкунӣ ва рафторҳои талаба ҳам дар дохили синф, ҳам дар раванди танаффус ва ҳам берун аз мактаб хабардор бошад ва он мушкилоти дар ин гуна муҳитҳо ба вучуд меомадаро роҳбари синф мебинад ва дар ин масъала бояд бо волидон дар тамос бошад.

Яъне, дар мадди аввал роҳбари синф бархе мушкилотро бо ҳуди хонанда метавонад ҳал ва ҳамзамон, бартараф намояд. Ин кор тавассути

суҳбати психологии болозикр метавон роҳандозӣ намуд. Бояд хонанда худаш рафтори ноҷо ва нодурусти худро дарк кунад ва ба ин васила дубора ба такрори он даст назанад.

Лекин агар мушкилот дубора ва ё себора такрор ёбад ва ё гап сар мушкилоти мураккабтар равад, дар ин раванд ҳамкориҳои бевоситаи сечонибаи омӯзгор, волидон ва психолог муҳим арзёбӣ мегадад. Зеро омӯзгор ва психолог дар навбати худ ба волидони хонанда баҳри рафъи мушкилоти баамаломада, тавсияҳои заруриро пешниҳод мекунанд.

Ҳамкорӣ миёни директори мактаб, роҳбари синф ва волидон бояд дар шакли зерин сурат гирад:

- сатҳи маърифати педагогии волидонро баланд мебардоранд;
- волидонро меомӯзонанд, ки дар раванди таълиму тарбияро ба мушкилоти гуногун дучор нагарданд;
- чалб намудани волидон дар раванди таълиму тарбия.

Роҳбари синф бояд нақшаи корҳои таълимию тарбиявиро дошта бошад ва он дар навбати худ бояд бо назардошти хусусиятҳои фардӣ-психологии хонандагон ва фазои психологии коллективи синф тартиб дода шавад ва аз ҷониби муассис тасдиқ гардад. Яъне, агар ба гуфтаҳои мазкур эътибор диҳем, пас маълум мегардад, ки ҳатто дар нақшаи корҳои таълиму тарбиявӣ донишҳои психологӣ муҳим арзёбӣ мегарданд ва хусусиятҳои фардӣ-психологӣ бошанд, дар ҷодаи аввал гузошта шудаанд. Бо ибораи дигар, ин маънои онро дорад, омӯзгор ва роҳбари синф дар замони муосир бояд аз донишҳои психологӣ, хусусан аз психологияи синнусолӣ, хусусиятҳои фардии хонандагон хабардор буда, дорои тафаккури эҷодкорӣ ва танқидӣ бошад. Омӯзгори дорои тафаккури эҷодидошта метавонад хонандагонро ба эҷодиёт руҳбаланд намояд.

Дар ин асно, бояд ҳар як синф дар асоси ин гуна нақша-чорабиниҳо шиори худро дошта бошад ва дар асоси он ҳамаи аъзоёни синф амалу рафтор намоянд. Шиорҳо метавонанд гуногунранг бошад, аз қабилӣ: “Ҳадафи-мо рафтори намунавист” ва ғ. Тавассути ин нақша-чорабиниҳо

бояд нафарон сустхон ва душвортарбияҳо ба коллектив ҳамроҳ карда шаванд ва баъзе мушкилоти онҳо тавассути ин гуна нақша-чорабиниҳо ҳалли худро ёбанд.

Нақша-чорабиниҳои болозикр метавонанд тахминан аз чунин қисматҳо иборат бошанд:

- тарбияи ахлоқи намунавӣ;
- тарбияи хонандагон дар руҳияи ватандурстӣ ва ватнапарастӣ ва худшиносии худогоҳӣ;
- баланд бардоштани дараҷаи дониши хонандагон;
- ташкил ва баргузор намудани чорабиниҳои хусусияти ҷамъиятидошта, масалан шиносӣ бо касбу ҳунароҳои гуногун;
- иштирок дар чорабиниҳои варзишӣ чиҳати баланд бардоштани нуфузи мактаб ва синф;
- ташкил ва баргузор намудани чорабиниҳои мақсаднок чиҳати баланд бардоштани тарбияи хонандагон бо соҳмонҳои мактабӣ ва ғ.

Роҳбари синф - муаллимест, ки дар мактаби таҳсилоти умумӣ баробари аз рӯйи таҳассус дарс додан, дар синфи мувофиқи қарори шурои педагогӣ ба ӯ вобаста карда шуда корҳои ҳаррӯзаи таълиму тарбиявӣ мебарад ва бо ташкили корҳои тарбияи коллективи хонандагон машғул аст. Роҳбари синфиро дар мактаб яке аз муаллимоне мебарад, ки дар ҳамин синф дарс медиҳад. Вазифаи роҳбари синфро дар мактаби олий- куратор, дар мактаб- интернат мураббӣ иҷро менамояд. Дар солҳои аввали ташкили мактабҳо вазифаи роҳбари синф набуд. Солҳои 30- и асри XX вазифаи саргурӯҳ пайдо шуд. Низоми аввалин дар бораи мазмун ва сохтори кори роҳбари синфи ҳозира, яъне вазифаи роҳбари синф 15.05.1934 тасдиқ карда шудааст. Роҳбари синфро директори мактаб таъйин мекунад ва он набояд аз се сол кам собиқаи кори педагогӣ дошта бошад. Солҳои охир фаъолияти роҳбари синф бо истифода аз шакли методҳои гуногун бой ғардид. Барои нишон додани кори роҳбари синф аввалин маротиба ба таври коллективӣ китоби “Роҳбари синф” соли 1954, бо шарҳу иловаҳо солҳои 1955, 1957 аз ҷоп

баромад. “Очеркҳо оид ба методикаи кори роҳбари синф” аз тарафи Н. И. Болдирев соли 1959 ва баъдтар бо тағйироту иловаҳо соли 1962 ба табъ расид. Соли 1971 нашри аввали китоби “Роҳбари синф” баромада буд. Соли 1987 аз тарафи олим- педагог П. Иброҳимов дастури методӣ “Мазмун ва методикаи кори роҳбари синф” ба забони тоҷикӣ нашр гардид. Моҳияти кори роҳбари синф - ин дар ҳалли вазифаҳои тарбияи демократӣ ҳамчун ташкилотчӣ ва сафарбаркунандаи раванди тарбия дар шароити синф, ки он коллективи асосии ибтидоии хонандагони мактаби таҳсилоти умумӣ мебошад, муҳим аст. Роҳбари синф вазифаи ниҳоят масъулиятнок ва мураккабро иҷро мекунад. Вай ташкилотчии корҳои тарбиявӣ дар синф, мураббии хонандагон, ташкилкунандаи коллективи муташаккилу тифоқи хонандагон буда, бо ёрии муаллимон ва якҷоягии ташкилоти Созмони “Сомониён”, “Ворисони Сомониён”, падару модарон ва аҳли ҷамъият кор мебарад. Ба вазифаҳои муҳимтарини роҳбари синф инҳо дохил мешаванд:

- омӯзиши хусусиятҳои психологӣ ва анатомия физиологии хонандагон;
- шинос кардани хонандагон бо “Қоидаҳо барои талабагон”; назорати ҳаррӯза аз рӯйи давомот, сифатҳои ахлоқ ва иштирок дар корҳои ҷамъиятӣ;
- назорати доимӣ аз рӯи речаи рӯзи хонандагон ва иҷрои вазифаи хонагӣ;
- гузаронидани маҷлиси муаллимони синф;
- таъмин намудани навбатдорӣ дар синф, мактаб, ҷиҳозонидани синф, дуруст нигоҳ доштани асбобу анҷоми мактаб;
- назорат аз болои риоя кардани тарзи либоспӯшии хонандагон мувофиқи низомномаи Вазорати маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон;
- мувофиқи нақшаи корӣ гузаронидани маҷлисҳои синфӣ;
- ташкил кардани чорабиниҳои беруназсинфӣю беруназмактабӣ;

- иштирок кардан дар маҷлисҳои созмонҳои: “Ворисони Сомониён” ва “Сомониён”;
- таъмин намудани хонандагони синф дар гузаронидани чорабиниҳои ҳарбӣ-варзишӣ, мунтазам назорат кардани саломатии хонандагон, алоқаи доимӣ доштан бо муаллимони тарбияи ҷисмонӣ ва духтури мактаб;
- ҳавасмандгардонии хонандагон ва дар мавриди зарурӣ ҷазо додан ба онҳо;
- алоқаи доимӣ доштан бо волидони хонандагон ва оид ба таълиму тарбия суҳбатҳои фардӣ- алоҳида гузаронидан;
- тартиб додани (делай) парвандаи шахсии хонандагон ва ҳуҷҷатдорӣ роҳбари синф [64; 247].

Ташкили ҳамкорӣ бо волидон шакли кори хоси роҳбари синф ва директорҳои МТМУ мебошад. Роҳбарони синфҳои мактаби асосӣ (V-IX) ва миёна (X- XI) вазифадор карда мешаванд, ки ҳар моҳ як маротиба бо волидону хонандагони синфашон конференсияҳо гузаронанд. Масъаласе, ки дар конференсияҳо мавриди муҳокима қарор мегиранд, бояд хусусияти тарбиявиро дошта бошанд. Хуб мешавад, ки мавзӯҳои конференсияҳо бо ахлоқ, рафтор ва хусусиятҳои хонандагон алоқаманд бошанд. Дар конференсияҳо талаботи мактаб, масъалаҳои хониш, давомот низ мавриди муҳокима қарор гирифтаниш мумкин аст. Конференсияҳо имконият медиҳад, ки муаллим- роҳбари синф ва хонанда фикрашонро ба якдигар иброздоранд, доир ба ин масъалаҳои муҳокимашуда ақидаву мулоҳизаҳоишонро равшан ва ошкор баён намоянд. Конференсияҳо дар рӯзи муайяншудаи моҳ бо салоҳиди хонандагону роҳбарони синф мувофиқи ҷадвали дарсӣ гузаронида мешаванд. Роҳбари синф мавзӯҳои конференсияҳоро барои волидон вобаста ба масъалаҳои рӯзмара (мубрам) тартиб медиҳад. Гузаронидани соатҳои тарбиявӣ дар синфҳои ибтидоӣ тавсия намешавад.

Нақшаи кори роҳбари синф бо волидон одатан барои соли хониш, нимсола тартиб дода шуда, он аз тарафи директори мактаб тасдиқ карда мешавад. Барои он ки нақшаи кори роҳбари синф ҳуҷҷати ҳақиқӣ шавад, бояд ба талаботи зерин ҷавобгӯ бошад:

- нақша мақсади муайян дошта бошад;
- мазмуну мундариҷаи нақшаи корӣ гуногун бошад;
- корҳои тарбиявӣ пай дар пай ва системанок ба нақша гирифта шаванд;
- нақша бояд воқеӣ- иҷрошаванда бошад;
- нақшаи кории роҳбари синф ба нақшаи кории умумимактабӣ мувофиқат кунад.

Дар раванди банақшагири қолаби ягона вучуд надорад. Муҳимаш он аст, ки нақша вазифаҳои асосии тарбиявиро барои синф фаро гирад. Нақшаи тарбиявӣ аз рӯйи самтҳои муҳимтарини фаъолияти роҳбари синф тартиб дода шуда, бобҳои зеринро дар бар мегирад: тавсифи синф ва вазифаҳои асосии кори тарбиявӣ дар чорҷа, нимсола, соли хониш; кор оид ба пешрафти хониши хонандагон; тарбияи ахлоқии хонандагон; тарбияи ҳарбӣ- ватандӯстии хонандагон; тарбияи экологӣ; ташкили корҳои ғоиданоки ҷамъиятӣ ва интиҳоби касб; корҳои варзишӣ ва санитарияи гигиенӣ; корҳои якҷоя бо созмонҳои кӯдакон, наврасон ва ҷавонон; кор бо падару модарони хонандагон. Дар фаъолияти муаллими синфҳои ибтидоӣ ва роҳбари синф мунтазам ба ҳисоб гирифтани баҳодиҳӣ ба натиҷаи корҳои тарбиявӣ мавқеи махсусро ишғол мекунад. Онҳо натиҷаҳои ҷорабинихоро таҳлил карда, усулҳои бештар самараноки кори тарбиявиро истифода мебаранд.

Маърифати педагогии волидон дар асоси ҳамкории мактаб ва оила рушд меёбад. Новобаста аз мавҷудияти баъзе ноқисҳои модди оилаи имрӯзаи ҷомеаи демократии мо табиатан аз он оилаҳои қаблӣ аз нигоҳи диду фаросат фарқ мекунад. Бояд қайд кард, ки вобаста ба рушди илму

техника, системаи бозоргонии замон, матбуоти даврӣ ва телевизион сатҳи фаҳмишу ҷаҳонбинии мардум хеле васеу баланд гаштааст.

Барои беҳтару хубтар намудани раванди маърифатноккунонии волидон моро мебояд, ки усулҳои ҷадиди ҳамкории мактаб ва оиларо пайдо кунем ва онҳоро дар амал татбиқ намоем. Маърифатноккунонии волидон усули ҷадиди ҳамкории мактаб ва оила аз як чанд қисматҳо иборат аст:

- ташкили суҳбати инфиродӣ бо падару модарони хонандагон дар мактаб ва ҳангоми ба хонаи талабагон рафтан;
- маҷлиси синфӣ падару модарон;
- гузаронидани лексия, суҳбатҳои коллективӣ, гурӯҳӣ ва машваратҳо дар мавзӯҳои гуногун доир ба таълиму тарбия;
- конференсияи падару модарон оид ба иваз намудани таҷрибаҳои ҳаёт дар боби таълиму тарбияи хонандагони синфи ибтидоӣ;
- омода намудани гӯшаи падару модарон;
- созмон додани омӯзишҳои педагогӣ ва психологӣ;
- ба роҳ мондани машваратҳои педагогӣ ва психологӣ [123;33].

Ҳамин тавр, ҳамкорӣ, ки дар боло зикр шуданд, метавонанд ҳамкории мактаб ва оиларо дар доираи Қонуни ҶТ дар бораи «Масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд» қавӣ гардонад. Мусаллам аст, ки чунин ҳамкорӣ худ ба худ ба вуҷуд намеояд, балки он дар асоси ҳамкории волидону муаллимон сурат мегирад. Масъалаи ҳамкорӣ миёни мактаб ва оила дар асоси нақшаҳои омӯзгорон мустаҳкамтар мегардад. Омӯзгор намеомӯзонад, балки ба хонандагон мадад мерасонад, ки омӯзанд ё хоҳиши омӯхтанро дар онҳо пайдо кунанд.

Чунин ҳамкорӣ муштаракӣ мактабу оила ҳанӯз аз синфҳои ибтидоӣ, аниқтараш қабл аз ба мактаб рафтани хонандагони синфи якум бояд оғоз ёбад. Омӯзгороне, ки дар соли аввали таҳсил бо хонандагони синфҳои якум сарукардоранд, бояд пеш аз шуруи кори мактабӣ бо

волидайн хар як кӯдак шиносӣ намуда, доир ба кӯдакони онҳо маълумоти зарурӣ ба даст оваранд. Омӯзгорон дар чараёни суҳбат метавонанд аз шароиту сатҳи зисту зиндагонии шогирдони худ бохабар шуда, бо кӯдакон бевосита дар тамос шаванд. Дар асоси ҳамкориҳои мактаб ва оила падару модарон метавонанд доир ба хусусиятҳои психологӣ фарзандони худ маълумот ба даст оваранд: мизоч, рафтор, характер, дар чараёни дарс чӣ гуна муносибат менамояд ва ғ.

Чӣ қадаре ки ҳамкориҳо дар байни волидону муаллимон зиёд шавад, ҳамон қадар фаъолияти маърифаткунонии волидон дар амал татбиқ меёбад. Волидону муаллимон бояд бо донишҳои педагогӣ, психологӣ, тиббӣ ва ҳуқуқӣ мусаллаҳ бошанд. Бо ҳамин мазмун як қатор педагогҳои машҳур, мисли К.Д. Ушинский, П.Ф. Лесгафт ва дигарон чунин меҳисобиданд, ки тарбияи кӯдакон то 7-солагӣ дар оила амалӣ мегардад. К.Д. Ушинский дар ин бора гуфта буд, ки волидайн бояд бо донишҳои педагогӣ мусаллаҳ бошанд ва ба омӯхтани адабиёти педагогӣ рӯ оваранд [149, 532].

Ҳамкорӣ метавонад дониш, маҳорат ва малакаи волидонро доир ба таълиму тарбияи фарзандон зиёдтар намояд. Яке аз воситаҳои робита ва ҳамкориҳои роҳбарони синф бо оилаҳо доир ба дарстайёркунӣ, давомот, рафтор ва муносибати фарзандон мебошад, ки бояд ба волидайн мунтазам иттилоъ дода шавад. Чунин воситаи ҳамкориҳои мактабу оиларо, чуноне ки пештар дар боло маълумот дода будем, пеш аз ҳама, рӯзномаи хонандагон ба ҷо меорад. Рӯзнома воситаи муҳимми робитаи роҳбари синфу оила буда, падару модарон ба он дар охири ҳафтаҳо аз ҷанҷол баҳоҳои гуногун гирифтаю аз рафтору гуфтори фарзандонашон ба воситаи ҷорабиниҳои синфӣ (машварат, суҳбат, мубодилаи ахбор, маҷлиси волидон, конференсияҳо, тренингҳо, маъруза ва ғ.) огоҳ мешаванд ва дар рӯзнома имзо мегузоранд, ки ин алоқаи дутарафаро ифода мекунад. Волидон метавонанд охири ҳар як ҷорӣ таълимӣ ба мактаб омада, ба роҳбарони синфи фарзандонашон суҳбатҳо гузаронанд. Ҳамкориҳои волидон бояд бо роҳбарони синф сураат гирад,

чунки маҳз роҳбарони синф метавонанд доир ба таҳсил ва интизоми хонандагон маълумоти васеътарро диҳанд.

Роҳбарони синф бо мақсади шиносшавӣ бо шароити зиндагӣ, имкониятҳои дарстайёркунии шогирдон ба хонашон мераванд ва ё волидайнро ба мактаб даъват мекунанд. Мақсади омадан он нест, ки муаллим маҳз аз камбудии шогирдон хабар расонад, балки онҳо ба хонадонҳои аълохонҳо ва пешқадамон ҳам ташриф оварда, чиҳатҳои судманди тарбияи онҳоро баҳри мубодилаи афкор меомӯзанд, то ки волидайнӣ ҷавон аз онҳо таҷриба гиранд.

Мусаллам аст, ки оила чудо аз мактаб шахсияти ҳамаҷониба рушдёфтаро дар кӯдакон тарбия карда наметавонад. Дар ин бобат педагоги машҳури рус В.А. Сухомлинский чунин мегӯяд: «Танҳо дар якҷоягӣ бо волидайн ва ҷаҳду кӯшишҳои умумӣ муаллимон хушбахтии бузурги инсониро ба кӯдакон дода метавонанд» [140; 288].

Ҳар қадаре ки ҳамкорӣ дар байни мактаб ва оила зиёд бошад, ҳамон қадар масъала, мушкилиҳои дар байни хонандагон пайдо шуда тезтар бартараф мешаванд. Ҳамкорӣ на танҳо ба донишҷӯи фикру ақида, шавқу ҳавас, шинос шудан бо зисту зиндагии шогирдон равона мешавад, балки барои маълумот пайдо кардан дар бораи орзуҳои фарзандон маълумот пайдо кардан имконият медиҳад.

Ҳар як падару модар бояд дар кӯшиши он бошад, ки шавқу ҳаваси фарзандонро ба ин ё он касби дӯстдоштанон донанд. Волидон ва муаллимон бояд лаёқат ва имкониятҳои кӯдаконро худ сари вақт ошкор намуда, барои инкишофи онҳо шароитҳо фароҳам оваранд. Масалан, агар ба волидон маълум гардад, ки фарзандашон дорои лаёқати варзишӣ ё ҳунармандӣ аст, он гоҳ дар баробари мактабхонӣ ба зухуроти ин завқи кӯдак мусоидат кунанд. Аз ин рӯ, ҳар қадаре ки кӯдак маҳорати бештар дошта бошад, ӯ дар ҳузури рафиқонаш метавонад бештар ҳудашро нишон диҳад ва сатҳи худбовариаш баланд шавад.

Волидон бояд бо суҳанҳои хушу гуворо ва форами бо фарзандони худ муносибат кунанд. Онҳо бояд кӯшиш кунанд, ки ҳамеша дар ҳар

ҳолат фарзандони худро дуруст фаҳманд ва ин ба ҳамдигарфаҳмии онҳо мусоидат мекунад.

Аз рӯзи ба мактаб воридшавии кӯдакон, волидайнӣ онҳо ҳам ба воситаи кумитаи падару модарон узви коллективи мактаб мешаванд, маслиҳату супоришҳои онро гирифта, ба фаъолияти таълимӣ ва тарбиявии кӯдаконашон сахм мегузоранд, ба мактаб мадад мерасонанд.

Ҳамин тариқ, мактаб бидуни ҳамкории оилаҳо ва ҷомеа рушд намеёбад. Мактаб маҳз тӯфайли ҳамкорӣ бо онҳо таълим ва тарбияро дар сатҳи мувофиқ бо замон баланд бардошта метавонад. Метавон гуфт, ки имрӯзҳо дар ҷомеа доир ба масъалаи дар боло зикршуда дар телевизиону маҷаллаҳо, радио ва дигар ВАО баҳсҳои ҷолиб шуда истодааст. Ин гуна баҳсҳо метавонанд боиси бедор шудани шавқу ҳавас ва мароми педагогии волидон барои таълиму тарбияи фарзанд гардад.

Самаранокии тарбияи фарзанд бештар аз робитаи мактабу оила вобаста аст. Ба роҳ мондани ҳамкорӣ байни мактаб ва оила ба воситаи муаллимони синф амалӣ мегардад. Вобаста ба он, ки аҳли оила то кадом андоза сиёсати пешбурди мактабро доир ба таълиму тарбияи фарзанд муҳим медонанд ва дар татбиқи он то чӣ андоза омодаанд. Ғайр аз он, оила бояд фармоишгари асосӣ ва иттифоқчии тарбияи фарзанд ҳисобида шавад ва якҷоя кардани саъю кӯшиши волидон ва муаллим барои рушди кӯдак мусоидат мекунад. Муносибати оила ва муаллими синф бояд ба принципҳои эътимоди тарафайн ва эҳтиром, дастгирӣ ва кӯмак, сабр ва таҳаммул нисбат ба ҳамдигар асос ёбад. Дар кори омӯзгори синф бо падару модарони хонандагон нақши назаррас ба маълумоти раванӣ ва педагогӣ дода мешавад. Ҷамъоварии донишҳои психологӣ ва педагогии падару модарон бояд бо рушди тафаккури педагогӣ ва малакаҳои амалии онҳо дар соҳаи маориф робитаи зич дошта бошанд. Иттилоот хусусияти огоҳӣ дошта, ба мақсаднокии амалӣ асос ёбад, таҷриба ва далелҳои мушаххасро нишон диҳад. Шумораи зиёди шаклҳои ҳамкорӣ вучуд доранд, ки ду шакли ҳамкориҳоро қайд менамоем: шаклҳои анъанавии қор ва шаклҳои ғайрианъанавии қор.

Дар ин раванд одатан нақши омӯзгор ба нақши психолог-мушовир шабоҳат дорад. Ҳангоми сар задани мушкилот омӯзгор бояд пас аз суҳбати инфиродӣ бо хонанда агар мушкилот ҳалли худро наёбад, волидонро барои суҳбат даъват мекунад. Дар ин раванд, ба омӯзгор тавсия дода мешавад, ки мушкилотро на мушкилоти волидон ва хонанда, балки мушкилоти ҳамаи онҳо ном барад, яъне «мушкилоти фарзанди шумо» гуфта, ибрази андеша накунад, балки «мушкилоти мо» гуфта суҳбатро ба роҳ монад. Ин усули «МО» волидонро болидарӯх гардонида, омӯзгорро ҳамчун аъзои оила, ки барои рафъи мушкилот саҳмгузор аст, қабул мекунад. Волидон бештар ҳамкорӣ мекунад ва дар ин замина боварӣ ҳосил мешавад.

Асоси дуруст ба роҳ мондани суҳбати психологӣ дар дилхоҳ ҳолат ҳосил намудани боварӣ ба волидон мебошад. Дар ин ҳолат, омӯзгор боварино ҳосил карда ва ба ҳамин васила ҳамкориҳои дуруст роҳандозӣ мегардад ва дар якҷоягӣ мушкилоти сарзадари ҳал мекунад.

Ҳамзамон, нақша-чорабиниҳоро ташкил ва баргузор намудан лозим аст. Дар асоси имконоти волидон ва хусусиятҳои фардӣ-психологӣ хонанда бояд ин нақша-чорабиниҳо тартиб дода шуда, дар асоси он корҳои ислоҳнамоӣ тартиб ва баргузор карда шавад.

Мукотиба бо волидони хонандагон – ин мукотиба барои дуруст ба роҳ мондани ҳамкорӣ ва ба даст овардани боварӣ муҳим арзёбӣ мегардад. Тавассути мукотиба волидон аз аҳволи фарзандон хабардор мегарданд, ҳамзамон тариқи ин мукотиба метавон дар рузҳои ҷашнҳои расмӣ ва рӯзи таваллуд волидони хонандаро табрик намуд, ки ин як ҳисси қаноатмандиро дар волидони хонанда нисбат ба омӯзгор ва муассиса ҳосил мекунад.

Маҷлиси волидон – дар сурати пайдо шудани мушкилоти синфӣ ин гуна маҷлисиҳо баргузор карда мешаванд. Мавзӯи маҷлис пешакӣ маълум гардида, роҳҳои имконпазири ҳалли онҳо дар раванди иштироки волидони хонандагон мавриди баррасӣ қарор мегирад. Яке аз масълаҳои метавонад барои пешрафти синфи онҳо ва ё иштироки синфи онҳо дар

ягон намуд чорабиниҳои фарҳангӣ ва ё варзишии сатҳи ҷумҳуриявӣ бошад.

Низоми кори муаллим бо волидон – Ин ба мисли қисмати болои шабоҳат дорад. Дар асри техникаву технология волидон гурӯҳҳои худро тариқи шабакаҳои иҷтимоӣ ташкил намудаанд ва дар он ҷо андешаҳои худро баён мекунанд. Ин натиҷаи хубро медиҳад ва ҳамзамон тавассути шабакаҳои иҷтимоӣ мавзӯҳои муҳимро дар гурӯҳи волидон мефиристанд ва волидон андешаи шахсии худро ибраз мекоранд.

Университети донишҳои педагогӣ. Ин яке аз шаклҳои мусаллаҳ намудани волидон бо донишҳои педагогӣ психологӣ ба шумор меравад. Ба воситаи он волидон донишҳои заруриро аз худ мекунанд, бо асосҳои маданияти педагогӣ ошно мегарданд, масъалаҳои бо тарбияи фарзандон алоқамандро бо дарназардошти синну солшон ва дархостҳои волидайн баррасӣ менамоянд. Чунин шакли маърифаткунонии волидон имконият медиҳад, ки робитаи онҳо бо ҷомеа ва мактаб боз ҳам наздиктар гардад. Барномаи донишгоҳ аз ҷониби омӯзгор тартиб дода мешавад ва шакли машғулиятҳои он гуногунранг мебошад: лексия, суҳбат, корҳои амалӣ, конференсияҳо барои волидон ва ғ.

2. Шаклҳои ғайримуқаррарии кор: донишҳои педагогӣ волидонро бо масъалаҳои тарбия, бо назардошти синну сол ва ниёзҳои падару модарон шинос менамояд, дар барқарор кардани робитаи волидон бо ҷомеа, оила ва мактаб, инчунин ҳамкории волидон ва омӯзгорон дар кори тарбия кӯмак мерасонад. Барномаи мазкур аз ҷониби омӯзгор бо назардошти шароити хонандагони синфҳо ва падару модарони онҳо таҳия карда мешавад. Шаклҳои ташкили дарсҳо дар донишгоҳӣ ба таври гуногун сурат мегирад: лексияҳо, муҳоҳисаҳо, семинарҳо, конфронсҳо барои волидону омӯзгорон ва ғайра.

Лексияҳо - шакли дигари маърифатнок намудани волидайн махсус меёбад, ки тӯфайли он моҳияти ин ё он масъалаи тарбия ошкор карда

мешавад. Дар мавриди дуоум бошад, лексия як шакли таълими психологӣ ва педагогӣ буда, моҳияти мушкилоти таълимиро ифода мекунад. Барандаи асосии лексия, бешубҳа, омӯзгор – мураббӣ мебошад, зеро ӯ маҳз аз ташвиш, мушкилот ва масъалаҳои ҳалталаби волидайн хуб бохабар аст. Лаҳзаҳои асосии лексия – ин таҳлили илмӣ намудани вазъият ва ҳолатҳои тарбиявӣ мебошад. Дар лексия сабабҳои сарзандани ҳодисаҳо, шароитҳои ҷоришавии онҳо, механизмҳои рафтори кӯдакон, қонуниятҳои тараққиёти психикаи онҳо, қоидаҳои тарбияи оилавӣ мавриди таҳлил ва баррасӣ қарор мегиранд.

Ба гузаронидани лексия бояд чунин омода шуд: нақшаи лексияро тартиб дод, ба сохтор ва мантиқи баён эътибор дод, таърибаҳои тарбияи оилавӣ намуд. Мавзӯҳои лексия бояд барои волидайн муҳим, муҳим ва завқовар бошанд, чун: “Хусусиятҳои синнусолии наврасон”, “Худтарбиякунӣ чист?”, “Муносибати фардӣ ва баҳисобгирии хусусиятҳои синнусолии наврасон дар тарбияи оилавӣ”, “Тарбияи ҷинсии кӯдакон дар оила” ва ғ.

Омӯзгор яке аз нафароне ба шумор меравад, ки лексияро хуб баромад карда метавонад, зеро вазифаи асосии онро дар бар мегирад. Дар раванди тайёр кардани лексия бояд мавзӯҳои ҷолиб интихоб карда шаванд ва ҳамзамон, ин мавзӯҳо бояд бо замони имрӯза мувофиқат кунанд. Набояд мавзӯҳои интихоб шаванд, ки аз замони имрӯза хело тафовутӣ зиёд дошта бошанд. Ҳамзамон, мисолҳо аз замони имрӯза мувофиқи мақсад шуморида мешавад ва ба ин васила метавон шавқу ҳаваси хонандаро ба мавзӯ ва умуман ба дарс ва фан бедор намуд.

Барои дар дараҷаи хуб гузаронидани лексия ва шавқовар будани он бояд бо назардошти хусусиятҳои фардӣ-психологӣи хонадагон ва дараҷаи маромнокии онҳо лексия тартиб дода шавад. Дар раванди он пурсидан аз хонандагон ва савол додан ба онҳо ва гӯш кардани андешаҳои хонандагон тавсия мегардад. Ибрози андешаи шахсии хонанда боиси рушди нутқ ва тафаккури ӯ гардида, дараҷаи фикрронии онҳоро васеъ мегардонад.

Конференсияҳо. Яке аз шаклҳои аз назари педагогӣ бомаърифат намудани волидайн гузаронидани конференсияҳо махсуб меёбад. Дар мадди дуҷум бошад, конфронс як шакли таълими педагогӣ буда, амиқӣ ва мустаҳкамкунии донишхоро барои фарзандон муайян мекунад. Конференсияҳо дар шакли илмӣ-амалӣ, назариявӣ, таҷрибаивазнамоӣ барои волидон гузаронида мешаванд. Конференсия дар як сол як маротиба гузаронида мешавад, омодагии ҷиддиро талаб мекунад ва дар он иштироки фаъоли волидайн ба нақша гирифта мешавад. Барои пурмазмун гузаштани конференсия гӯшаи намоиши кори хонандагон, китобҳо барои волидайн, чорабинии маданӣ-равшаннамоӣ ташкил карда мешавад.

Конференсияро одатан директори мактаб бо суҳанони мукаддимавӣ оғоз мебахшад, сипас роҳбарони синф ва минбаъд волидайн аз таҷрибаи худ дар бобати тарбияи оилавӣ маъруза меkunанд. Чунин маърузаи мухтасар набояд аз 3-4 зиёд бошад. Пас, аз ин хоҳишмандон баромад меkunанд ва ниҳоят баранда конференсияро ҷамъбаст менамояд.

Конфронсҳо метавонанд илмӣ, амалӣ, назариявӣ, хониш, мубодилаи таҷриба, конфронси модарон ва ё падарон бошанд.

Мавзуи конфронсҳо бояд махсус бошанд, масалан "Бозӣ дар ҳаёти кӯдак", "Тарбияи ахлоқии наврасон дар оила" ва ғайра. Барои ҷамъоварии мавод ва ҷалби таваҷҷуҳи волидон дар синфҳои донишҳои педагогӣ пеш аз баргузори конфронс баъзан саволномаи кӯтоҳ пешниҳод карда мешавад. Омӯзиш як шакли рушди малакаҳои педагогии волидон дар тарбияи фарзанд, самаранок ҳал намудани ҳолатҳои мавҷудаи педагогӣ ва як навъ тарбияи тафаккури педагогии волидону мураббӣён мебошад.

Одатан омӯзиш барои волидон боиси рушди тафаккури педагогии онҳо мегардад ва як ҳиссаи вақти худро дар ин нақш мебахшанд. Яъне,

вақти муайян дар хона нақши омӯзгорро иҷро мекунанд ва ба ин васила дар онҳо малакаҳои педагогӣ рушд меёбад.

Хониши волидонӣ – ин хониш одатан аз ҷониби омӯзгор бо волидон ҷиҳати таълиму тарбияи фарзандон аз мавқеи онҳо (волидон) ташкил ва баргузор мегардад. Дар ин асно, волидон низ фаъолона ширкат варзида, андешаҳои худро иброз менамоянд. Давраҳои ташкил ва баргузори хониши волидонӣ метавонад чунин шаклро дошта бошанд:

- муайян намудани мушкилоти асосии хонадагон;
- ошкор ва ҷамъоварӣ намудани далелҳои мушкилоти ба миёномадаи синф;
- масъалаҳои рушди психологӣ хонандагон;
- психологӣ синнусоли талабагон;
- нақши волидон дар рушди шахсияти хонандагон;
- пешниҳоди адабиёти соҳавӣ ба волидон дар масъалаи нақши онҳо дар таълиму тарбияи фарзанд ва ғ.

Дарсҳои кушод – мақсад аз ташкил ва баргузор намудани дарсҳои кушод дар мактабҳои миёна бо даъвати волидон аз он иборат мебошад, ки омӯзгорон ҷанҳои нав ҷоримешударо ба онҳо намоиш диҳанд ва ҳар як волидон дар навбати худ андешаҳои худро нисбати ҷанни нав иброз намояд. Одатан агар волидон тез-тез ба ин гуна дарсҳои кушод ташрифоварӣ кунанд, омӯзгороне, ки фарзанди онҳоро таълиму тарбия медиҳад, ҷи гуна дарсро мегузаронанд ва кадом усулҳои педагогиро истифода мекунад ва оё маҳорати педагогӣ дар онҳо дида мешавад ва ё не, хабардор мегарданд. Ҳамзамон, ташрифоварӣ ба дарсҳои кушод боиси аз байн рафтани муҳолифатҳои ба миёномада гардида метавонад. Яъне, дар ин раванд волидон аниқу дақиқ мекунанд, ки мушкилот сарӣ ки меравад, фарзанди онҳо ва ё худ онҳо. Волидон худашон ҳулоси низои худро нисбати ихтилофи бавучуд омада мебароранд.

Муҳокима (муҳоҳиса)-и педагогӣ – ҳадафи асосии он баланд бардоштани фарҳанги педагогӣ ба шумор меравад. Дар ин раванд

эҳтироми ҳамдигар ва андешаҳои шахсии ҳар як иштирокчӣ шарт ва зарур ҳисобида мешавад. Манзараи масъалаҳои дар синф ба амал омада ба муҳокима гузошта мешавад ва ҳамзамон вариантҳои ҳалли онҳо аз ҷониби омӯзгор пешниҳод мегардад ва ҳар як иштирокчӣ-волидон андешаҳои худро ибороз медоранд. Масалан, мавзуи мусоҳиба метавонад “Интиҳоби касб: масъулони он” бошад.

Бозихои нақшӣ – ин боиси фаъол ва муттаҳид гардонидани волидони хонандагон бо ҳамдигар ва муҳайё сохтани коллективи эҷодии волидону шароити муосиди психологиро миёни онҳо барпо намудан мебошад. Масалан, ба волидон чунин савол дода мешавад: “Писаратон аз мактаб омад, амалу рафтори Шумо”? Волидон бояд корҳои ҳаррӯза мекардашонро иброз намоянд.

Ташкил ва баргузор намудани чорабиниҳои фарҳангию фароғатӣ ва варзишӣ – агар волидон дар ин гуна чорабиниҳои фарҳангию фароғатию варзишӣ иштирок кунанд, боиси баланд гардидани руҳияи хонандагон ва маромнокии онҳо мегардад. Масалан, метавон волидон бо фарзандони худ бо ҳамроҳии роҳбари синф ба осорхона ташриф оваранд ва ё дар ҷашнҳои расмӣ “Наврӯзи байналмилалӣ” иштирок намоянд.

Машғулиятҳои амалӣ – дар ин раванд якчанд вазъияти ҳаётии проблемавӣ намоиш дода мешавад. Волидон ба гурӯҳҳо чудо карда мешаванд ва ҳар як гурӯҳ ҷавоби худро пешниҳод мекунанд. Дар охир ҷавоби беҳтарин қабул карда мешавад ва дигар гурӯҳҳо дар навбати худ иштибоҳҳои худро мебинанд. Ин боиси рушди маҳорати педагогӣ ва эътибор додан ба ҳолати равонии фарзандон мегардад. Дар ин робита, ба волидон муяссар мешавад, ки ин гуна мушкилотро бубинанд ва барои ҳалли онҳо дар канор наистода, масъулиятро бар души худ гиранд. Ин яке аз роҳҳои натиҷабархш баҳри дар волидон рушд додан ва сафарбар намудани онҳо дар ҳалли масъалаҳои фарзандони худ ва ҳис намудани масъулияти хеш дар таълиму тарбияи фарзандон ба шумор меравад.

Волидайн дар ин бозиҳо нақшҳои муайяно мебошад ва бо ин роҳҳои гуногуни тарбияи фарзандон, нозукиҳои тарбия, одоби муошират, пешгирии низоъҳои волидайн бо фарзандон шиносӣ пайдо менамоянд. Масъулияте, ки ҷомеа дар мактаб мегузорад, бе ёрии волидон, таваҷҷуҳи амиқ, дониши педагогӣ ва психологии онҳо натиҷаи дилхоҳ дода наметавонад. Муваффақият ё ноқомии ҳамкориҳои педагогии мактаб ва оила аз бисёр ҷиҳат аз мавқеи дурусти интихобкардаи омӯзгор, услуб ва оҳанги муносибатҳои ӯ муайян карда мешавад.

Муаллим бояд фарҳанги хуби равоишиносӣ дошта бошад, муошират карда тавонад, суҳбат кунад, ба ҳамсуҳбаташ гӯш диҳад ва ӯро фаҳмад, муошират кунад ва амал кунад. Дар ин ҳолат муҳим нест, ки кӣ ҳамчун ҳамсуҳбат ба таври мушаххас амал мекунад ё ҳамчун хонанда ё волидайнӣ ӯ, ҳамкасб ё узви оилаи худ муаллим. Дар ҳамаи ин ҳолатҳо ӯ бояд аз ҷиҳати равоӣ оқилона рафтор кунад.

Ҳамкорӣ кунед. Волидонеро, ки ба мактаб омадаанд, маҷбур накунад, ки меҳрубониву кушодадастӣ нишон диҳанд. Муносибати мусбии шахсии ҳамсуҳбати шумо ифодаи некӣ ва қадами аввал барои ҳамкорӣ хоҳад буд.

Машваратҳои инфиродӣ ҳамчун шакли маърифати педагогии волидайн ҳадаф дорад, ки омӯзгор тӯфайли он метавонад бевосита аз волидайн ёрӣ пурсад, то ки дар таълиму тарбияи фарзандон ба онҳо ҳамкорӣ намояд. Ҳамин тавр, байни омӯзгор ва волидайн таҷрибаивазнамоӣ ба амал меояд ва ҳар ду эҳсос менамояд, ки кори барои якдигар муҳимми умумиро иҷро намуда истодаанд.

Таширифоварӣ ба оила шакли инфиродии кори муаллим бо волидайн мебошад. Муаллим бо ташириф оварданааш бо шароити ҳаёти хонанда шинос мешавад ва волидайн дар бораи характер, майлу хоҳишҳо ва рафтори ҷазадонашон нисбати устод ва худ онҳо суҳбат мекунад, аз барору нобарориҳои фарзандонашон маълумот медиҳад ва

дар баробари ин тавсияҳои муфиди педагогӣ барои беҳтар гаштани сатҳи таълиму тарбияи шогирдон дода мешаванд.

Маҷлиси падару модарон дар мактаб, ки ду се маротиба дар як сол гузаронида мешавад, дар он роҳбарони синф ва муаллимони фанҳои таълимӣ дар бораи давомот ё пешрафти ҳар як хонанда ба волидайнаш маълумот медиҳанд, таҳлил ва муҳокимаи мушкилию камбудии педагогии мавҷударо мекунанд ва роҳҳои мақбули ҳалли якҷояи онҳоро муайян менамоянд. Сипас, роҳбарони синф бо волидайн мавзӯ ва масъалаҳои маҷлиси ояндаи падару модарон ва комитети падару модарро муҳокима намуда, мавзӯи баррасишавандаи навбатиро аниқ менамоянд.

Дар замони муосир шарҳи истилоҳи «тренинг» дар адабиёти илмӣ оварда нашудааст ва он ҳамчун маҷмуи усул, шакл ва воситаҳои гуногуни васеъ истифодашаванда дар амалияи илми педагогӣю психология пешниҳод гаштааст.

Истилои «тренинг» аз калимаи англисӣ гирифта шуда, маънояш омӯзиш, тарбия ва машқгузаронӣ мебошад. Психологон аз мавқеи назари худ кӯшиши шарҳи ин истилоҳро намудаанд. Масалан, Ю.Н. Емелянов тренингро ҳамчун гурӯҳи методҳои инкишофдиҳии қобилиятҳо ба омӯзиш ва аз худ намудани ҳар гуна намудҳои гуногуни ғайрифаъолияти мураккаб муайян намудааст [60; 167].

Доир ба масъалаи мазкур, Л.А. Петровская бошад, тренинги педагогӣю психологӣро ҳамчун «воситаи таъсиррасоние, ки ба инкишофдиҳии дониш, қайдгузориҳои иҷтимоӣ, маҳорату малака ва таҷрибаҳосилнамояӣ дар муносибату муоширатҳои байнишахсӣ мусоидаткунанда дида баромадааст [119; 168].

Тренинги педагогӣю психологӣ ҳамчун воситаи маърифаткунонии волидон яке аз масъалаҳои мубрами ҷомеаи имрӯза ба ҳисоб меравад. Мақсади ташкил кардани чунин омӯзишҳо дар он аст, ки бояд донишу маҳорат ва малакаҳои волидонро дар соҳаҳои гуногуни ҳаёти оилавӣ васеъ намуд, зеро ҳар як оилаи тоҷик бо тарбиятгари фарзандон

мебошанд. Маҳз тренингҳо боиси он мегарданд, ки проблемаҳои мавҷудбуда дар оила, боғчаи кӯдакон, мактаби миёна, мактаби олӣ ва ғ. то қадри имкон роҳи ҳалли худро пайдо намоянд.

Ҳамин тариқ, оид ба ин масъалаи мазкур педагогҳо ва психологҳои ватанӣ қору фаъолият намуда истодаанд, аз ҷумла Юнусова Н.М., Давлатов М., Шарипова М., Расулов С.Х., Рачабов Н., Каримов Қ. ва ғ. Мувофиқи таҷрибаҳои ҳосилшуда чунин масъалаҳоро бояд дар тренинг мавриди баррасӣ қарор дод:

- қалб қардани диққати волидон ба мавзӯҳои таълимӣ ва тарбиявӣ;
- аз худ қардани таҷрибаи ҳаёти баробар бо таълиму тарбия;
- азхудкунии дониш, маҳорат ва малакаҳои таълимӣ;
- васеъ намудани ҷаҳонбинии волидон дар соҳаҳои гуногунии ҳаёт;
- огоҳ намудани волидон ва омӯзгорон аз роҳҳои пешгирӣ ва бартараф намудани низоъҳои оилавӣ;
- шинос намудани волидон бо мушикилиҳо ва монеаҳои ҳаёти.

Аз ин лиҳоз, дида баромадани масъалаҳои зикршуда ба волидону омӯзгорон имконият медиҳад, ки онҳо дар ҳаёти оилавӣ аз ин донишҳо самарабахш истифода намоянд. Ин гуна тренингҳо бояд мунтазам дар байни волидону омӯзгорон гузаронида шавад.

Психолог Н.И. Шевандрин чунин омилҳоро муайян намуд, ки дар ташаккули оилаҳои солим ҳалалҳоро эҷод менамоянд:

- рафтори зиддиахлоқии волидон (майнушӣ, рафторҳои девиантӣ ва ғ.);
- сатҳи пасти маърифати волидон;
- муносибатҳои низоъангез байни волидон;
- муносибатҳои низоъангез дар байни азъои оила;
- даҳолати ночои хешу табор дар тарбияи фарзандон [153, 512].

Махсус қайд намудан ҷоиз аст, ки сатҳи пасти маърифати волидон ба тарбияи хонадагон таъсири нохуб мерасонанд. Аҳамияти омӯзишу

иштироки волидон дар машғулиятҳои тренинги дар он аст, ки дараҷаи омодагии онҳо ба тарбияи кӯдакон устувор мегардад.

Дар сарчашмаҳои илмӣ ҳангоми шарҳи тренинги педагогӣ психологӣ чунин аломатҳои асосии онро ҷудо карданд:

- мавҷудияти аъзои доимии гурӯҳҳои омӯзишӣ. Одатан дар гурӯҳҳои омӯзишӣ ҳангоми гузаронидани машғулиятҳо, аъзои доимии он нигоҳ дошта мешаванд;
- мавҷудияти мураббӣ – тренери гурӯҳӣ, ки салоҳияти гузаронидани тренингро дошта бошад. Ин гуна шахсон, яъне волидону омӯзгорон ва мураббӣён метавонанд дар машғулиятҳои тренинг дар мавқеи роҳбар, баранда, ё ин ки мушоҳидакор бошанд;
- мавҷудияти мақсади тренинг – ҳар як машғулиятҳои тренинг ҳатман бояд дар ҷорҷӯбаи мақсадҳои пешакӣ ба нақша гирифташуда, ба роҳ монда шавад;
- мавҷудияти ҳудудҳои фазогӣ вақтӣ ҳангоми ташкили тренинги педагогӣ психологӣ – тренинг ҳатман бояд дар ҳуҷраи махсус таҷҳизонидашуда гузаронида шавад, то ин ки иштирокчиён дар он тавонанд дар доираи муайян ҳудудро озод ҳис намуда, талаботи тренингро риоя кунанд.
- риояи арзишҳои умумии гурӯҳӣ – ҳангоми якҷоя фаъолият намудан байни аъзоён таъсири байниҳамдигарӣ ба вуҷуд меояд ва аз ин рӯ бояд як қатор арзишҳои ахлоқӣ риоя карда шаванд.
- истифодабарии усулҳои фаъоли кор – дар оғози ҳар гуна машғулиятҳои тренинг масъулият аввал бар дӯши ҳуди волидону омӯзгорон ва мураббӣ – тренер дода шуда, фаъолгардонии аъзои минбаъдаи гурӯҳ бар сарҳади шахсии ҳуди онҳо вогузор карда мешавад.
- мутамарказият ба равандҳои дохилигурӯҳӣ – аъзои машғулиятҳои тренинг на танҳо аз ҷараёни он омӯзиш гирифта, тақмил меёбанд,

инчунин метавонанд ин донишу малакаҳои ҳосилнамудаи худ берун аз гурӯҳ истифода намоянд.

- мавҷудияти алоқаи дутарафа – алоқаи ду тарафа яке аз усулҳои таъсирбахш дар расонидани кӯмак ба азбӯёни гурӯҳ аст, ки дар чараёни он худдаркнамоии шахс ташаккул меёбад.

Тренинги педагогию психологӣ таҷрибаи волидону омӯзгоронро таҳким бахшида, ба омӯзиш ва такмили донишҳои тарбиявӣ мусоидат менамояд, инчунин ислоҳшавии муносибатҳои волидон ва кӯдаконро тақон мебахшад.

Тренинги педагогию психологӣ ба волидону омӯзгорон ёрӣ мерасонад, ки хусусиятҳои манфии худашонро тағйир диҳанд. Муносибатҳои тобиши эмотсионалии манфидоштаро ислоҳу проблемаҳои бударо мавриди муҳокимаронӣ қарор медиҳанд. Волидону омӯзгорон дар ин омӯзиш метавонанд қобилиятҳои худро рушду такомул бахшанд ва шаклҳои дурусти муоширату муносибатро ба роҳ монанд. Тренингҳои педагогию психологӣ бояд дар сатҳи баланд гузаронида шавад. Дар тренинг усулҳои таъсиррасонӣ барои иштироккунандагон пешниҳод карда шавад, то ки ин омӯзиш дар иштироккунандагон ҳисси қаноатмандиро ба вуҷуд оварад. Ҳалли чунин мавзӯҳо дар тренингҳо аҳамияти назариявӣ ва амалиро пайдо мекунад:

- ҳештаншиносӣ ва худшиносӣ дар онҳо бедор карда шаванд;
- моҳияти нақши волидайнро дар тарбияи фарзанд ошкор намояд;
- ҷаҳонбинии волидону омӯзгорон васеъ гардонад;
- ҳар як давраҳои инкишофии синнусолӣ таҳлил карда шавад;
- дида баромадани усулҳои нави тарбия дар тренинг;
- эҳсос намудани масъулияти баланд дар тарбияи фарзанд;
- таҳлил ва муҳокимаи ҳолати руҳии фарзандон;
- муайян кардани ташаккули қобилияти фарзандон.

Ин усулҳо дар тренинги педагогию психологӣ муҳокима ва баррасӣ карда мешавад. Маҳз дарки ҳар як усул барои иштироккунандагон ба таври васеъ маънидод карда мешавад. Дар ин омӯзиш тарзи рафтор, гуфтор, дарки ҳисси масъулият, қабул намудани донишҳои нав, муошират, маҳорат, малака, қобилият, лаёқат ва ғ. зери мушоҳида қарор мегиранд. Моҳияти тренинг дар он ифода меёбад, ки иштироккунандагонро бо донишҳои замонавӣ, таҷрибаҳои ҳаёти мусаллаҳ намуда, аз тарзҳои самарабахш истифодабарии воситаҳои нави технологӣ огоҳ мекунад.

Бояд қайд кард, ки роҳҳои дар боло зикршуда метавонанд маърифати педагогии волидонро боз ҳам баландтар намоянд ва дар тарбия намудани фарзандон дар оила имконият диҳанд.

Хулоса, замони муосир тақозо менамояд, ки бояд оила, мактаб ва ҷомеа байни ҳам равобити қавӣ дошта бошанд, яққоя дар тарбияи фарзандони худогоҳу ватандӯсти миллат саҳмгузор бошанд ва ҳар яке масъулияти худро дар назди давлату миллат бо сарбаландӣ ҳис кунанд.

ХУЛОСАИ БОБИ ДУЮМ

Бояд қайд намуд, ки ҳадафи асосии фаъолияти муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар раванди таълим бояд тағйироту нағзониҳо ворид намояд. Зимни равандҳои таълим ду масъалаи педагогӣ дар назар дошта шудааст:

- омӯзиши таҷрибаи навини педагогӣ;
- татбиқи амалии нағзониҳои педагогию психологӣ.

Натиҷаи равандҳои таълим дар соҳаи таҳсилот ба таври назариявӣ ва амалӣ тақвият меёбанд:

- а) таҷдиди мундариҷаи таълим;
- б) роҳандозии усул ва шаклҳои нави таълиму тарбия;

в) татбиқ ва паҳн кардани таҷрибаи бойи педагогӣ;

г) технологияи нави идораи муассисаҳои таълимӣ, дар онҳо гузаронидани озмоишҳои педагогӣ ва ғайра.

Дар муассисаҳои таълимӣ ду омил асосӣ ба инобат гирифта мешавад: омилҳои объективӣ - ба вуҷуд овардани шароити инкишофи фаъолиятҳои нави замонавӣ ва татбиқи натиҷаҳои он; омилҳои субъективӣ алоқаманд ба равандҳои таълимӣ ва омодагиҳои он оид ба фаъолияти нави таълимӣ.

Одатан омӯзиш барои волидон боиси рушди тафаккури педагогии онҳо мегардад ва як ҳиссаи вақти худро дар ин нақш мебахшанд. Яъне, вақти муайян дар хона нақши омӯзгорро иҷро мекунанд ва ба ин васила дар онҳо малакаҳои педагогӣ рушд меёбад.

Хониши волидонӣ – ин хониш одатан аз ҷониби омӯзгор бо волидон ҷиҳати таълиму тарбияи фарзандон аз мавқеи онҳо (волидон) ташкил ва баргузор мегардад. Дар ин асно, волидон низ фаъолона ширкат варзида, андешаҳои худро иброз менамоянд. Давраҳои ташкил ва баргузори хониши волидонӣ метавонад чунин шаклро дошта бошад:

- ❖ муайян намудани мушкилоти асосии хонадагон;
- ❖ ошкор ва ҷамъоварӣ намудани далелҳои мушкилоти ба миёномадаи синф;
- ❖ масъалаҳои рушди психологии хонандагон;
- ❖ психологияи синнусолии талабагон;
- ❖ нақши волидон дар рушди шахсияти хонандагон;
- ❖ пешниҳоди адабиёти соҳавӣ ба волидон дар масъалаи нақши онҳо дар таълиму тарбияи фарзанд ва ғ.

Дарсҳои кушод – мақсад аз ташкил ва баргузор намудани дарсҳои кушод дар мактабҳои миёна бо даъвати волидон аз он иборат мебошад, ки омӯзгорон фанҳои навоҷоримешударо ба онҳо намоиш диҳанд ва ҳар як волидон дар навбати худ андешаҳои худро нисбати фанни навоҷоримешударо намоёнд.

Муҳокима (мубоҳиса)-и педагогӣ – ҳадафи асосии он баланд бардоштани фарҳанги педагогӣ ба шумор меравад. Дар ин раванд эҳтироми ҳамдигар ва андешаҳои шахсии ҳар як иштирокчӣ шарт ва зарур ҳисобида мешавад.

Бозиҳои нақшӣ – ин боиси фаъол ва муттаҳид гардонидани волидони хонандагон бо ҳамдигар ва муҳайё сохтани коллективи эҷодии волидону шароити муосиди психологиро миёни онҳо барпо намудан мебошад. Масалан, ба волидон чунин савол дода мешавад: “Писаратон аз мактаб омад, амалу рафтори Шумо”? Волидон бояд корҳои ҳаррӯза мекардашонро ибраз намоянд.

БОБИ III. КОРИ ТАҶРИБАВӢ – ЭКСПЕРИМЕНТАЛӢ БО ВОЛИДОН ДАР АСОСИ ТАТБИҚИ ТЕХНОЛОГИЯИ НАВИ МАЪРИФАТИ ПЕДАГОГӢ-ПСИХОЛОГИИ ВОЛИДОН

3.1. Коркарди технологияи нави маърифати педагогӣ - психологии волидон барои тарбияи оила дар заминаи анъанаҳои миллӣ

Бо мақсади гузаронидани таҳқиқоти илмӣ худ оид ба маърифати педагогӣ-психологии волидон, ки дар кадом сатҳ қарор дорад, мо якчанд муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии ноҳияи Лахшро дар муқоиса ба муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии шаҳри Душанбе омӯхта, баррасӣ кардем. Мазмуни фаъолияти якчанд фаъолияти ин муассисаҳоро ба таври мушаххас баён менамоем. Муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии №100, 70, 10, 94, 86-и шаҳри Душанбе ба қатори мактабҳои дигар дохил шуда, нисбат ба мактабҳои таҳсилоти миёнаи умумии ноҳияи Лахш дорои афзалияти зиёд мебошанд. Масалан, муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии №100, 70, 10, 94, 86-и шаҳри Душанберо мегирем, ки дар Пойтахти Ҷумҳурии Тоҷикистон фаъолият доранд. Муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии №100, 70, 10, 94, 86-и шаҳри Душанбе раванди таълим бо ду забон: тоҷикӣ ва русӣ ба роҳ монда шуда дар раванди таълим усулҳои фаъоли таълими интерактивӣ истифода бурда мешаванд. Дар муассисаҳои мазкур раванди таълим дар сатҳи баланд буда, барои хонандагон шароити хуби омӯзиш, ки ҷавобгӯи талаботи замони муосир аст, муҳайё карда шуда омӯзгорони донишманд ва пуртаҷриба ба кор ҷалб карда шудаанд.

Дар баробари омӯзиш, барои шавқманд кардан ва бедор намудани завқи илмомӯзӣ байни хонандагони мактабҳо озмунҳои гуногун ба монанди: «Мактаби беҳтарин», «Синфи беҳтарин», «Лоихаи беҳтарин» ва ғайраҳо гузаронида мешаванд, ки барои фаъолгардони хонандагон воситаи хуб аст, зеро чунин озмунҳо байни хонандагон рақобатро ба

миён меоварад ва ин ҳамеша боиси рушду пешравӣ мегардад. Чунин озмунҳо на танҳо миёни хонандагон, балки миёни омӯзгорон ҳам гузаронида мешаванд. Масалан, озмуноҳои «Муаллими сол», «Муаллими навоар», «Муаллими эҷодкор», «Раҳнамои беҳтарин», «Дарси интерактивии беҳтарин» ва ғайраҳо маҳз байни омӯзгори мактабҳои мазкур гузаронида мешаванд, ки омӯзгоронро барои ҳамеша ғайр аз будан ва мустақам кардани касбияти хеш водор менамояд. Аз ҷониби омӯзгорон барномаҳои махсус барои сайқали фардии эҷодии хонандагон таъсис дода шудааст, ки мувофиқи он ҳар як хонанда дар алоҳидагӣ барномаи худро дорад ва мувофиқи он супоришҳоро иҷро менамояд, яъне онҳо мувофиқи барномаҳои худ наметавонанд аз ҳамдигар рӯбардор намоянд. Хонандагони мактабҳо дар озмуноҳои вилостиҷу ҷумҳуриявӣ ва байналмилалӣ ғайр аз иштирок менамоянд. Ҳамчунин дар мактабҳо ҳастанд хонандагоне, ки баъди хатми мактаб бо тариқи имтиҳонсупорӣ ба донишгоҳҳои хориҷи кишвар, алаҳусус Амрико дохил шуда, таҳсили худро идома дода истодаанд.

Дар назди муассиса як қатор марказҳо ба монанди: Маркази шохмот, Маркази акробатика, Маркази технологияи инноватсионӣ, Маркази забондон, Маркази мусиқавии «Истеъдодҳои навра», Маркази хизматрасонии сайқали донишҳои компютери хонандагон таъсис дода шудааст, ки баъди дарсҳои хонандагон ба ин марказҳо ҷалб карда мешаванд. Байни шохмотбозони мактаб ҳар сол озмуни «Кишти сафед» гузаронида мешавад, ки бозии мазкур дар инкишофи зеҳнияти хонандагон нақши муҳим дорад. Дар маркази акробатика хонандагон ба варзишҳои акробатикӣ ва тарзи ҳаёти солим фаро гирифта мешаванд. Дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии №100, 70, 10, 94, 86 –и шаҳри Душанбе омӯзгорон аз рӯй технологияи нави таълимӣ бо омӯзишу ихтирои технологияҳои таълимии устодон таҷриба менамоянд. Масалан, аввалин роботи Тоҷикистон бо номи «Авроточ» аз ҷониби хонандаи мактаби мазкур сохта шудааст, ки дар дохили муассиса дар ҳуҷраи махсус нигоҳ дошта мешавад. Ҳамчунин аз ҷониби муаллифи робот

иттиҳодияи ихтироъкорони ҷавон ташкил карда шудааст, ки хонандагони лаёқатмандро ба ихтироъкорӣ ҷалб намудааст. Дар маркази забондон хонандагон ба омӯзиши забонҳои хориҷӣ ва сайқали забондонии худ машғуланд. Дар маркази мусиқавии истеъдодҳои наврас хонандагони лаёқатманди санъатдӯст тарбия карда мешаванд. Хонандагон дар маркази хизматрасониҳои сайқали донишҳои компютерӣ донишҳои компютериҳои худро сайқал дода, мустаҳкам менамоянд. Ҳамин тавр, шароити омӯзиш дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии №100, 70, 10, 94, 86-и шаҳри Душанбе хело хуб буда, сифати дониши хонандагон нисбати муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии ноҳияи Лахш дар сатҳи баланд қарор дорад.

Дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии №100, 70, 10, 94, 86 –и шаҳри Душанбе якҷанд барномаҳои махсус барои беҳтар намудани раванди таълиму тарбия аз ҷониби роҳбарон Ҳакимова Г., Раҳимова Д., Саидбекова Г. ва ғ. ташкил карда шудааст, ки бо барномаҳои зерин фаъолият мекунад:

- намунаи ҳамкории волидон бо дигар мактабҳои ш. Душанбе;
- барномаи технологияи муваффақияти хонанда;
- барномаи дастгирии моддӣ (гранатӣ)-комёбиҳои эҷодии омӯзгорон ва хонандагони мактаб;
- барномаи дурнамои омӯзиши шахсии тамоюли касбидошта дар мактаб.

Ин барномаҳои ташкилкардашуда ба ду забон, яъне русӣ ва тоҷикӣ тартиб дода шудааст. Масъалаҳои дар боло зикргарда, мутаассифона дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии №14, 12, 32, 42, 55-и н. Лахш кам ба назар мерасанд.

Бо мақсади гузаронидани таҳқиқоти илмӣ худ оид ба маърифати педагогӣ-психологӣ волидон ҳамчун омили самаранокӣ таълиму тарбияи хонанда дар оила, аз як қатор методҳои таҳқиқотии зерин истифода бурда шуд: “Мушоҳида”, “Сухбат”, анкета - “Пурсишнома”

«Хусусиятҳои тарбиявии оила», «Маҳорати коммуникативии волидон», ва «Хусусиятҳои муоширати волидон бо хонанда». Инчунин барои ба даст овардани маълумоти иловагӣ доир ба муоширати волидон бо хонанда дар оила, сатҳи маълумотнокии волидон, шумораи хонандагон дар оилаҳо методҳои мушоҳида, методҳои сотсиологии таҳқиқот ва суҳбат истифода шуданд. Методҳои истифодашударо ба таври мухтасар шарҳ медиҳем:

Методи мушоҳидаи педагогӣ. Ин метод амалан дар ҳар намуни таҳқиқот маъмулан истифода бурда мешавад. Ҳодисаҳои педагогӣ ба хусус тарзи амалиёти беҳтаринро тақозо мекунад ва билохира таҳқиқотчӣ бояд тавассути мушоҳида (тӯлонӣ ва ё кӯтоҳмуддат) таҷрибаҳои муфидро фароҳам оварад, яъне, зимни методи мушоҳида ба хулосае ояд, ки кадом тарзи корбарии омӯзгор бартарӣ дорад. Мушоҳида тибқи нақшаи дақиқ ва нишондоди мақсад ва вазифаҳо бурда мешавад, ки он бояд ба саволҳои зайл ҷавоб дода тавонад: чиро, барои чӣ, кай ва чанд муддат мушоҳида кардан ва аз ин чӣ гуна натиҷаро умед доштан мумкин аст?

Методҳои сотсиологии таҳқиқот. Баъзан зарурати ин ё он масъаларо ба таври оммавӣ таҳқиқ кардан пайдо мешавад. Дар ин ҳолат аз методҳои сотсиологӣ: саволнома, ҳисоби математикӣ баҳраманд шудан мумкин аст. Дар саволнома бояд хусусиятҳои шахсияти омӯхташаванда инъикос ёбад. Пурсишҳои саволнома бояд дақиқу фаҳмо бошанд. Ба саволҳо ҳар фард фикри шахсии худро изҳор мекунад. Таҳқиқотчӣ дар як муддати кӯтоҳ ҷавобҳои саволномаро таҳриру тафриқ намуда, хулосаҳои зарурӣ мебарорад ва сипас аз пайи ислоҳи камбудҳои ҷойдошта мешавад.

Солҳои охир аз методи таҳқиқотии ҳисоби математикӣ фаровон истифода мебаранд. Аз ин метод барои ба даст овардани далелҳои дақиқу бозътимод истифода мекунанд. Масалан, аз 25 нафар хонандаи синфи шашум супоришҳои хонагии математикаро 12% иҷро накардаанд.

Таҳқиқотчӣ аз ин маълумот сабаб меҷӯяд: барояшон барномаи таълимӣ душвор аст, сифати таълими математика паст аст ва ғайра. Ҳамин тавр, донишони маҷмуи методҳои тадқиқу таҳқиқи илмӣ омӯзгорро ба пояҳои баланди маҳорату эҷодкорӣ мебардорад.

Методи суҳбат. Ин гуфтугӯ дар байни ду шахс аст, ки дар рафти он яке хусусиятҳои психологӣ дигарро ошкор месозад. Суҳбати психологӣ методе ба шумор меравад, ки дастраснамоии бавосита ва ё бевоситаи маълумотро бо роҳи муоширати шифоӣ пешбинӣ мекунад. Ин методи барои психология хоси таҳқиқи рафтори одам аст, зеро дар дигар илмҳои табиатшиносӣ робитаи бевосита дар байни субъект ва объекти таҳқиқот имконнопазир аст. Ин метод асосан бо мақсади ошкорсозии хусусиятҳои фардӣ шахс (соҳаи маромҳо ва эмотсионалӣ, донишҳо, эътиқод, мақсадгузориҳо, системаи муносибатҳо ва ғ.) истифода мешавад. Ҳангоми суҳбат маълумотро дар бораи хусусиятҳои шахс ҳам бевосита аз суханони ҳамсуҳбат ва ҳам тавассути мушоҳидаи рафтори ӯ, хусусан тарзи суханронӣ, нигоҳ, мимика, имову ишораҳо, далел ва мисоловарӣ ва монанди инҳо ба даст овардан мумкин аст.

Маводи анкета (пурсишнома) - Барои фаҳмидани афкори омма роҷеъ ба ягон масъала истифода бурда мешавад. Пурсишномаи истифодашуда дар худ хусусиятҳои тарбияи оилавию дар бар мегирад, ки аз ҷониби педагог Е.И. Радина, О.Л. Зверева ва Т.В. Кротова коркард шудааст.

Мақсади пурсишнома муайян намудани хусусиятҳои тарбияи оилавӣ, маҳорати коммуникативӣ волидон ва хусусиятҳои муоширати волидон бо кӯдакон мебошанд.

Маводи асосии пурсишнома: Пурсишнома 13 саволнома ро дар бар мегирад. Ҳар як пурсишнома хусусиятҳои тарбия, маҳорати коммуникативӣ, муоширати волидон бо кӯдаконро дар бар мегирад. Аслан ду шакли «Пурсишнома» ё анкетаро ҷудо мекунад:

- анкетани кушода, ки дар он саволҳо оварда шудаанд ва интихоби ҷавобҳо озод аст;
- анкетани пӯшида – дар ин шакли анкета ба ҳар як савол якчанд варианти ҷавобҳо оварда мешавад, ки озмудашаванда яке аз онҳоро интихоб мекунад.

«Пурсишнома»-и педагогию психологӣ одатан дар шакли саволномаҳои ба стандарт даровардашудае сохта мешаванд, ки аз рӯйхати мулоҳизаҳо иборат буда, озмудашавандагон метавонанд бо мазмуни онҳо розӣ шаванд ва ё не.

«Пурсишнома» одатан аз се қисм таркиб ёфтааст:

- а) қисмати муқаддимаӣ;
- б) қисмати асосӣ;
- в) қисмати биографикӣ;.

Қисми муқаддима аз мурочиат ба озмудашаванда иборат аст, ки дар он мақсади анкетагузаронӣ, шартҳои махфияти ҷавобҳо, самти истифодаи натиҷаҳо ва тартиби пур кардани анкета шарҳ дода мешавад. Қисмати асосӣ аз саволҳо дар бораи далелҳо, рафтор, маҳсули фаъолият, маромҳо, баҳогузорӣ ва афкори озмудашавандагон иборат аст. Дар қисмати сеюми саволнома одатан саволҳо доири маълумоти иҷтимоӣ - демографӣ ва биографикӣ оид ба озмудашаванда оварда мешаванд.

Аксар вақт шакли махфии анкета истифода мешавад, ки дар он озмудашаванда метавонад ному насаби худро қайд накунад.

Анкета моҳиятан шакли хаттии методи пурсиш аст ва аз ин рӯ тамоми меъёру талабот ва қоидаҳои пешниҳодшаванда барои ин ду метод умумианд.

Эътимодноки ва саҳеҳии маълумоти аз анкетаҳои педагогию психологӣ бадастомада ба дараҷаи муайян аз тартиб ва таркиби саволҳои он вобастагӣ дорад. Вобаста ба ин, нисбати саволҳои анкетани педагогию психологӣ талаботи муайян мавҷуданд. Ҳамин тавр, ҳангоми

омода намудани саволнома чунин қоидаҳои таҳияи саволҳоро ба эътибор гирифтани лозим аст:

- саволҳо бояд ба мақсад ва вазифаҳои таҳқиқот мувофиқат кунанд;
- мазмуни савол бояд барои тамоми озмудашавандагон фаҳмо бошад ва аз ин рӯ, аз истифодаи истилоҳоти нофаҳмо даст кашидан лозим аст;
- саволҳо набояд аз ҷумлаҳои дароз ё матни калонҳаҷм сохта шуда бошанд;
- саволҳоро тавре тартиб додан лозим аст, ки озмудашавандагонро ғайри ғардонанд, диққати онҳоро ба масъалаи таҳқиқшаванда ҷалб созанд;
- саволҳо бояд мазмуни нейтралӣ (бетараф) дошта бошанд ва ягон ҷавобро ба озмудашаванда талқин наkunанд;
- дар саволнома бояд мувозинати ҷавобҳои имконпазири мусбӣ ва манфӣ риоя карда шавад, вагарна он метавонад ба озмудашавандагон самти муайянро талқин намояд;
- доираи ҷавобҳои имконпазир бояд тамоми ҷанбаҳои саволро фаро гирад, аз ҷумла вариантҳои ҷавоби мусбӣ ва манфӣ, инчунин ҷавобҳои намуди «намедонам», «дар ҷавоб душворӣ мекашам» ва монанди инҳо.

Тартиби баҳогузори. Ба озмудашавандагон пурсишномаҳо пешниҳод мешавад. Аз саволҳо иборат мебошад. Озмудашаванда ҳангоми хондани саволнома яке аз ин вариантҳоро интихоб менамояд. Масалан, “Оё Шумо бо ҳамсаратон дар тарбияи кӯдак ҳамфикр ҳастед?”

- Ҳамфикр ҳастем;
- Ҳамфикр нестем;
- Баъзан ҳамфикр мебошем.

Меъёрҳои баҳодихӣ ба дараҷаи ғайриқарорӣ тарбиявии волидон дар оила ва дараҷаи маҳоратҳои шахсии муоширатнамоӣ 3 нишондиҳанда мебошанд:

- фаҳмидани зарурати ташаккули маҳорати муоширати байнишахсӣ;
- аз ҷониби волидон риоя намудани одоби муошират бо кӯдакон:
- аз ҷониби волидон риоя намудани меъёрҳои муоширати байнишахсӣ (байни худ дар ҳузури кӯдакон).

Ҳар як нишондиҳанда бо ду (2) ҳол баҳо дода мешавад.

Дараҷаҳо:

Баланд – волидон ба таври мусбат аз рӯйи 3 (се) нишондиҳанда баҳо дода мешаванд (6 ҳол);

Миёна – волидон аз рӯйи ду (2) нишондиҳанда ба таври мусбӣ тавсиф дода мешаванд (4 ҳол);

Паст – волидон аз рӯйи як нишондиҳанда ба таври мусбӣ тавсиф дода мешавад (2 ҳол).

Интихоби гурӯҳи озмудашавандагон

Озмудашавандагони мо волидони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии №100, 70, 10, 94, 86-и шаҳри Душанбе, ки дар Пойтахти Ҷумҳурии Тоҷикистон қарор дорад ва муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии №14, 12, 32, 42, 55-и ноҳия Лахш мебошанд. Дар таҳқиқоти мазкур ба таври умуми 280 нафар волидон интихоб шуда буданд, аммо бо сабаби пурра набудани маълумоти бадастовардашудаи баъзе озмудашавандагони онҳо ба қисмати ҷамъбасти таҳқиқотӣ роҳ наёфтанд. Аз ин рӯ, дар таҳқиқот пурра 234 нафар волидон иштирок намуданд. Дар таҳқиқот даврабандиҳо вобаста ба синнусол сурат гирифт.

Ҷадвали 1.

Шумораи волидон аз рӯйи синнусол

Даврабандиҳои синну солӣ	Шумораи волидон:	
	Оилаҳои тоҷик	
	Шумора	%
Синни миёна (40-65)	60	25,65
Синни ҷавонӣ (19-40)	174	74,35
Ҳамагӣ	234	100

Аз таҳлили ҷадвали нишондода муайян гардид, ки 60–нафар волидон, яъне 25,65% -ро давраи миёнсолӣ ва 174 – нафар волидон, яъне 74, 35% -ро синни ҷавонӣ ташкил медиҳад. Ин аз он шаҳодат медиҳад, ки дар таҳқиқоти мо сатҳи волидони ҷавон нисбат ба волидони миёнсол зиёдтар мебошанд. Л.С.Виготский давраи синнусолиро чунин шарҳ додааст: «синну сол чунин ташкилаи яклухти динамикӣ, чунин сохторест, ки нақш ва аҳамияти ҳар як ҷузъи алоҳидаи инкишофро муайян мекунад» [33; 368]. Л.С.Виготский ба сифати ченаки таҳлили инкишофи психикӣ воҳиди давраҳои синнусолиро истифода кард. Ҳамчунин ӯ яке аз аввалинҳо шуда, даврабандии синнусолии инкишофи психикиро пешниҳод намуд. Айни замон дар психологияи синнусолӣ якчанд таснифоти синнусолии инкишофи психика маъмуланд, ба монанди таснифоти психологи америкоӣ Э. Эриксон (1902-1994), психологони рус Д.Б.Элконин (1904-1984), Б.Г. Ананев (1907-1972) ва дигарон. Барои муайян намудани синни соли кӯдакон мо аз таҳқиқоти олими рус А.Н. Леонтев истифода бурдем, ки синни хурди мактабиро дар бар мегирад.

Яке аз маъмултарин даврабандии синни хурди мактабиро, ки ба психологи рус А.Н. Леонтев (1903-1979) тааллуқ дорад, дида мебароем. Синни хурди мактабӣ кӯдакони аз 7 то 12 соларо муттаҳид мекунад. Ба мактаб рафтани кӯдак марҳилаи нави инкишофи психикии ӯро тавсиф медиҳад, зеро акнун системаи муносибатҳои ӯро бо олами ихотакарда на танҳо ҳамкорӣ бо калонсолон, балки муошират бо ҳамсолон низ муайян менамояд. Илова бар ин, акнун бар души ӯ уҳдадории ҷамъиятӣ гузошта шудааст, ки аз иҷрои он оянда ва мавқеи ҷамъиятии ӯ вобаста аст. Бо вучуди ин, ки кӯдак дар давраҳои қаблӣ низ бо таълим машғул буд, вале маҳз дар ин синну сол таълим ба фаъолияти асосии ӯ табдил ёфта, дар давоми мактабхонӣ маҳаки асосии инкишофи психикӣ ба шумор меравад. Самтҳои асосии инкишофи равандҳои психикӣ дар ин давра бо таълим алоқаманданд.

Яке аз самтҳои муҳимми инкишофи психикӣ дар ин давра инкишофи ақлонӣ мебошад. Дар асоси шароиту талаботи мактаб ва

таълим дар хонанда диққати ихтиёрӣ, идроки ихтиёрӣ (мушоҳидаи мақсаднок), хотир, тафаккури мантиқӣ ва нутқ инкишоф меёбанд.

Дар раванди таълим шахсияти хонанда низ мунтазам инкишоф меёбад, ки ба он асосан ҷаҳонбинии нисбатан васеъ ва хусусиятҳои фаъолияти коллективона таъсир мерасонанд.

Ҳамин тавр, хусусиятҳои асосии инкишофи психика дар синни хурди мактабӣ инкишофи суръатноки соҳаи маърифатӣ, ташаккули минбаъдаи шахс ва таҷрибаҳои аввалини мутобиқати иҷтимоӣ мебошанд.

Аз ин хотир, 234 нафар волидоне, ки аз оилаҳои тоҷик буданд, 121 нафари онҳоро мардҳо, 113 нафари дигарро бошад, занҳо ташкил медиҳанд.

Ҷадвали 2.

Шумораи волидон аз рӯи ҷинс

Ҷинс	Шумораи волидон:	
	Оилаҳои тоҷикон	
	Шумора	%
Мардҳо	121	51,7
Занҳо	113	48,3
Ҷамағӣ	234	100

Тибқи ҷадвали мазкур миқдори озмудашавандаи оилаҳои тоҷикиро 51,7% - мардҳо ва 48,3% - занҳо ташкил медиҳад.

Аз таҳлили ҷадвал бар меояд, ки фаъолияти мардҳо нисбат ба занҳо хеле зиёд гардида истодааст. Шакли нави технологияи маърифати педагогӣ- психологиро фаъолияти падару модар ташкил медиҳад, чунки тарбиядгари фарзандон дар оила ба шумор мераванд. Чунин омилҳо аз ҷониби падару модарон сурат гирад:

- дарк ва эҳсоси масъулият дар тарбияи фарзанд;
- баланд бардоштани сатҳи дониш, маҳорат, малакаҳо, тарбия ва таълими фарзандон;

- тарбияи малакаҳои ҳаёти ва фаъолияти фарзанд дар оила баҳогузори карда шавад;
- мусаллаҳ шудан бо донишҳои педагогӣ, психологӣ, ҳуқуқии зарурӣ оид ба тарбияи фарзандон;
- ба роҳ мондани алоқаи самаранок бо дигар институтҳои
- тарбиявӣ (муассисаҳои томактабӣ, мактаб).

Ҳамаи ин унсурҳо бояд дар раванди таълиму тарбияи фарзандон дар ҳар як оила вучуд дошта бошад, зеро бе иҷрои ин талабот падару модар наметавонанд фарзандони комилро ба камол расонанд. Яъне, падару модар ва омӯзгорро лозим аст, ки зимни ташкили раванди тарбия фарзандро моил созанд, то аз як ҷониб мутобиқат ё носозгории рафтори хешро ба талаботи ҷомеа дарку эҳсос кунанд ва аз тарафи дигар, мавқеи асосии ахлоқии худро пайдо намояд.

Ҳамин тариқ, шакли нави технологияи таълимиро барои баланд бардоштани маърифати педагогӣ-психологии волидон дар ҷадвали 3 пешниҳод менамоем.

Ташаккули маданияти педагогию психологӣ – ин яке аз асосҳои технологияи нави маърифатӣ педагогӣ-психологии волидон ба шумор меравад. Бояд волидон бо қонуният ва шароитҳои асосии инкишофи хонандагон марҳила ба марҳила инкишофдиҳии онҳо, ташаккули талабот, тарзҳои истифодабарии донишҳои педагогӣ-психологӣ дар раванди тарбияи хонанда ва ташаккулёбии шахсияти онҳо инъикос карда шавад. Дар робита ба ин самтҳои асосии маърифати педагогӣ-психологии волидонро ҷудо менамоем: шиносшавии волидон бо қонуниятҳо ва шароитҳои педагогию психологӣ ва инкишофёбии хонандагон дар ҳар давраи синнусолӣ; ташаккули қобилияти ба вучуд овардани муҳити солим барои ташаккули психика ва инкишофи шахсияти хонанда бо назардошти хусусиятҳои фардӣ; ташаккули талаботи азхудкунии донишҳои педагогию психологӣ дар калонсолон, инкишофи маҳорати коммуникативӣ (мубодилаи ахбор, робитавӣ) ва

хоҳиши истифода бурдани онҳо дар чараёни таълиму тарбия ва инкишофи шахсияти худ; омӯзиши методҳои ҳамкории волидон дар муносибат бо хонандагон, инчунин бо дигар иштирокчиёни раванди таълиму тарбия.

Ҷадвали 3.

Амслии нави технологияи таълим барои волидон

Мақсади истифодабарии технологияи нави таълим	Тавсифи тартиби истифодабарии (алгоритми истифодабарӣ) технология дар амалияи фаъолияти касбӣ	Натиҷа ва истифодабарии технология
Таъмини ягонагӣ ва фаъолияти пайдарпайи оилаю мактабҳо ва расонидани ёрии психологӣ – педагогӣ ба волидон	1. Танзими ташвиқоти назаррас (ҳаракатҳо, буклетҳо), паҳнкунии ахборот дар сомонаҳои шахсӣ ва ё сомонаҳои расмӣ.	1. Сатҳи донишу маданияти ақлонаи педагогию психологии волидон баланд мегардад.
	2. Гузаронидани маҷлиси падару модарон, машваратҳои гурӯҳӣ, машғулиятҳо, тренингҳо, викторинҳо, мизи мудаввар, аксияҳо барои волидон.	2. Муҳити мусбии эмотсионалии байни кӯдакону волидон ва педагогҳо ба вуҷуд меояд.
	3. Ташкили гузаронидани машғулиятҳои муштараки бо кӯдакону волидон, ҷашнҳо, экскурсияҳо, намоишҳо, конкурсҳо ва амаликунии лоиҳаҳо.	3. Ба волидон оид ба таълиму тарбия ва инкишофи кӯдакон ёрӣ расонида мешавад.
	4. Пур кардани пурсишнома (анкетаҳо) барои муайян сохтани сатҳи азхудкунии донишҳои педагогию – психологии волидон, қоидаҳои таълиму тарбияи кӯдакон, қаноатманди онҳо аз сифати раванди таълим.	4. Ҳангоми фаъолият намудан қобилияти эҷодкунии волидон инкишоф меёбад.
		5. Ҷамъбасти тағйирёбии малакаҳои мусбии тарбияи оилавӣ

Маърифат ин паҳн кардани дониш, ғояҳо ва арзишҳо дар байни одамон бо мақсади баланд бардоштани сатҳи таҳсилот ва рушди фарҳангии онҳо мебошад. Ин раванд огоҳӣ, муҳокимаи мавзӯҳои гуногун ва мубодилаи афкорро дар бар мегирад.

Бояд қайд кард, ки маърифат озодии интихоб ва мустақилиятро дар қабули қарорҳо дар бар мегирад, зеро одамон худашон чӣ гуна истифода бурдани маълумоти гирифташударо истифода мекунанд. Аз ин рӯ, хангоми гузаронидани корҳои маърифатӣ ба назар гирифтани ниёзҳои муосири волидон муҳим аст. Барои ин, сатҳи дониш ва малакаи онҳоро дар соҳаи мушаххас пешакӣ арзёбӣ кардан лозим аст.

Маърифати педагогӣ-психологӣ волидонро метавон дар шакли чадвал пешниҳод намуд.

Чадвали 4.

Шакли маърифати педагогӣ - психологӣ волидон

Шакли кор бо волидон	Имкониятҳои асосӣ
1. Лексияи гурӯҳӣ ва машваратӣ	Маҷлиси амалии волидон: лексия барои волидон дар мавзӯҳои гуногун, машваратҳои гурӯҳӣ, тавсияҳои педагогӣ психологӣ, намоиши слайдҳо оид ба мавзӯҳои тарбиявӣ, тестгузаронӣ ва намоиши натиҷаҳои онҳо.
2. Кор бо волидон дар сомонаҳои шахсии онҳо ва сомонаҳои расмӣ	Ҷойгир кардани маводи педагогӣ психологӣ: ёддоштҳо, мақолаҳо, иттилодҳо ба сомонаҳои лозима, гузаронидани сомонаҳои онлайн ва намоиши натиҷаҳои онҳо, ҷамъкунии саволҳо, ҷойгиркунии суратхисобҳо аз рафти кор бо кӯдакон
3. Ташкили гушаҳо барои волидон	Овезонкунии ахбороти педагогӣ психологӣ дар ғушаи педагогҳо ва раёношиносон: папкаҳои мавзӯҳо, намоиши китобҳо, буклетҳои иттилоотӣ, брошюраҳо, варақаҳо, намоиши асарҳои кӯдакона, пешниҳоди натиҷаҳои таҳлил ва даъват ба ҷорабинӣҳо
4. Гузаронидани ҷорабинӣҳои маърифатӣ	Мастер-классҳо, семинарҳо, машғулиятҳои амалӣ, викторинаҳо, мизи мудаввар, дарсҳо оид ба унсурҳои таълим барои волидон, бозӣҳо ва машқҳои амалӣ, муҳокимаи мавзӯи дарс дар шакли саволу ҷавоб, эҷоди фикру андеша ва пешниҳодот.
5. Ҷорабинӣҳои волидону хонандагон	Гузаронидани дарсҳо бо унсурҳои таълимӣ барои волидону хонандагон, бозӣҳо ва машқҳои, ки ба таҳкими муносибатҳои волидону хонандагон мусоидат мекунад: гузаронидани рӯзҳои истироҳат дар якҷоягӣ, фароғат, экскурсияҳо, аксияҳо, тамошои осорхонаҳо, дарсҳои кушод, иштирок дар озмунҳо, намоишҳо ва лоиҳаҳо.
6. Библиотерапия	Таъмини адабиёти махсус барои волидон дар ҳафтаҳои мавзӯӣ ё дархостҳо, намоиши адабиёти педагогӣ психологӣ барои хониши хонандагон, китобхонаи электронӣ барои сомонӣ шахсӣ

Мувофиқи мақсад аст, ки агар ҳар як муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ ин шаклҳои кор бо волидонро дар фаъолияти кори худ истифода барад. Аз ин лиҳоз таҳлили назариявии адабиёти педагогию психологӣ ва таҳқиқот нишон дод, ки усулҳои муосир як қатор шакл ва усулҳои тарбияи педагогии волидонро пешниҳод мекунанд. Бояд қайд кард, ки ҳар як марҳалаи нави рушди ҷомеа ҷустуҷӯи роҳҳои навро тақозо мекунад. Дар асоси ин мо дар назди худ чунин вазифа гузоштаем: таҳия кардани маҷмуи муассиртарин тадбирҳои, ки ба тарбияи педагогии волидон мусоидат хоҳанд кард.

Азбаски ҳадафи кори мо омӯзиши назариявӣ ва амалии таъсири омӯзиш ва шаклҳои кор бо волидон дар муассисаҳои таълимӣ барои баланд бардоштани маърифати педагогӣ - психологии волидон ҳамчун иштирокчиёни чараёни таълим буд, вобаста ба ин мо ҳадафҳои зерини таҳқиқотро муайян кардем:

- Омӯзиши хусусиятҳои оила ва сатҳи рушди тарбияи педагогӣ-психологии волидон;
- Гузаронидани ташҳис бо мақсади муайян кардани самарабахшии таълиму тарбия дар оила ва талабот ба таълими педагогию психологии волидон;
- Таҳияи маҷмуи чорабиниҳо оид ба тарбияи педагогию психологии волидон;
- Гузаронидани ташҳиси хотимавӣ бо мақсади муайян кардани таъсири кор ба маърифати педагогӣ - психологии волидон ва рушди хонанда;
- Ҳамин тариқ, мо барои беҳтару хубтар намудани раванди омӯзиш як нақшаи намунавии омӯзиши оиларо, ки бо тавсияи олимони мувофиқат мекунанд, пешниҳод менамоем;
- Ҳайати оила, касб, сатҳи дониши волидон ва дигар шахсони калонсоли узви оила, ки дар тарбияи хонанда саҳм мегузоранд.

- Муҳити умумии оила, хусусиятҳои муносибатҳои дучонибаи аъзои оила; ноустуворӣ; муносибатҳои баҳснок; мустақилияти ҳар як аъзои оила;
- Ҳадафи тарбия намудани фарзанд дар оила;
- Дараҷаи огоҳии волидон аз нақши муҳимми давраи мактабии хонанда дар ташаккули шахсияти онҳо;
- Афзалияти оила ва тарбияи хонанда - саломатӣ, ташаккули сифатҳои маънавӣ, равонӣ, қобилияти рассомӣ, таълими барвақтии хонанда;
- Хусусиятҳои таъсири таълим - иштироки тамоми калонсолон дар тарбия, дараҷаи ҳамоҳангсозии корҳои тарбия: номутобиқатӣ, тарбияи номувофиқ, набудани тарбияи ҳадафмандона ва ғайра.
- Ташкили шаклҳои муносири фаъолият дар оила - якҷо дар ҳама масъалаҳои оилавӣ, иштироки хонанда дар корҳои оилавӣ, ташвишҳо; тафовути масъулият байни калонсолон; ба таври мунтазам ҷалб намудани хонанда дар корҳои оилавӣ; ихтилофоти калонсолон дар корҳои оилавӣ, шугли хонанда дар корҳои оилавӣ ва кор.

Муносибати оила ба муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ - ба имкониятҳои таълимии мактаб баҳои баланд медиҳанд ва омодаи ҳамкориянд, эҳтиёткорона ва нобоварона бо мактаб муносибат мекунанд, зарурати ҳамкориро намебинанд, тамоми вазифаҳои таълимиро ба мактаб мегуздоранд, барои ҳамкорӣ омода нестанд, бепарво будан нисбати мактабе, ки фарзандаш дар он таълиму тарбия мегардад.

Тавсияҳо оид ба ташкили маърифати педагогӣ - психологӣи волидон:

Самти мушкилтарин барои омӯзгорон – ин масъалаи ташкили шомилшавии падару модарон ба муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ мебошад. Бинобар ин, муассисаҳо бояд чорабиниҳое гузаронанд, ки падару модаронро ба восилаи онҳо барои ба мактаб рафтан водор

созанд. Волидон, пеш аз ҳама, ба рушди хонандагон тавачҷуҳ зоҳир мекунанд, пас бояд онҳоро водор кард, ки дар ҳаёти муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ иштирок намоянд, зеро дарк кардани аҳамияти ин барои рушди фарзандон муҳим аст. Соҳаи мушкилтарин дар байни волидон – ин набудани машваратҳои психологӣ оид ба рушд ва таълими хонанда, омодагии онҳо ба мактаб мебошад, яъне гузаронидани машварати психологӣ оид ба масъалаи таълиму тарбия ва инчунин хусусиятҳои синну соли хонанда. Ин мушкилиро метавон дар муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ ҳал кард, яъне бояд ба волидон пешниҳод намуд, ки ба мутахассиси соҳаи мазкур - равоншинос ё омӯзгори иҷтимоӣ, ки дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ кор мекунанд, муроҷиат намоянд. Бояд ба волидон зарурати муроҷиат намуданро ба мутахассис фаҳмонд, зеро танҳо равоншинос, педагог метавонад дар ҳалли мушкилоти онҳо мусоидат намояд. Мунтазам ин масъаларо таъкид кунанд. Сабаби дигарро дар ҳамкории сатҳаш пасти мактаб ва оила дидан мумкин аст. Ин метавонад дар волидон ҳисси бефоида будани худашонро дар муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ ба вучуд оварад. Аз ин рӯ дарк ва фаҳмиши омӯзгорон, ки нақши оила ва тарбияву омӯзиши хонанда, аз ҷумла он соҳаҳое, ки ба таври анъанавӣ афзалиятнок ҳисобида мешаванд, масалан омодагӣ ба мактаб, инчунин нақши ҳамкории муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ бо оила дар ҳама масъалаҳои рушди хонанда зарур аст. Бо мақсади баланд бардоштани самаранокӣ ва сифати ҳамкорӣ байни омӯзгорон ва падару модарон тавсия дода мешавад, ки барномаҳои мушаххаси каллективи волидон ва омӯзгорон таҳия карда шаванд. Барои таҳияи чунин барномаҳо таҳқиқот гузаронидан лозим аст, ки ташкили кадом шаклҳои машварат барои волидон самараноктар мебошанд ва бо кадом тарзу усул ва шаклҳо дохил кардани волидон ба раванди таълиму тарбия дар муассисаҳои таълимӣ имконпазир аст.

Барои муваффақиятнокии таълиму тарбияи фарзанд зарур аст, ки падару модар ва аъзоёни дигари оила якдигарро ҳурмату эҳтиром

кунанд, бо рафтору одоби муносибати худ диққати фарзандонро ҷалб намояд ва аз ҳар ҷиҳат ибрат нишон диҳанд. Майлу хоҳиши супориши падару модар ба фарзанд дар ин ё он масъала бояд одилона бошанд.

Падару модарон нисбатан серталабу боадолат бошанд: хусусиятҳои инфиродӣ, синну солро ба ҳисоб гиранд; шахсияти кӯдакро паст назананд; мавқеи худро донанд; кӯдакро фиреб надиханд, бо ҷанҷолҳои худ обрӯи якдигарро нарезонанд, фарзандонро аз ҳад зиёд таъриф ё сарзаниш накунанд; ҷазои ҷисмониро истифода набаранд; фарзандро ҳақгӯ, ростқавл далер нотарс қавиירוда, поквичдон, дорои сифати неки инсонӣ тарбия диҳанд.

Таъсири таълиму тарбия номаҳдуд аст ва вазифаи ҳақиқии падару модар ба воя расонидани фарзанд аст. Беҳуда нагуфтаанд, ки фарзанди нек боғи падар, фарзанди бад доғи падар.

Ҳар оила вазифадор аст, ки фарзандони худро дар оянда номбардору сарбаланд ба воя расида, обрӯву ифтихори падару модар гардад. Аз ин ру, канораҷӯӣ накунад ва бо бузургону соҳибхирадон дустӣ намояд. Ба амалҳои бад даст назанад ва мулоҳизакорона рафтор намояд. Албатта, ҳамаи падару модар ҳамеша мекушанд, ки фарзандони онҳо поктинату боиффат ба воя расанд. Мутаассифона, фарзандоне ёфт мешаванд, ки на ҳамеша обрӯю ифтихори падару модар мегарданд. Фарзандони хуб ҳамеша мисли дарахтони пурбор танҳо ва танҳо ҳосили хубу фаровон ва гулҳои умеду орзу меоранд (Ҷадвали 5).

Ин шакли ташкили таълим ба волидону омӯзгорони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ имконият медиҳад, ки алоқаи зич дар раванди таълиму тарбия пайдо намоянд. Волидон ҳангоми ташкили таълиму тарбия метавонанд аз фаъолияти хонандаи худ бохабар гарданд ва маҳорату малакаҳои худро ташаккул диҳанд. Сохтори маърифати педагогӣ - психологӣ волидон дар шакли зерин оварда мешавад (Ҷадвали 6).

Шаклҳои ташкили таълиму тарбия

Номгузорӣ	Максди истифодабарӣ	Шаклҳои гузаронидани муоширатҳо
Таҳлили ахборот	Муайян кардани манфиатҳо, талабот, дархостҳои волидайн, сатҳи саводнокии педагогии онҳо. Шинос кардани волидон бо хусусиятҳои психологии синнусолии хонандагони мактаб.	Гузаронидан бахшҳои сотсиологӣ, назарсанҷӣ, кутии почта, блокноти инфиродӣ, Семинарҳо - машғулиятҳои амалӣ, гузаронидани чамъомадҳо, машваратҳо дар шакли анъанавӣ ва ғ.
Дониш	Ташаккули малакаҳои амалӣ дар волидон.	Чамъомади хурд, хонаи омӯзгорон, маҷалаҳои педагогии шиғоҳӣ, Бозиҳои мазмуни педагогидошта, китобхонаи педагогӣ барои волидон, таҳқиқот ва тарҳрезии бозиҳои корӣ.

Ин ҷанбаҳоро бояд дар ҳар як волидон инкишоф дод. Дар волидоне, ки қобилияти когнитивӣ зиёд бошад, ҳамон қадар сатҳи маърифатнокии онҳо баланд аст. Волидоне, ки қобилияти оператсиониро доранд, дар онҳо ташаккули маҳоратҳои гуногун мушоҳида мешавад. Волидоне, ки қобилияти коммуникативиро доранд, дар онҳо қобилияти таҳлили ахбор зиёдтар аст. Волидоне, ки қобилияти рефлексив доранд, дар онҳо маҳорати таҳлил кардани рафтор, баҳогузорӣ ва ғ. дида мешавад. Волидоне, ки қобилияти эмотсионалиро доранд, онҳо мушкилиҳои мавҷударо дар заминаи эмотсияҳо ҳал мекунанд. Аз ин лиҳоз, бояд ҳар як омӯзгор ва волидайн ин ҷанбаҳоро дар худ ташаккул диҳанд ва дар раванди таълим онро самаранок истифода баранд.

Падару модарро зарур аст, ки дар тарбияи фарзанд ҳисси баланди масъулият нишон дода, ба тарбияи ақлонӣ, инкишофи зеҳнии фарзанд аҳамияти ҷиддӣ диҳанд. Гузаштагон гуфтаанд, ки мероси падар на танҳо дар молу мулк аст, балки тарбияи фарзанди соlexу соҳибмаърифат мебошад, ки ҳамеша номи неки онҳоро нигоҳ медорад. Дар воқеъ, миллати соҳибтамаддуни мо ба фарзанд рафтору одоби намунавӣ

омӯхта, дар азбарнамоии илму дониш ва пайи ҳунаре шудани фарзанд кӯшиш менамуданд.

Ҷадвали 6.

Ҷанбаҳои маърифати педагогӣ - психологии волидон

№	Ҷанбаҳои маърифати педагогӣ - психологии волидон	Тавсифнома
1.	Ҷанбаи когнитивӣ	Ин ҷанба миқдори муайяни донишҳои педагогӣ, психологӣ, физиологӣ, гигиенӣ, ҳуқуқӣ барои иҷрои пураи тарбияи волидон заруриро ифода мекунад. Пеш аз ҳама, ин донишҳои қонунҳои рушди анатомӣ, физиологӣ ва руҳияи хонанда, наврасон, ҷавонон, фаҳмиши арзишҳои ҳаёти оила ва тарбияи оила: муҳаббат, саломатӣ, тарзи ҳаёти солим, анъана ва урфу одатҳои фарҳангӣ – миллӣ; донишҳои ҳаҷоҳи таълими оилавӣ ва ҷи гуна бартараф намудани онҳо; донишҳои ҳуқуқ ва уҳдадорҳои волидон, масъалаҳои ҳифзи ҳуқуқӣ ва иқтисодии шахсияти хонанда.
2.	Ҷанбаи оператсионӣ	Дар ин ҷанба волидон доираи васеи методҳои гуногун, аз ҷумла усулҳо, шаклҳои ҳамкории тарбияӣ бо хонанда, қобилияти ташкили ҳаёт ва фаъолияти хонанда дар оила, ташкили кор дар оила ва истироҳат, маҳорати ташҳиси қобилиятҳо, майлу хоҳишҳои хонанда ва ғайраро доништа мегиранд.
3.	Ҷанбаи коммуникативӣ	Ин, пеш аз ҳама, қобилияти волидонро дар фароҳам овардани фазои мусоиди психологӣ дар оила, қобилияти дарк кардани хонанда ва дигар аъзои оила, таҳаммулпазирӣ нисбат ба андешаҳои гуногун, қобилияти изҳор кардани вазъи психофизиологии онҳо, қобилияти пешгирӣ ва ҳалли низоъҳо ва ғайраро ифода мекунад.
4.	Ҷанбаи рефлексивӣ	Эҳтимолияти дар волидон мавҷуд будани маҳорати таҳлил кардани рафтор ва ҳолати худ, баҳодихӣ ба таъсирбахшии методҳои истифодашуда, усулҳои ҳамкорӣ бо хонанда, сабабҳои муваффақият ва ноқомӣҳо, ҳаҷоҳиҳо ва мушкилиҳое, ки дар натиҷаи рафти таълиму тарбия ба вучуд меоянд, қобилияти хонандан ва ба худ нигариштанро дар назар дорад.
5.	Ҷанбаи эмотсионалӣ	Ин ҷанба қобилияти худидоракуниро дар вазъиятҳои душвор, маҳорати дарки хонандагонро аз рӯйи ҳолатҳои эмотсионалӣ, маҳорати муайян сохтани мушкилиҳои хонандагон эмпатия «ҳамдардӣ», дилсузӣю ғамхорию дар бар мегирад.

3.2. Таҳлили муқоисавии маводи таҷрибавӣ – эксперименталӣ ва натиҷаҳои таҳқиқи маърифатнокнамоии педагогӣ-психологӣи волидон

Таҳлили маълумоти аз таҳқиқот бадастовардашуда оид ба маърифати педагогӣ-психологӣи волидон ҳамчун омили самарабахши таълиму тарбияи хонанда дар оила дар муассисаҳои таълими умумии шаҳри Душанбе 100, 70, 10, 94, 86 ва н. Лахш 14, 12, 32, 42 , 55 ба роҳ монда шудааст.

Нишондиҳандаҳои аз таҳқиқот бадастовардашуда ба таври айёни дар ҷадвалҳо тасвир ва таҳлил карда шудаанд. Дар робита бо ин, дар рафти таҳқиқот шумораи зиёди фарқияти назаррас ошкор карда шуданд, ки натиҷаи нишондиҳандаҳои бадастовардашударо дар шакли диаграмма тасвир намудем. Дар рафти таҳлил аз рӯи натиҷаҳои 3 анкета (пурсишнома) бадастовардашуда, ки бештар доираи муносибати волидон дар оиларо ошкор менамоянд, дараҷаи фарқияти назаррас бештар дар натиҷаи истифодабарии 3 анкета «пурсишнома»-и зерин муайян гардид: «Хусусиятҳои тарбиявии оилаҳои тоҷикон», «Маҳорати коммуникативии волидон» ва «Хусусиятҳои муоширати волидон бо хонандагон» (Ҷадвали 7).

Чӣ хеле ки аз ҷадвал бармеояд, миқдори маълумоти олии миёнадошта дар байни мардҳо нисбат ба занон зиёдтар дида мешавад. Миқдори мардҳо маълумоти олии коргар 66%, маълумоти миёнаи коргар 17%, маълумоти олии бекор 9,4%, маълумоти миёнаи бекор 7,6%-ро ташкил медиҳанд. Миқдори занҳое маълумоти миёнаи хонашин 25%, маълумоти олии хонашин 12,5%, маълумоти олии коргар 46,9%, маълумоти миёнаи коргар 15,6%-ро ташкил медиҳанд. Аз таҳқиқоти гузаронидашуда ба чунин хулоса омадан лозим аст, ки фаъолияти занҳо дар ҚТ нисбати мардҳо хеле афзалият дорад.

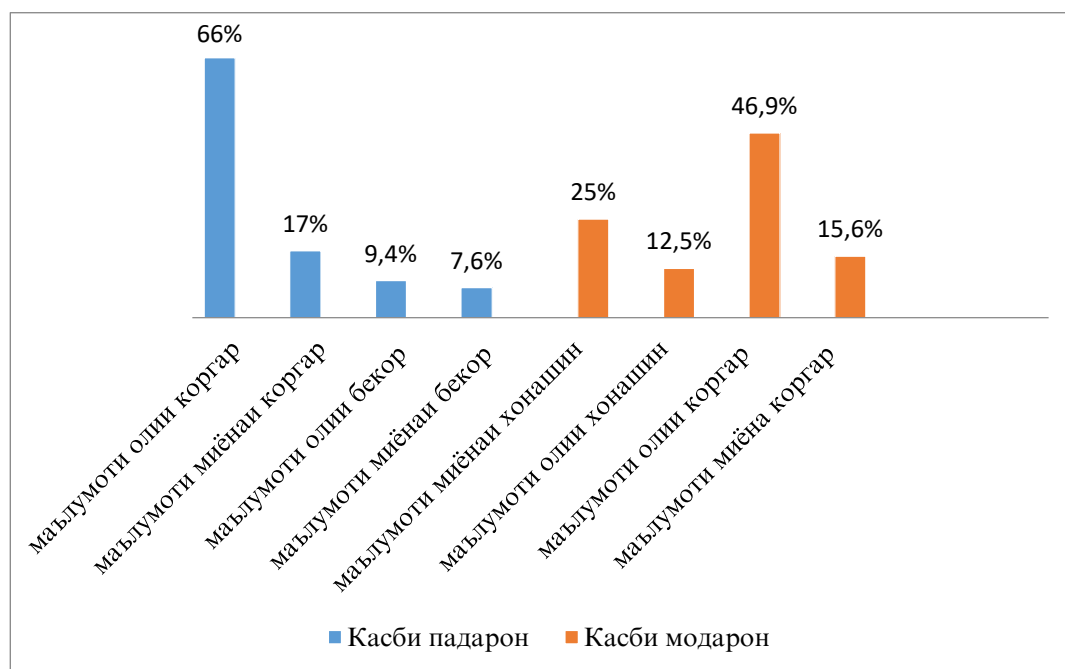
Чадвали 7.

Шумораи волидоне дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии №100, 70, 10, 94, 86-и шаҳри Душанбе аз рӯи маълумоти олии миёна

Касби падарон	Шумораи мардҳо	%	Касби модарон	Шумораи занҳо	%
маълумоти олии коргар	35	66	маълумоти миёнаи хонашин	16	25
маълумоти миёнаи коргар	9	17	маълумоти олии хонашин	8	12,5
маълумоти олии бекор	5	9,4	маълумоти олии коргар	30	46,9
маълумоти миёнаи бекор	4	7,6	маълумоти миёнаи коргар	10	15,6
Ҳамагӣ	53	100		64	100

Диаграмма 1.

Фарқияти назарраси маълумоти олии ва миёнаи волидоне, ки дар МТМУ-и № 100, 70, 10, 94, 86 шаҳри Душанбе фарзандонашон таълим мегиранд

Чадвали 8.

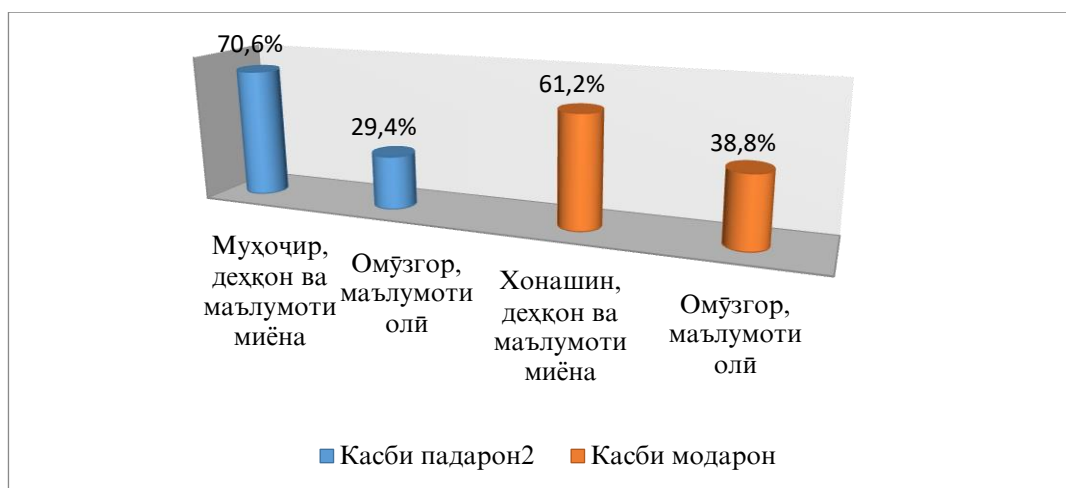
**Шумораи волидон дар МТМУ-и №14, 12, 32, 42 , 55-и н. Лахш аз рӯйи
маълумоти олії ё миёна**

<i>Касби падарон</i>	<i>Шумораи мардҳо</i>	<i>%</i>	<i>Касби модарон</i>	<i>Шумораи занҳо</i>	<i>%</i>
Муҳочир, деҳқон ва маълумоти миёна	48	70,6	Хонашин, деҳқон ва маълумоти миёна	30	61,2
Омӯзгор, маълумоти олӣ	20	29,4	Омӯзгор, маълумоти олӣ	19	38,8
Ҳамагӣ	68	100		49	100

Тибқи чадвали тартибдодашуда, миқдори маълумоти олії ё миёнадошта дар байни мардҳои н. Лахш нисбат ба занҳо зиёдтар дида мешавад. Дар мардҳои н. Лахш бошанд, маълумоти миёна, муҳочирати меҳнатӣ ва деҳқон 70,6% ва маълумоти оливошта 29,4% -ро дар бар мегиранд. Дар занҳои н. Лахш бошад, яъне занҳои хонашин, деҳқон маълумоти миёна дошт 61,1% ва маълумоти олії дошта 38,8%-ро ташкил медиҳанд. Аз омӯзиши масъалаи гузаронидашуда бармеоянд, ки шумораи маълумоти оливошта дар шаҳр зиёдтар мушоҳида мешавад. Шумораи муҳочирати меҳнатӣ ва деҳқон дар деҳот зиёд ба мушоҳида мерасад. Маълумот дар диаграмма оварда мешавад.

Диаграммаи 2.

**Фарқияти назарраси маълумоти олії ва миёнаи волидоне дар
муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии №14, 12, 32, 42 , 55 –и н. Лахш**

Тибқи чадвал вазъияти иқтисодӣ ва шароитҳои ҳаёти волидон хеле хуб ба назар мерасанд. Вазъияти хуби иқтисодӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии №100, 70, 10, 94, 86 –и шаҳри Душанбе 68,3%-ро ташкил медиҳад. 58,8% вазъияти хуби иқтисодӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии №14, 12, 32, 42, 55-и н. Лахш ба ҷашм мерасад. Вазъияти иқтисоди миёна дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии шаҳри Душанбе 25,6%, дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии н. Лахш вазъияти иқтисоди миёна 31,7%, дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии шаҳри Душанбе вазъияти бади иқтисодӣ 6,1% ва дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии н. Лахш 8,5% -ро ташкил медиҳанд. Ин собит мекунад, ки сатҳи камбизоатии оилаҳо нисбат ба солҳои гузашта кам ба назар мерасанд. Аз ҷавобҳои волидон бармеояд, ки сатҳи зиндагии мардуми н. Лахш нисбат ба шаҳр хубтару беҳтар ба назар мерасанд.

Чадвали 9.

Вазъиятҳои иқтисодӣ ва шароити ҳаёти оилаҳои тоҷикон, ки аз ҷониби МТМУ-и №100, 70, 10, 94, 86 –и шаҳри Душанбе ва МТМУ-и №14, 12, 32, 42, 55 –и ноҳияи Лахш ҷавоб гардониди шудааст.

Вазъияти иқтисодӣ «моддӣ» дар МТМУ –и №100, 70, 10, 94, 86 шаҳри Душанбе		%	Вазъияти иқтисодӣ «моддӣ» дар МТМУ –и №14, 12, 32, 42, 55 ноҳияи Лахш		%	Шароити ҳаёти дар МТМУ –и №100, 70, 10, 94, 86 шаҳри Душанбе		%	Шароити ҳаёти дар МТМУ –и №14, 12, 32, 42, 55 н. Лахш		%
Хуб	80		70	59,8		Хуб	70		69	58,9	
Миёна	30	25,6	37	31,7	а	Миён	40	34,1	36	30,7	
Баъд	7	6,1	10	8,5		Баъд	7	6,1	12	10,4	
Ҳамагӣ	117	100	117	100			117	100	117	100	

Аз таҳлили натиҷаҳои бадастовардашуда маълум мегардад, ки шумораи хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии шаҳри Душанбе 544 нафаро дар бар гирифта, ки қимати миёнаи арифметикӣ 4,6 воҳидро ташкил медиҳад. Дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии н. Лахш шумораи хонандагон ба 446 – нафар баробар буда, ки қимати

миёнаи арифметикӣ 3,8 воҳидро ташкил медиҳад, ки дар н. Лахш ба ҳар як оила 3-8 фарзанд рост меоянд ва дар шаҳр бошад, ҳар як оилаи тоҷик дорои 4 – 6 фарзанд мебошанд.

Аз таҳлил ва ҷавобҳои волидону омӯзгорони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии №100, 70, 10, 94, 86 –и шаҳри Душанбе бармеояд, ки 117 оилаҳои тоҷикон, аз ҷумла 100 оила фарзандони худро аз синни 2,5 солагӣ ба муассисаҳои томактабӣ сафарбар менамоянд, боқимонда оилаҳо ба ин савол ҷавоби мушаххас нагардониданд. 89 оила баъди 1,5 сол муассисаҳои томактабии фарзандонашонро иваз намуданд. Мо доир ба ин масъала бо волидон суҳбатҳо гузаронидем ва волидон чунин посух гардониданд. Мо меҳодем, ки маҳорат, малака, истеъдод ва қобилиятҳои фарзандонамон рушд ёбанд ва дар ҷомеа мақому мартабаи худро пайдо намоянд. Аз ин хотир, барои бачаҳои худ муассисаҳои пешқадамро пайдо намуда ба онҳо сафарбар менамоем. Доир ба ин масъала муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии н. Лахш ба таври мушаххас ҷавоб нагардониданд. Дар робита бо ин, бо волидони н. Лахш методи суҳбатро истифода бурда ва чунин натиҷаҳо ба даст овардем: мо ҳамеша ба синну соли фарзандонам эътибор медиҳем; Мо ҳамеша ба мактаб такя менамоем; ман фикр мекунам, ки омӯзиши таълиму тарбия ин вазифаи мактаб ба шумор меравад; волидон бо омӯзгорони муассиса ҳамкорӣ намеkunанд; аксарияти волидони н. Лахш аз қонунҳои қабулшуда хабардор нестанд. Мардуми н. Лахш бачаҳои худро аз синни 7 – солагӣ ба мактаб сафарбар менамоянд ва аз болои фарзандони худ кор намебаранд; Ин ҷиҳатҳои зикршударо ба инобат гирифта дар байни волидону омӯзгорони муассиса ду тренинг гузаронидем. Ҳангоми гузаронидани тренинг аксарияти волидон ҳатогҳои худро дарк намуда, фикру ақидаҳоишонро доир ба таълиму тарбия тағйир доданд. Тарбияи хуб ва таъмини шароити мусоид ба фарзандон дар айни замон вазифа ва рисолати азалии падару модарон мебошад. Агар ин рисолат бо фаъолияти созандаи омӯзгорон якҷоя пеш бурда шавад, яъне робитаи хубу доимии мактаб ва падару модарон ба роҳ монда шавад, фарзандон,

албатта, ба роҳи рост мераванд ва таълиму тарбияи дуруст мегиранд. Пас, биёед дар таълими ин қишри ояндасози ҷомеа бетараф набошем ва даст ба дасти ҳам дода, дар рушди маънавии онҳо саҳми худро гузорем.

Волидон пешниҳод намуданд, ки ин гуна тренингҳо зиёд шаванд, зеро аз ин омӯзишҳо бисёр чизҳоро аз худ намудем. Аз гуфтаҳои волидону омӯзгорон бармеоянд, ки онҳо ба донишҳои педагогӣ, психологӣ ниёз доранд. Ҳамкори дӯҷонибаи муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ва оила ин беҳдуби корро дар раванди тарбия нишон медиҳад.

Ҷадвали 10.

Ошкор сохтани сифатҳои мусбӣ ва манфии хонандагон дар МТМУ-и № 100, 70, 10, 94, 86 -и шаҳри Душанбе

№	Сифатҳои мусбӣ ва манфии хонандагон МТМУ-и № 100, 70, 10, 94, 86 -и шаҳри Душанбе				
	Сифатҳои мусбӣ	Шумораи оила	Сифатҳои манфӣ	Шумораи оила	
1.	Муоширати хуб	5	Ашкрезӣ	3	
4.	Хушахлоқӣ		Нозуқӣ.	2	
5.	Одоби салом додан		Якравӣ	3	
6.	Зеҳни тез	6	Зудранҷӣ	2	
7.	Инсондӯстӣ	3	Нармдилӣ	3	
8.	Ростқавлӣ	4	Нозуқӣ	2	
9.	Ростгӯӣ	3	Беодобӣ	4	
10.	Дилсӯзӣ	3	Инҷиқӣ	3	
11.	Оромӣ	6	Ҷангара	2	
12.	Меҳрубонӣ	3	Тезранҷӣ	2	
13.	Некӣ	3	-	0	
14.	Эҳтиром	2	-	0	
15.	Оромтабиатӣ	2	-	0	
16.	Эҳтироми калонсолон	3	-	0	
17.	Шухтабӣ	10	-	0	
18.	Раҳмат гуфтан, ҳозирҷавобӣ ва серҳаракатӣ, чусту ҷолоқӣ, тозагӣ, раҳмдилӣ ва меҳрубонӣ, меҳнатдӯстӣ ва ростқавлӣ,	17	-	0	
19.	Меҳнатдӯстӣ, ёрирасонӣ, адолатпарварӣ, ҳақиқатҷӯӣ, масъулият, некӣ ва	3	-	0	
20.	Ростгӯӣ, инсондӯстӣ дилкушодӣ, худтарбиякунӣ, ботамкинӣ, одамдӯстӣ.	18	-	0	
Ҳамагӣ		91	77,7%	26	22,3%

Аз таҳлили ҷадвал бар меояд, ки 77,7% сифатҳои мусбӣ дар оилаҳои тоҷикон ба назар мерасад ва 26,3% дигаро сифатҳои манфӣ дар оилаҳои тоҷикон ташкил медиҳад. Ин исбот мекунад, ки сифатҳои мусбӣ нисбат ба сифатҳои манфӣ зиёдтар дар оилаҳои тоҷик мушоҳида мешавад.

Ҷадвали 11.

Ошкор сохтани сифатҳои мусбӣ ва манфии хонандагон дар МТМУ-и №14, 12, 32, 42 , 55 ноҳияи Лахш

№	Сифатҳои мусбӣ ва манфии хонандагони МТМУ-и №14, 12, 32, 42 , 55 н. Лахш					
	Сифатҳои мусбӣ	Шумораи оила%		Сифатҳои манфӣ	Шумораи оила%	
1.	Оромӣ	5		Нозхтиромӣ	15	
2.	Некӣ	4		Якравӣ	7	
4.	Меҳнатдӯстӣ	5		Зудранҷӣ	5	
5.	Кӯмакрасонӣ	8		Танбалӣ	6	
6.	Одоби муошират	3		Саркашӣ	3	
7.	Дилсӯзӣ	5		Гапгардонӣ	2	
8.	Зеҳни тез	6				
9.	Раҳмдилӣ	2				
10.	Меҳрубонӣ	7				
11.	Ростқавлӣ	2				
12.	Одоби салом додан	3				
13.	Ростгӯӣ	8				
14.	Адолатпарварӣ	3				
15.	Ҳақиқатчӯӣ	4				
16.	Бо эҳтиромӣ	11				
17.	Инсондӯстӣ	2				
Ҷамағӣ		79	67,6%		38	32,4%

Таҳлилҳое, ки дар ҷадвал қайд шудаанд, чунин муайян карда шуд, ки сифатҳои мусбӣ 67,6%-ро дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии №14, 12, 32, 42 , 55 н. Лахш ташкил медиҳад ва 32,4%-и дигаро сифатҳои манфӣ дар бар мегирад. Волидоне, ки дар ш. Душанбе зиндагӣ мекунанд нисбати волидоне, ки дар н. Лахш ҳастанд сифатҳои мусбӣ ва манфии фарзандонашонро зиёдтар қайд кардаанд. Дар н. Лахш волидон нисбати таълиму тарбияи хонандагон камтар машғуланд.

Яке аз амалҳое, ки барои инсони баркамол шудани кӯдакон нақши муҳим мебозад, ин бедор намудани завқи китобхонии онҳо ба ҳисоб

меравад. Барои расидан ба ин ҳадаф, яъне барои бедор намудани шавқу завқи китобхонӣ ба мо зарур аст, ки, пеш аз ҳама, худ китобхон бошем ва барои кӯдак намуна буда тавонем. Чунки фарзанд як хислати хуби азхудкунӣ дорад ва ӯ бештар тақлидкорӣ мекунад, яъне ҳар коре, ки мо дар муҳити оила ва ё берун аз он анҷом медиҳем ба фарзанд таъсири худро мерасонад. Аз ин рӯ, моро зарур аст, ки сиёсати дурбинонаи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмонро ҷонибдорӣ намуда, дар ташкил ва баргузории озмунҳои ҷумҳуриявии «Фурӯғи субҳи доноӣ китоб аст», «Илм фурӯғи маърифат» ва «Тоҷикистон ватани азизи ман», ки бевосита дар самти тарбия роҳандозӣ шудааст, бетараф набошем. Зеро озмунҳои мазкур дар пиёdasозии ҳадафҳои Ҳукумати кишвар, ки баланд бардоштани савияи дониши хонандагон аст, заминаи бозътимод хоҳад гузошт. Ҳар як оила бояд кӯшиш ба харҷ диҳад, ки дар рушду равнақи шахсияти кӯдак ва баланд бардоштани савияи дониши ӯ саҳмгузор бошад.

Ҳамагон медонем, ки Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар ҳар баромади худ ба масъалаи баланд бардоштани сифати таълим ва тарбия, мавқеи падару модарон дар ин раванд аҳамияти махсус медиҳанд.

Чадвали 12.

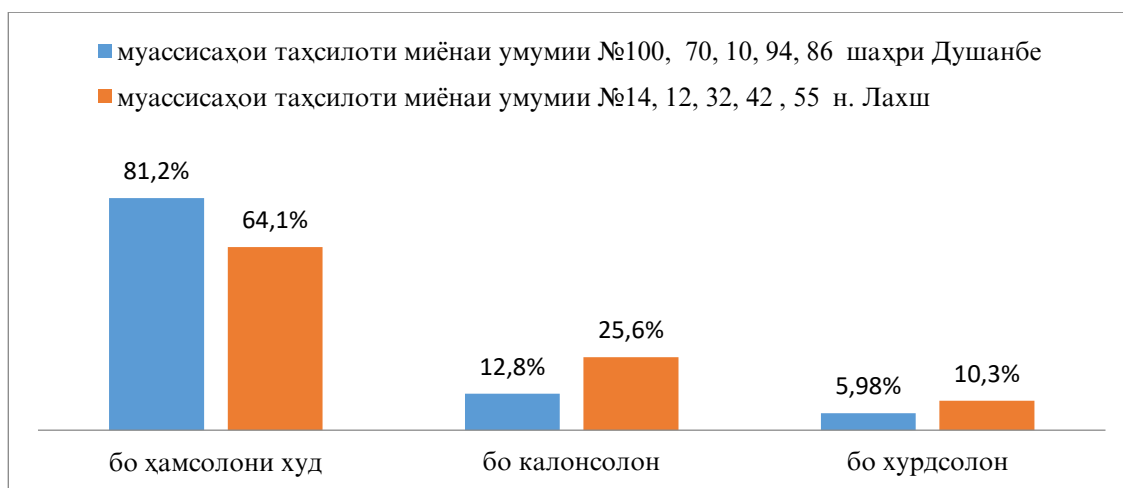
Марҳилаи дигарро дар чадвал ба таври мушаххас ворид менамоем

№	МТМУ-и №100, 70, 10, 94, 86 -и шаҳри Душанбе	Шумора	%	МТМУ-и №14, 12, 32, 42, 55 н. Лахш	Шумора	%
Оё Шумо бо кӣ бозӣ кардан мехоҳанд?						
1.	бо ҳамсолони худ	95	81,2	бо ҳамсолони худ	75	64,10
2.	бо калонсолон	15	12,8	бо калонсолон	30	25,6
3.	бо хурдсолон	7	5,98	бо хурдсолон	12	10,3
Ҳамагӣ		117	100		117	100

Аз таҳлили ҷадвал бар меояд, ки 117 нафар, яъне 81,2%-и хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии №100, 70, 10, 94, 86-и шаҳри Душанбе бо ҳамсолони худ бозӣ кардан меҷӯяд ва 15 нафари дигар бо калонсолон бозӣ кардан меҷӯяд, ки 12,8%-ро ташкил медиҳад ва боқимонда хонандагон бо хурдсолон бозӣ кардан меҷӯяд, ки 7 – нафарро ташкил дода 5,98%-ро дар бар мегирад. Дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии №14, 12, 32, 42, 55 н. Лахш бошад 75 – нафар хонандагон бо ҳамсолони худ бозӣ карданро дӯст медорад, ки 64,10%-ро ташкил дода ва 30 нафари дигар бо калонсолон бозӣ кардан меҷӯяд, ки 25,6%-ро бар мегирад. Ҳамин тариқ, дар 12 нафар хонандагон бо хурдсолон бозӣ кардан меҷӯяд, ки 10,3%-ро ташкил медиҳад.

Диаграммаи 3.

Фарқияти назарраси Оё Шумо бо кӣ бозӣ кардан меҷӯед? Дар хонандагони МТМУ-и №100, 70, 10, 94, 86 шаҳри Душанбе ва МТМУ-и №14, 12, 32, 42, 55 н. Лахш

Марҳилаи дигарро омӯзиши масъалаи зерин дар бар мегирад: Фарзандҳои Шумо ба кадом қаҳрамонон тақлид менамояд? Доир ба ин суол мувофиқи пурсишнома ошкор намудем, ки дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии №100, 70, 10, 94, 86-и шаҳри Душанбе

аксарияти хонандагон ба Хоҷа Насриддин, Рустам ва Сухроб, афсонаҳои халқӣ, филмҳо, чистонҳо, одами тортанакмонанд, Симба, Ҳошим Гадо, Чигилак, Сафия, актёрҳо, Барбӣ, духтурҳо, низомӣҳо, киноҳои туркӣ, Викинг, “Маша ва Медвед”, Панда, Золушка, Рӯдакӣ, Лайлӣ ва Мачнун, Шекспир, Ҷомӣ, Рустам ва Гурдофарид, Саъдии Шерозӣ, Турнаҳо, Зебунисо ва ғ. шинос мебошанд. Дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии №14, 12, 32, 42, 55-и н. Лахш хонандагон зиёдтар ба Аловиддин, Маша ва Медвед, Рустам ва Сухроб, Хоҷа Насриддин, Симба, Барбӣ, Сафияи Моҳпайкар, ба духтурҳо, Одами тортанакмонанд, киноҳои туркӣ, Саъдии Шерозӣ, Айнӣ, Рӯдакӣ, Ҷомӣ, ба калонсолон ва Лайлӣ ва Мачнун ва ғ. тақлид менамудаанд.

Аз таҳлили натиҷаҳо бармеояд, ки аксарияти хонандагони н. Лахш ба қаҳрамонҳои афсонаҳои халқӣ тақлид намеkunанд. Ин далел он аст, ки онҳо ба афсонаҳои халқӣ ошноӣ надоранд ё ин ки волидон ба онҳо нақл намеkunанд. Нисбати масъалаи мазкур К.Д. Ушинский дар китоби дарсии худ «Забони модарӣ»-ро дар асоси афкори халқ офарида буд. Ӯ боварии комил дошт, ки «халқ бе халқият – тани бечон аст» [140; 224].

Аз ин лиҳоз афсонаҳои халқии тоҷик аз ҷиҳати мазмун ниҳоят гуногун ва пуробуранг буда, ҳодисаҳои иҷтимоӣ, таърихӣ, маишӣ – оилавӣ, ахлоқӣ, меҳнатии халқи тоҷик ва дигар паҳлуҳои ҳаёту зиндагӣ, симои маънавию ахлоқӣ, ҳисси шараф ва ғамхорӣ дар ҳаққи инсон, ҳисси эҳтироми бепоён нисбат ба ватани азизи худ ва одамони меҳнатии он, ҳисси меҳру шавқат ба یتимон, бенавоён, дармондагон ва дигарҳоро дар бар мегирад.

Барои ҳамин ҳам А.М. Горокий таъкид намуда буд, ки “... таърихи халқро, албатта доништан зарур, инчунин фикрҳои иҷтимоӣ сиёсии онро ҳам доништан лозим аст” [45;190]. Олимон – муаррихони маданият, этнографҳо – мегӯянд, ки ин фикрҳо дар афсонаҳо, латифаҳо, зарбулмасал ва мақолаҳо ифода ёфтааст. Маҳз афсонҳои халқӣ – ин боигарии маънавӣ ва дурдонаҳои ақлу заковати халқ мебошад.

Афсонаҳои халқӣ ҳамчун маҳсули орзую ормон, ҷаҳонбинӣ, тафаккури бадеӣ ва завқи эстетикӣ наслҳои зиёд дар тарбияи наслҳои минбаъда ҳам хизмати босазое хоҳад кард. Мардум ба воситаи афсонаҳо – зарурияти некиву накукорӣ, одамдӯстӣ ва саховатмандӣ, мардонагӣ ва бофаросатиро тарғиб карданд ва пайваста чунин ақидаро ба миён овардаанд, ки покдилӣ, далерӣ, ғимматбаландӣ ва ҷавонмардӣ ҳусни инсон аст. Ҳар як волидон бояд афсонаҳои халқӣ, ки ҷанбаи тарбиявиро интихоб намуда ба фарзандони худ нақл кунанд.

Марҳилаи дигар - ин ошкор сохтани намудҳои гуногуни фаъолият ба шумор мераванд. Чунин намудҳои фаъолият дар байни хонандагони МТМУ-и №100, 70, 10, 94, 86-и шаҳри Душанбе ва МТМУ-и №14, 12, 32, 42, 55 н. Лахш ошкор гардид, ки дар ҷадвали зерин нишон дода шудаанд.

Ҷадвали 13.

Намудҳои гуногуни фаъолият дар МТМУ-и №100, 70, 10, 94, 86-и шаҳри Душанбе ва МТМУ-и №14, 12, 32, 42, 55 ноҳияи Лахш ошкор гардидааст

№	Намудҳои гуногуни фаъолият дар МТМУ-и №100, 70, 10, 94, 86-и шаҳри Душанбе	Шумора	%	Намудҳои гуногуни фаъолият дар МТМУ-и №14, 12, 32, 42, 55 н. Лахш	Шумора	%
1.	Маҳорати эҷодкорӣ	36	30,76	Маҳорати эҷодкорӣ	19	16,2
2.	Расмкашӣ	29	24,8	Расмкашӣ	32	27,3
3.	Сурудхонӣ	22	18,9	Сурудхонӣ	39	33,3
4.	Нақл кардани афсона	19	16,2	Нақл кардани афсона	17	14,5
5.	Моширати эҷодкорӣ	11	9,4	Моширати эҷодкорӣ	10	8,7
Ҷамагӣ		117	100		117	100

Тибқи ҷадвал теъдоди зиёди хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии №100, 70, 10, 94, 86-и шаҳри Душанбе нисбат ба муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии №14, 12, 32, 42, 55-и н. Лахш дар

намудҳои гуногуни фаъолият шавку ҳаваси беандоза доранд. Масалан, маҳорати эҷодкорӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии №100, 70, 10, 94, 86-и шаҳри Душанбе дар 36 нафар хонандагон мушоҳида мегардад, ки ин 30,76%-ро ташкил медиҳад. Ин намуди фаъолият дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии №14, 12, 32, 42, 55-и н. Лахш дар 19 нафар хонандагон мушоҳида гардид, ки дар маҷмӯъ 16,2%-ро ташкил дод. Аз ин маълум мегардад, ки теъдоди зиёди хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии №100, 70, 10, 94, 86-и шаҳри Душанбе нисбат ба муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии №14, 12, 32, 42, 55-и н. Лахш зиёдтар инкишофёфта аст ва доираи васеи намудҳои гуногуни фаъолиятро дар ҳаёти шахсиашон истифода мебаранд. Аз ин лиҳоз, раванди фаъолият, инкишофи ҳамаҷониба, мақсадҳои шахс ва муносибати вай пиромони атрофиён ташаккул меёбанд. Барои он ки фаъолият шахсро мувофиқи нақшаи кашидашуда ташаккул диҳад, онро бояд ташкил кард ва оқилона ба роҳ монад. Дар ҳамин аст мураккабии раванди амалинамоии тарбия. Мутаассифона, дар бисёр мавридҳо он ба инкишоф имконият намедиҳад, зеро тарбиягирандагон аз чизи ниҳоят зарурӣ – фаълоне иштироккунӣ ба корҳои ҷамъиятӣ, меҳнатӣ, фаъолияти фаҳмидагирӣ маҳруманд.

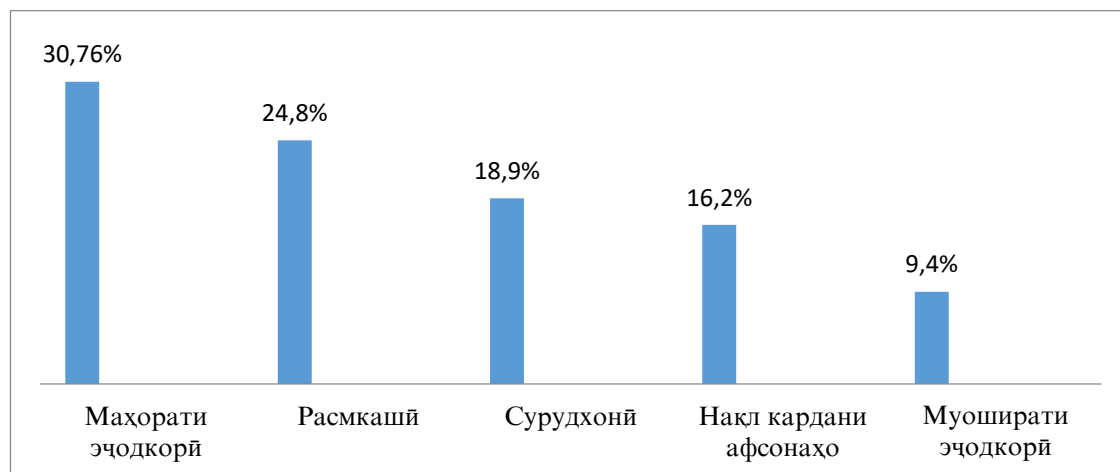
Ҳамин тариқ, ба таври мухтасар намудҳои асосии фаъолиятро шарҳу тавзеҳ медиҳем. Намудҳои асосии фаъолият инҳоянд: бозӣ, омӯзиш (таълим), меҳнат ва муошират. Аз нигоҳи самт ва фаъолияти дарк кардан оммавӣ, варзишӣ, бадеӣ, техникӣ, касибӣ, ибратпарастӣ (баҳри ҳузуру ҳаловат) ҷудо мешаванд. Намуди асосии фаъолияти мактабиён таълим мебошад.

Фаъолияти таълим ба мактабиён имконияти тез ва бомуваффақият аз худ кардани таҷрибаи ҷамъиятӣ, инкишоф додани қобилияти робитакунии ташаккули муносибати дуруст кардан бо атрофиёнонро таъмин мегардонад. Фаъолияти фаҳмидагирӣ инкишофи зехнии кӯдакро баланд мебардорад. Барои вай на фақат талаботи дуруст ҳал кардани супориши фаҳмидагирӣ, ҳамчунин зурурати дар амал анҷом додани

дониши ҳосилкарда пайдо мешавад. Фаъолияти меҳнатӣ зуд ва бобарор ташаккул додани олами руҳӣ ва маънавии шахсиятро таъмин мегардонад. Маҳз, оқилона ташкил намудани фаъолият дар ҳамаи соҳаҳои педагогӣ зоҳиргардии фаъолияти талабагонро таъмин мекунад (замима 1). Натиҷаҳои муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии №100, 70, 10, 94, 86-и шаҳри Душанбе нисбат ба муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии №14, 12, 32, 42, 55-и н. Лахш дар диаграмма нишон медиҳем.

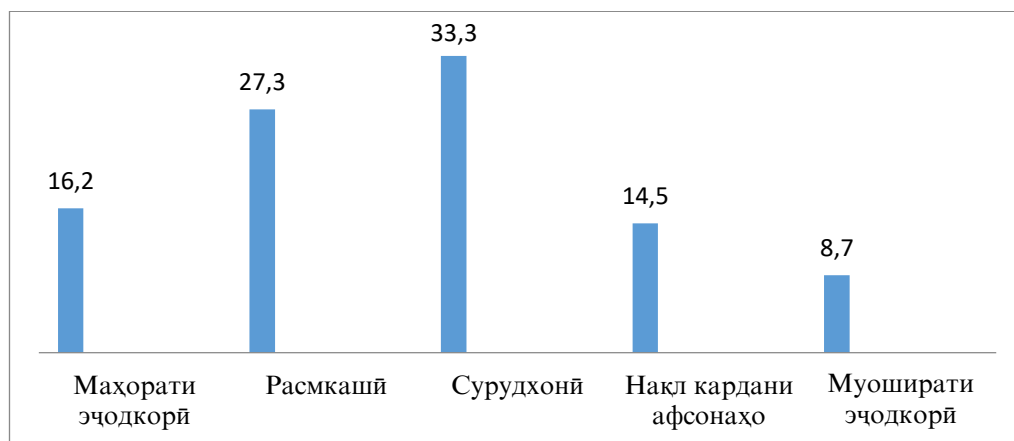
Диаграммаи 4.

Намудҳои гуногуни фаъолият дар хонандагонии МТМУ-и №100, 70, 10, 94, 86-и шаҳри Душанбе

Диаграммаи 5.

Намудҳои гуногуни фаъолият дар хонандагонии МТМУ-и №14, 12, 32, 42, 55-и ноҳияи Лахш

Дар диаграммаи мазкур натиҷаи муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии №100, 70, 10, 94, 86-и шаҳри Душанбе нисбат ба муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии №14, 12, 32, 42, 55-и ноҳияи Лахш ба таври алоҳида нишон дода шудааст. Аз ҷадвал ё ин ки аз диаграмма маълум мегардад, ки кӯдакони шаҳр нисбат ба деҳот доираи васеи фаъолиятро фаро гирифтаанд.

Дар асоси омӯзиши назариявӣ ва амалии проблемаҳои маърифати педагогӣ-психологӣ дар системаи муносибатҳои оилавии тоҷикон ба чунин хулоса омадан мумкин аст:

1. Аз таҳлили ҷадвали нишондода муайян гардид, ки 60–нафар волидон, яъне 25,65% -ро давраи миёнсолӣ ва 174 – нафар волидон, яъне 74, 35% -ро синни ҷавонӣ ташкил медиҳад. Ин аз он шаҳодат медиҳад, ки дар таҳқиқоти мо сатҳи волидони ҷавон нисбат ба волидони миёнсол зиёдтар мебошанд. Аз ин хотир, 234 нафар волидоне, ки аз оилаҳои тоҷик буданд, 121 нафари онҳоро мардҳо, 113 нафари дигарро бошад, занҳо ташкил медиҳанд. Тибқи ҷадвали нишон дода, миқдори озмудашавандаи оилаҳои тоҷикиро 51,7% - мардҳо ва 48,3% - занҳо ташкил медиҳад.

2. Чӣ хеле ки аз ҷадвал бармеояд, миқдори маълумоти олии миёнадошта дар байни мардҳо нисбат ба занон зиёдтар дида мешавад. Миқдори мардҳое маълумоти олии коргар 66%, маълумоти миёнаи коргар 17%, маълумоти олии бекор 9,4%, маълумоти миёнаи бекор 7,6%-ро ташкил медиҳанд. Миқдори занҳо маълумоти миёнаи хонашин 25%, маълумоти олии хонашин 12,5%, маълумоти олии коргар 46,9%, маълумоти миёнаи коргар 15,6%-ро ташкил медиҳанд. Аз таҳқиқоти гузаронида шуда ба чунин хулоса омадан лозим аст, ки фаъолияти занҳо дар ҶТ нисбати мардҳо хеле афзалият дорад.

3. Мувофиқи натиҷагирӣ аз методикаи “Мушоҳида”, “Сухбат”, анкета “Пурсишнома” «Хусусиятҳои тарбиявии оила», «Маҳорати коммуникативии волидон», ва «Хусусиятҳои муоширати волидон бо хонандагон», инчунин барои ба даст овардани маълумоти иловагӣ доир

ба муоширати волидон бо хонандагон дар оила, сатҳи маълумотнокии волидон, шумораи хонандагон дар оилаҳо методҳои мушоҳида, методҳои сотсиологӣ тадқиқот ва суҳбат истифода шуданд. Методҳои истифодашударо ба таври мухтасар шарҳ медиҳем: Методи мушоҳидаи педагогӣ. Ин метод амалан дар ҳар намуди тадқиқот маъмулан истифода бурда мешавад. Ҳодисаҳои педагогӣ ба хусус тарзи амалиёти беҳтаринро тақозо мекунад ва билохира тадқиқотчи бояд тавассути мушоҳида (тӯлонӣ ва ё кӯтоҳмуддат) таҷрибаҳои муфидро фароҳам оварад, яъне, зимни методи мушоҳида ба хулосае ояд, ки кадом тарзи корбарии омӯзгор бартарӣ дорад. Методҳои сотсиологӣ таҳқиқот. Баъзан зарурати ин ё он масъаларо ба таври оммавӣ таҳқиқу тадқиқ кардан пайдо мешавад. Дар ин ҳолат аз методҳои сотсиологӣ: саволнома, ҳисоби математикӣ баҳрааманд шудан мумкин аст. Дар саволнома бояд хусусиятҳои шахсиятҳои омӯхташаванда инъикос ёбад. Солҳои охир аз методи таҳқиқотии ҳисоби математикӣ фаровон истифода мебаранд. Аз ин метод барои ба даст овардани далелҳои дақиқу боэътимод истифода мекунанд. Масалан, аз 25 нафар хонандаи синфи шашум супоришҳои хонагии математикаро 12% иҷро накардаанд. Методи суҳбат. Ин гуфтугӯ дар байни ду шахс аст, ки дар рафти он яке хусусиятҳои психологӣ дигареро ошкор месозад. Суҳбати психологӣ методе ба шумор меравад, ки дастраснамоии бавосита ва ё бевоситаи маълумотро бо роҳи муоширати ҷиҳодӣ пешбинӣ мекунад. Маводи анкета (пурсишнома) - Барои фаҳмидани афкори омма роҷеъ ба ягон масъала истифода бурда мешавад. Пурсишномаи истифодашуда дар худ хусусиятҳои тарбияи оилавию дар бар мегирад, ки аз ҷониби педагог Е.И. Радина, О.Л. Зверева ва Т.В. Кротова коркард шудааст. Мақсади пурсишнома: муайян намудани хусусиятҳои тарбияи оилавӣ, маҳорати каммуникативии волидон, хусусиятҳои муоширати волидон бо хонандагон.

4. Тибқи чадвали тартибдода, миқдори маълумоти оліӣ ё миёнадошта дар байни мардҳои н. Лаҳш нисбат ба занҳо зиёдтар дида

мешавад. Дар мардҳои н. Лахш бошанд, ки маълумоти миёна, муҳочирати меҳнатӣ ва деҳқон 70,6% ва маълумоти олидошта 29,4% -ро дар бар мегиранд. Дар занҳои н. Лахш бошад, яъне занҳои хонашин, деҳқон маълумоти миёна дошта 61,1% ва маълумоти олий дошта 38,8%-ро ташкил медиҳанд. Аз омӯзиши масъалаи гузаронидашуда бармеоянд, ки шумораи маълумоти олидошта дар шаҳр зиёдтар дида мешавад. Шумораи муҳочирати меҳнатӣ ва деҳқон дар деҳот зиёд ба мушоҳида мерасад.

5. Тибқи ҷадвал теъдоди вазъияти иқтисодӣ ва шароитҳои ҳаёти хеле хуб ба назар мерасанд. Вазъияти хуби иқтисодӣ “моддӣ” дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии №100, 70, 10, 94, 86 –и шаҳри Душанбе 68,3%-ро ташкил медиҳад. 58,8% вазъияти хуби иқтисодӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии №14, 12, 32, 42, 55-и н. Лахш ба ҷашм мерасад. Вазъияти иқтисодии миёна дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии шаҳри Душанбе 25,6%, дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии н. Лахш 31,7%, дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии шаҳри Душанбе вазъияти бади иқтисодӣ 6,1% ва дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии н. Лахш 8,5% -ро ташкил медиҳанд. Ин собит мекунад, ки сатҳи камбизоатии оилаҳо нисбат ба солҳои гузашта кам ба назар мерасанд. Аз ҷавобҳои волидон бармеояд, ки сатҳи зиндагии мардуми н. Лахш нисбат ба шаҳр хубтару беҳтар ба назар мерасанд.

ХУЛОСАИ БОБИ СЕЮМ

Аз таҳлили натиҷаҳои бадастовардашуда маълум мегардад, ки шумораи хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии шаҳри Душанбе 544 нафаро дар бар гирифта, ки қимати миёнаи арифметикӣ 4,6 воҳидро ташкил медиҳад. Дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии н. Лахш шумораи хонандагон ба 446 – нафар баробар буда, ки қимати миёнаи арифметикӣ 3,8 воҳидро ташкил медиҳад, ки дар н. Лахш ба ҳар

як оила 3-8 фарзанд рост меоянд ва дар шаҳр ба ҳар як оила дорои 4 – 6 фарзанд рост меояд.

Аз таҳлил ва ҷавобҳои волидону омӯзгорони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии №100, 70, 10, 94, 86–и шаҳри Душанбе бармеояд, ки 117 оилаҳои тоҷикон, аз ҷумла 100 оилаҳо фарзандони худро аз синни 2,5 солагӣ ба муассисаҳои томактабӣ сафарбар менамоянд, боқимонда оилаҳо ба ин савол посухи мушаххас нагардониданд. 89 оила баъд аз 1,5 сол муассисаҳои томактабии фарзандонашонро иваз мекунанд. Мо доир ба ин масъала бо волидон суҳбатҳо гузаронидем ва волидон чунин посух гардониданд. Мо мехоҳем, ки маҳорат, малака, истеъдод ва қобилиятҳои фарзандонамон рушд ёбанд ва дар ҷомеа мақому мартабаи худро пайдо намоянд. Аз ин хотир барои бачаҳои худ муассисаҳои пешқадамро пайдо намуда ба онҳо сафарбар менамоем. Доир ба ин масъала муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии н. Лахш ба таври мушаххас ҷавоб нагардониданд. Дар робита бо ин, бо волидони н. Лахш методи суҳбатро истифода бурда ва чунин натиҷаҳо ба даст овардем: мо ҳамеша ба синну соли фарзандонам эътибор медиҳем; мо фарзандҳои худро аз синни 7–солагӣ ба мактаб сафарбар мекунем ва аз болои фарзандони худ кор намебарем; мо ҳамеша ба мактаб таъя менамоем; ман фикр мекунам, ки омӯзиши таълиму тарбия ин вазифаи мактаб ба шумор меравад; волидон бо омӯзгорони муассиса ҳамкорӣ намеkunанд; аксарияти волидони н. Лахш аз қонунҳои қабулшуда хабардор нестанд.

Ин ҷиҳатҳои зикршударо ба инобат гирифта, дар байни волидону омӯзгорони муассиса ду тренинг гузаронидем. Ҳангоми гузаронидани тренинг аксарияти волидон ҳатогҳои худро дарк намуда, фикру ақидаҳояшонро доир ба таълиму тарбия тағйир доданд.

ХУЛОСА ВА ТАВСИЯҲО

Мавзуи рисолаи илмиро таҳти унвони "Маърифати педагогӣ – психологии волидон ҳамчун омили самарабахши таълим ва тарбияи хонандагони синфҳои ибтидоӣ дар оила" баррасӣ карда, маълум намудем, ки нақши волидон дар тарбияи фарзандон муассир арзёбӣ мегардад. Волидон бо дониши педагогӣ ва психологӣ метавонанд дар тарбияи фарзандон нақши муҳим дошта бошанд. Онҳо бояд бо усулҳои дурусти таълим ва тарбия шинос бошанд, то ки фарзандон дар муҳити солим ва бо арзишҳои ахлоқӣ ба воя расанд. Дар ин замина падару модарон бояд маърифати баланди педагогӣ дошта бошанд. Дониши педагогӣ ба волидон кумак мекунад, ки бо усулҳои самарабахши таълим ва тарбия шинос шаванд. Ин дониш имкон медиҳад, ки волидон ба талаботи психологии фарзандон ҷавобгӯ бошанд ва муносибати дурустро бо онҳо барқарор карда тавонанд.

Фаҳмидани хусусиятҳои психологии кӯдакон барои волидон муҳим аст. Ин фаҳмиш имкон медиҳад, ки волидон бо эҳсосот, ниёзҳо ва хислатҳои фарзандон мувофиқ шаванд, ки ин ба рушди шахсият ва маърифати кӯдакон ёрӣ мерасонад. Волидайн ва омӯзгорон бояд дар тарбияи фарзандон ҳамкориҳои зич дошта бошанд. Ин ҳамкорӣ имкон медиҳад, ки фарзандон дар муҳити таълимӣ ва оилавӣ бо арзишҳои якхела тарбия ёбанд.

Муҳити оилавӣ ва муносибатҳои байни волидон ва фарзандон дар рушди маънавӣ ва ахлоқии кӯдакон нақши муҳим доранд. Оила бояд муҳити солим ва дастгирикунанда барои фарзандон фароҳам оварад. Волидон бояд ба тарбияи ахлоқии фарзандон диққати махсус диҳанд. Ин тарбия ҷиҳати дар фарзандон ташаккул додани арзишҳои иҷтимоӣ ва ахлоқӣ ёрӣ расонида, барои ба воя расидани онҳо ҳамчун шаҳрвандони масъул хизмат мекунад. Волидон бояд ба хислатҳои фарзандон таваҷҷуҳи махсус зоҳир намуда, барои касби хислатҳои мусбат дар онҳо

шароит мухайё созанд. Ин корро бо истифода аз методҳои педагогӣ ва психологӣ тақшил кардан мумкин аст.

Дониши волидон дар соҳаи педагогика ва психология метавонад ба самарабахшии таълим ва тарбияи кӯдак таъсири мусбат расонад. Волидоне, ки бо усулҳои муосир шиносанд, метавонанд фарзандонро дар раванди таълим ва тарбия беҳтар дастгирӣ кунанд. Онҳо мунтазам кӯшиш ба харҷ медиҳанд, ки фарзандонашон бо муҳити иҷтимоӣ шинос бошанд, то бо арзишҳои фарҳангӣ ва иҷтимоии ҷомеа аз наздик ошно гарданд. Волидон бояд доимо дониш ва маҳоратҳои педагогӣ ва психологиашонро тақмил диҳанд, то ки дар тарбияи фарзандон саҳм гузошта тавонанд. Ин амал метавонад бо иштирок дар курсҳои омӯзишӣ, семинарҳо ва конференсҳо сурат гирад.

Маърифати педагогӣ ва психологӣ барои волидон ҳамчун омилҳои самарабахшии таълим ва тарбияи хонандагони синфҳои ибтидоӣ дар оила муҳим аст. Волидайн бо дониши муосир ва муносибати дуруст метавонанд фарзандонро дар муҳити солим ва бо арзишҳои ахлоқӣ тарбия кунанд, ки ин ба рушди шахсият ва маърифат кумак мерасонад.

Оила ҳамчун рукни асосии ҷомеа дар тарбияи насли наврас ва рушди маънавии инсон нақши муҳим дорад. Он на танҳо макони муҳаббат ва дастгирӣ, балки манбаи анъанаҳои тарбиявӣ ва ахлоқӣ мебошад. Тарбияи фарзандон дар оила ва муассисаҳои таълимӣ, ки бо ҳамкории волидон ва омӯзгорон таъмин мешавад, барои ташаккули шахсият ва маърифат муҳим аст. Дар рисолаи илмӣ худ мо ба вуситаҳои ҳуқуқӣ, анъанаҳои тарбиявӣ ва масъулиятҳои волидон ва омӯзгорон дар таъмини амнияти иттилоотӣ ва тарбияи фарзандон таваҷҷуҳ намуда, ба хулосаҳои зерин омадем:

1. Оила ва нақши он дар тарбия. Оила рукни асосии ҷомеа буда, оғози тарбия ва макони рушду камоли инсон аст. Он дар тарбияи ахлоқӣ ва маънавии фарзандон нақши муҳим мебозад. Маърифат сифатҳои

ахлоқӣ ва маънавии миллатро ташаккул медиҳад, ки ин ба рушди ҷомеа мусоидат мекунад [1-М, 2-М, 4-М].

2. Анъанаҳои тарбиявӣ. Мардуми тоҷик дорои анъанаҳои хуби тарбиявӣ мебошад, ки ин анъанаҳо аз тарафи волидон ба кӯдакон омӯзонида мешаванд. Ин анъанаҳо ёрӣ мерасонанд, ки фарзандон бо таъриху фарҳанги миллати худ шинос шаванд ва арзишҳои ахлоқиро қабул кунанд [1-М, 3-М, 5-М].

3. Масъулияти волидон ва омӯзгорон. Аз волидон, омӯзгорон ва роҳбарони синф ҳисси баланди масъулият талаб карда мешавад. Вақте ки волидон ва омӯзгорон дар тарбияи фарзандон ҳамкорӣ меkunанд, ин ба рушди шахсият ва маърифат кумак мерасонад [1-М, 5-М, 7-М].

4. Вазифаҳои омӯзгорон. Омӯзгорони синфҳои ибтидоӣ вазифаҳои тарбиявиро бар уҳда доранд, ки шомили тарбия кардани талабагонии хушахлоқ ва ватандӯст мебошад. Ин вазифаҳо на танҳо ба таълими илмӣ, балки ба тарбияи ахлоқӣ ва иҷтимоии шогирдон низ равона шудаанд [3-М, 5-М, 7-М].

5. Хусусиятҳои психологӣ кӯдакон. Кӯдак ба сабаби надоштани таҷрибаи зиндагӣ хусусияти баҳодиҳии яктарафаро дорад, ки ин метавонад боиси нобоварӣ ва тарсу бими кӯдак гардад. Омӯзгорон бояд хусусиятҳои психологӣ кӯдаконро дарк карда, бо онҳо муносибати дуруст дошта бошанд [1-М, 2-М, 6-М].

6. Тарбияи фарзандон дар муҳити оила. Одатан, дар оила кӯдаки аввал аксар вақт мавқеи марказиро ишғол мекунад, ки ин метавонад оқибатҳои номатлуб дошта бошад. Кӯдаки дуввум, ки дар муҳити муносибатҳои оромтар таваллуд мешавад, метавонад ба муносибатҳои беҳтари оилавӣ оварда расонад [2-М, 4-М, 6-М].

7. Ҳамкории мактабу оила. Масъалаи тарбияи кӯдак баъд аз оила бар зиммаи муассисаҳои таълимӣ вогузор мегардад. Кӯдак вақте ба мактаб меравад, масъала тадричан мураккабтар мегардад. Падару

модарон бояд дар ҳамкорӣ бо мактаб фарзандро ба омӯхтани илму маърифат ҳидоят намоянд [3-М, 4-М, 5-М].

8. Нақши ҷомеа дар тарбияи насли наврас. Ҷомеа дар тарбияи насли наврас бетараф буда наметавонад. Ҳамкориҳои онҳо ба воситаи мактаб ба роҳ монда мешавад, аз ин рӯ, бояд ҳамкориҳои мактабу оила тақвият ёбад, то ки тарбияи насли наврас самаранок гардад [1-М, 4-М, 7-М].

Тарбияи фарзандон дар оила ва муассисаҳои таълимӣ, ки бо ҳамкориҳои волидон ва омӯзгорон таъмин мешавад, барои ташаккули шахсият ва маърифати ӯ муҳим аст. Оила ва мактаб бояд дар ин раванд ҳамкориҳои зич дошта бошанд, то насли наврас дар муҳити солим ва бо арзишҳои ахлоқӣ тарбия ёбад.

Тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳо

Таҳқиқот нишон медиҳанд, ки маърифати психологӣ-педагогии волидон ҳамчун омили самарабахши тарбияи кӯдак дар оила нақши муҳим дорад. Барои беҳтар кардани раванди таълим ва тарбия, фаъолияти самараноки волидон ва омӯзгорон дар анҷоми таҳқиқоти илмӣ хешро ба тавсияҳои зеринро таҳия намудаем:

1. Волидон ва омӯзгорон бояд ба китобҳои тарбиявӣ рӯ оварда, онҳоро дар тарбияи кӯдакон истифода баранд. Китобҳо метавонанд манбаи муҳим барои фаҳмидани усулҳои самарабахши тарбия ва психологияи кӯдакон бошанд.

2. Волидон метавонанд бо кӯдакони худ филмҳо ва наворҳои тарбиявӣ тамошо кунанд. Ин равиш на танҳо кумак мекунад, ки кӯдакон бо арзишҳои ахлоқӣ шинос шаванд, балки завқи китобхонӣ ва омӯзишро дар онҳо бедор мекунад.

3. Волидон бояд аз ҳамкорӣ бо муассисаҳои таълимӣ ҳавасманд бошанд. Ин ҳамкорӣ метавонад дар шакли иштирок дар чаласаҳои мактабӣ, конференсияҳо ва мизҳои мудаввар сурат гирад, ки дар онҳо волидон метавонанд, бо усулҳои муосири таълим ва тарбия шинос шаванд.

4. Волидон ва омӯзгорон бояд дар мизҳои мудаввар ва семинарҳо иштирок кунанд, то дониши худро дар соҳаи педагогика ва психология такмил диҳанд. Ин амал ба онҳо ёрӣ мерасонад, ки бо усулҳои самарабахши тарбия шинос шаванд.

5. Вақте ки волидон бо мушкилоти тарбиявӣ дучор мешаванд, онҳо бояд на ба духтурон, балки ба психологҳо ва педагогҳо муроҷиат намоянд. Ин мутахассисон метавонанд, дар шиносоии мушкилот ва пешниҳод кардани роҳҳои ҳалли онҳо кумак расонанд.

6. Яке аз амалҳои, ки барои баркамол шудани кӯдакон нақши муҳим мебозад, ин бедор намудани завоқи китобхонӣ дар онҳо мебошад. Волидон бояд худ китобхон ва намунаи хуби китобхонӣ барои фарзандон бошанд, зеро кӯдакон бештар ба тақлид кардан ба калонсолон майл доранд.

7. Волидон бояд сиёсати дурбинонаи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, мухтарам Эмомалӣ Раҳмонро ҷонибдорӣ намуда, хонандагонро мунтазам барои озмунҳои ҷумҳуриявӣ «Фурӯғи субҳи доноӣ китоб аст», “Илм фурӯғи маърифат” ва «Тоҷикистон ватани азизи ман» омода созанд. Ин озмунҳо дар пиёдаسازیи ҳадафҳои Ҳукумати кишвар, ки баланд бардоштани савияи дониши хонандагон аст, заминаи бозғамӣ хоҳанд гузошт.

8. Ҳар як падару модар бояд кӯшиш ба харҷ диҳад, ки дар рушду равнақи шахсияти кӯдак ва баланд бардоштани савияи дониши ӯ саҳмгузор бошад. Ин амал метавонад бо ташкили муҳити солим ва дастгирикунонда дар оила, инчунин бо иштироки фаъол дар раванди таълим ва тарбия сурат гирад.

Маърифати психологӣ-педагогии волидон ва ҳамкориҳои онҳо бо муассисаҳои таълимӣ барои тарбияи самарабахши кӯдакон дар оила муҳим аст. Волидон бояд бо усулҳои муносири тарбия шинос бошанд, зеро китобхона ва омӯзишро дар кӯдакон бедор кунанд ва дар раванди таълим фаъолона иштирок намоянд. Ин амалҳо метавонанд, ба рушди шахсият ва маърифати кӯдакон кумак расонанд, ки дар ниҳоят ба рушди ҷомеа оварда мерасонад.

АДАБИЁТ

1. Абуали ибн Сина. Книга спасения [Текст] / Абуали ибн Сина // В кн.: Антология мировой философии. – Москва: Педагогика, 1974. – С. 730.
2. Абуали ибн Сина. Домоводство [Текст] / Абуали ибн Сина // Избранные произведения. - Душанбе: Ирфон, 1980.
3. Абулқосим Лоҳутӣ. Ашъори мунтахаб [Матн] / Абулқосим Лоҳутӣ. – Душанбе, Адиб, 2020.
4. Александровская, Э.М. Психологическое сопровождение школьников: учебное пособие для студентов высших педагогических учебных заведений [Текст] / Э.М. Александровская. – М., 2002. – 257с.
5. Алексеев, Л.С. Учителю о психологии и физиологии подростка [Текст] / Л.С. Алексеев. – М., 1986.
6. Алиев, М. Т. Андешаҳои тарбиявии Имом Муҳаммад Ғазолӣ [Текст] / М.Т. Алиев. – Душанбе: Эҷод, 2008. – 116с.
7. Арнаутова Е.П. В гостях у директора: Беседы с руководителем школьного учреждения о сотрудничестве с семьей / Е.П. Арнаутова. – М.: Линка – Пресс, 2004. - 208с.
8. Арнаутова, Е.П. Общение с родителями: Зачем? Как? [Текст] /Е.П. Арнаутова. – М., 1993. – С.208
9. Арнаутова, Е.П. Педагог и семья [Текст] / Е.П. Арнаутова. – М., 2002. – 158с.
10. Ачгильдиева, Е.Ф. Методические проблемы изучения стабильности брака: автореф. дис. канд. экон. наук [Текст] / Е.Ф. Ачгильдиева. – М., 1982.
11. Бадмаев, С.А. Психологическая коррекция отклоняющегося поведения школьников [Текст] / С.А. Бадмаев. – М., 1997. – С. 63
12. Байбородова, Л.В. Взаимодействие педагогов и родителей в школе [Текст] / Л.В. Байбородова. – Ярославль, 1991. – 321с.

13. Бауренас, В. Психологические типы [Текст] / В. Бауренас. – М., 1994.
14. Бахофен, И. Я. Материнское право [Текст] / И.Я. Бахофен. - М., 1861. – С.4.
15. Бихметов, Е.Ю. Взаимодействие семьи и школы в социализации индивида [Текст] / Е.Ю. Бихметов / Социологические исследования. – 2014. - №16. – С. – 92.
16. Божович, Л.М. Формирование личности в младшем школьном возрасте [Текст] / Под ред. Л.Е. Щучкина. – М.: Питер, 2010. - 304 с.
17. Болдырев Н. И. Очеркҳо оид ба методикаи кори роҳбари синф / Болдырев. – Душанбе, 1962.
18. Бочаров, В.Г. Социальная педагогика [Текст] / В.Г. Бочаров. – М., 1994.
19. Бочкарева, Г.П. Помощь трудным детям [Текст] / Бочкарева. – М., 1987.
20. Бреслав, Г.М. Эмоциональные особенности формирования личности в детстве [Текст] / Г.М.Бреслав. – М., 2006. – 148с.
21. Бурнард, Филип. Тренинг межличностного взаимодействия / Ф. Бурнард. – Питер, 2001.
22. Валеева Н.Ш. - д-р пед. наук, проф., зав. каф. социальной педагогики и психологии КГТУ; М. М. Шубович - канд. пед. наук, доц. каф. педагогики профессионального образования и социальной деятельности Ульяновского госуд. ун-та. E-mail: shubvg@mail.ru
23. Васильева, Л.Е. Повышение педагогической просвещение родителей на занятиях клуба «Семья и школа» [Текст] /Л Е Васильева // Взрослые и дети этнопедагогические проблемы семейного воспитания Материалы Всероссийской научно-практической конференции - Чебоксары ЧГГУ, 2007. – С.60-67
24. Венгер, А.Л. Психологическое развитие младших школьников [Текст] / А.Л.Венгер, Г.А.Цукерман. – М., 2013. – 159с.

25. Вераксы, Н.Е. От рождения до школы. Примерная общеобразовательная программа школьного образования «От рождения до школы» (пилотный вариант) [Текст] / Н. Е. Вераксы, Т. С. Комаровой, М. А. Васильевой. – М., 2014. – С. 368
26. Вершинин, В.Н. Домашнее воспитание [Текст]: Книга для учителей, воспитателей, родителей [Текст] / В.Н. Вершинин. – Чебоксары, «Клио», 1998. – С. 200
27. Вершловский, С.Г. Проблемы гуманизации школьного образования [Текст] / С.Г. Вершловский // Гуманизация образования: Теория. Практика. - СПб., 1994. - С. 5-14.
28. Вестник Масковского унверситета. Сер.14. Психология – 1987-№2.
29. Внеурочная деятельность. Примерный план внеурочной деятельности в основной школе [Текст] / П.В. Степанов, Д.В. Григорьев. – М.: Просвещение, 2014. – 127 с.
30. Воднева, Г.Д. Психолого-педагогическое сопровождение адаптации ребенка к школе: методическое пособие [Текст] / Г.Д. Воднева // под ред. Л.Ю.Слепцовой. - Витебск: УО «ДОГ ИТК и ППР и СО», - 2009.-135с.
31. Волкова, А.Н. Ролевая адекватность как фактор супружеской совместимости Психология общения и познания людьми друг друга [Текст] / А.Н. Волкова. – Краснодар, 1989.
32. Выготский, Л.С. Психология развития ребёнк [Текст] / Л.С. Выготский. – Масква: ЭКСМО, 2005.
33. Выготский, Л.С. Собрание сочинений [Текст] / Л.С. Выготский. – М.: Педагогика, 1982. – 368с.
34. Гаврилова, Т.П. Учитель и семья школьника [Текст] / Т.П. Гаврилова – М., 1988. – С. 123

35. Гарбузов, В.Н. Воспитание ребенка в семье: Советы психотерапевта [Текст] / В. И. Гарбузов. – Санкт-Петербург: КАРО, 2015. – С. 40
36. Гаррат, Т. Эффективный тренинг с помощью НЛП [Текст] / Т. Гаррат. – СПб: Питер, 2001
37. Гафуров, Б. Тоҷикон. Таърихи қадимтарин. Қадим, асрҳои миёна ва давраи нав [Текст] / Б. Гафуров. – Душанбе: Дониш, 2008. – С. 249-260.
38. Гершунский, Б.С. Философия образования для XXI века [Текст] / Б.С. Гершунский. – М.: Юнити, 2010
39. Гиёсиев, М.И. Педагогические воззрения таджикско – персидских мыслителей X и первой половины XI века и их трансформация в современной национальной педагогике [Текст] / М.И. Гиёсиев 2009. – 185 с.
40. Гладкова, Ю. Педагог и семья [Текст] / Ю. Гладкова // СОУ воспитание . – 2008. - №4
41. Гозман, Л.Я. Алешина Ю.Е. Социально-психологические исследования семьи: Проблемы и перспективы [Текст] / Л.Я. Гозман // Психологический журнал. – 1991. - №4.
42. Головнева, Е.В. Теория и методика воспитания: Учеб. пособие для студ. вузов. – 2 изд-е [Текст] / Е.В. Головнева. – М.: Высшая школа, 2009. – 256.
43. Головнева, Н.А. Содержательные аспекты формирования профессиональной готовности будущего учителя к взаимодействию с субъектами образовательного процесса [Текст] / Н.А. Головнева // Вестник Нижневартковского гос. ун-та. Серия: Психологические и педагогические науки. – 2013. – №4. – С. – 8.
44. Головнева, Н.А., Домашенко А.С. Работа с родителями как важнейшее направление деятельности образовательной организации в

современном социуме [Текст] / Н.А. Головнева, А.С. Домашенко // Современные проблемы науки и образования. – 2015. – № 4. – С.- 6.

45. Горкий, М. О литературе [Текст] / М. Горкий. – М.1953. – С. 190

46. Гребенников, И.В. Воспитательный климат семьи [Текст] / И.В. Гребенников. – М.: Знание, 1976.

47. Гребенников, И.В. Основы семейной жизни [Текст] / И.В. Гребенников. – М., 1991.

48. Григорьева, Н., Козлова Л. Как мы работаем с родителями // Н. Григорьева, Л. Козлова [Текст] // СОУ воспитание, - 2006. - № 9.

49. Давлатов, М. Оила ва рушди шахсияти фарзандон [Матн] / М. Давлатов – Душанбе: Ирфон, 2014.

50. Давлатов, М. Роҳнамои ёрии психологӣ ба ҷабрдидагонии зӯроварии хонаводагӣ [Матн] / М. Давлатов. – Душанбе, 2011. – 100с.

51. Давлатов, М., Муминова Г. Психологияи зӯроварӣ дар оила [Матн] / М. Давлатов, Г. Муминова. – Душанбе, 2005. – 115 с.

52. Давлатов, М. Оила ва рушди шахсияти фарзандон [Матн] / М. Давлатов. - Душанбе: Ирфон, 2014. – С. 224

53. Давыдов В.В. Психическое развитие в младшем школьном возрасте [Текст] / Давыдов В.В. // Возрастная и педагогическая психология / Под ред. А. В. Петровского. – М., 1979. – 325с.

54. Данилина, Т. Современные проблемы взаимодействия школьного учреждения с семьей [Текст] // Т. Данилинам // СОУ воспитание. - 2000. № 1. – С.41-48

55. Дастури психологияи амалӣ [Матн] / Зери таҳрири Н. М. Юнусова. - Душанбе: Собириён, 2004. – С.26

56. Детская психология. Методические указания [Текст] // Автор-составитель Р.П. Ефимкина. – Новосибирск: Научно-учебный центр психологии НГУ., 2010. – 268с.

57. Диагностика учебной деятельности и интеллектуального развития детей [Текст] / Под ред. Д.Б.Эльконина, А.Л. Венгера. – М., 1981. - 110 с.

58. Едалина, Н.А. Проблемы личностно - ориентированной педагогики. Курс лекций [Текст] / Н.А. Едалина. – Екатеринбург, 1998. – С.39

59. Елжова, Н.В. Работа с детьми и родителями в дошкольном образовательном учреждении [Текст] / Н.В. Елжова. - Ростов н /Д: Феникс, 2014. – С.282

60. Емельянов, Ю.Н. Активное социально-психологическое обучение [Текст] / Ю.Н. Емельянов. – Л.: ЛГУ, 1985 – 167 с.

61. Закон Республики Таджикистан «Об ответственности родителей за воспитание и обучение детей» от 2 августа 2011 года № 762 [Текст]. – Душанбе, 2011. –С. 31

62. Зверева О.Л. Общение с родителями в СОУ [Текст] / О.Л. Зверева. – М.: ТЦ «Сфера», 2014. – С. 80

63. Зверева О.Л., Ганичева А.Н. Семейная педагогика и домашнее воспитание [Текст] / О.Л. Зверева, А.Н. Ганичева. – М., 2012. – 225с.

64. Иброҳимов, Г. Мазмун ва методикаи кори роҳбари синф [Матн] / Г. Иброҳимов. – Кӯлоб, 1987.

65. Инновационные педагогические технологии в учебно-воспитательном процессе современного образовательного учреждения: материалы Международной заочной научно-практической конференции. 02 июля 2013 г. / гл. ред. Баранов А.С. – Чебоксары: ЦДИП «INet», 2013. – 184 с.

66. Инновационные формы взаимодействия СОУ с семьей: родительские собрания и конференции, дискуссии, практикумы, встречи за круглым столом / авт. – сост. Сертакова Н.М. – Волгоград: Учитель, 2013. – С. 203

67. Истоки: Примерная образовательная программа школьного образования. – 5-е изд. – М.: ТЦ Сфера, 2014. – С. 161
68. История педагогики и образования. От зарождения воспитания в первобытном обществе до конца XX в.: Учебное пособие для педагогических учебных заведений [Текст] / Под ред. академика РАО А. И. Пискунова. – 2-е изд., испр. и дополн. – М.: ТЦ «Сфера», 2001. – 512 с.
69. Исурина, И.Г. Групповая динамика в тренинговых группах [Текст] / И.Г. // Журнал практического психолога. – 1998. - №1. – С.31-44
70. Кайковус, Унсурулмаолӣ. Қобуснома [Матн] / Унсурулмаоли Кайковус. – Душанбе: Адиб, 1990. – 160с.
71. Калейдоскоп родительских собраний: метод, разработки. Вып. 1[Текст] / под ред. Е.Н.Степанова. – М.: Сфера, 2005. – 139 с.
72. Калмыков, Е.С. Психологические проблемы первых лет супружеской жизни [Текст] / Е.С. Калмыков // Вопросы психологии. – 1983. – №3. – С. 83.
73. Карнаухова, М.В. Психолого-педагогическое просвещение как фактор развития педагогической культуры родителей [Текст] / М.В. Карнаухова // Педагогическая наука: история, теория, практика. - №12. – 2008. – С.-170.
74. Кипнис, М.Ш. Тренинг семейных отношений (2 часть) [Текст] / М.Ш. Кипнис. – М. Ось-89, 2006.
75. Козлова, С. А., Куликова Т.А. Дошкольная педагогика: учеб. пособие для студ. сред. пед. учеб. Заведений [Текст] / С.А. Козлова, Т.А. Куликова. – М.: Издательский центр «Академия», 2009. – С.389-399.
76. Коменский, Я. А: Учитель учителей («Материнская школа», «Великая дидактика» и др. произв с сокащ) [Текст] / Я.А. Каменкий. – М.: Карапуз, 2009.
77. Кон, И.С. Отец [Текст] / И. С. Кон // Неделя. – 1979. - №11. – С. 5-6.

78. Кон, И. С. Ребенок и общество [Текст] / И. С. Кон. - М.: Наука, 2003. –С. 452

79. Концепсияи миллии тарбия. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3-юми март соли 2006, № 44. – Душанбе, 2006.

80. Концепция развития семьи в Республике Таджикистан [Текст]: Утверждена постановлением Правительства Республики Таджикистан от 30 декабря 2015 года, № 801.

81. Кравченко, А.И. Общая психология: учеб.пособие [Текст] /А.И. Кравченко.- М.: Проспект, 2009. - 432с.

82. Кристофер, Э., Смит Л. Тренинг лидерства [Текст] / Э. Кристофер, Л. Смит. – СПб: «Питер», 2001.

83. Кротова, Т.В. Общение воспитателя с родителями воспитанников [Текст] / Т.В. Кротова \\\ Управление. – 2008. - № 3

84. Кротова, Т.В. СОУ и родители: пути сотрудничества [Текст] / Т.В. Кротова \\\ Управление. – 2006. - № 3

85. Круглов, Б.С. Правовое сознание как элемент психологической подготовки молодёжи к семейной жизни [Текст] / Б.С. Круглов // Вопросы психологии. – №4. – 1986. – С. 63-68.

86. Крупская, Н.К. Избранные педагогические сочинения (мунтахаби педагогӣ) ҷилди 2 [Текст] / Н.К. Крупская.- Москва, 1959.- С.257

87. Кряжева, И.Л. Развитие эмоционального мира детей: популярное пособие для родителей и педагогов [Текст] / И.Л.Кряжева. - Ярославль, 2004.-105с.

88. Кулагина, И.Ю. Возрастная психология. Учебное пособие 4-е изд [Текст] / Кулагина И.Ю. – М.: Изд-во Ун-та Российской академии образования, 2007. – 246с.

89. Куликова, Т.А. Семейная педагогика и домашнее воспитание: учебник для студ. сред. и высших пед. учеб. Заведений [Текст] / Т.А. Куликова. – М.: Издательский центр «Академия», 1999. – С. 232

90. Латифзода, С.З., Баротова Г.Ю. Асосҳои таҳлили психологӣ [Текст] / С.З. Латифзода, Г.Ю. Баротова. – Душанбе: Матбааи РТМТ ва Н-и ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2023. – С.72-75

91. Левкович, В.П., Зуськова О.Э. Методика диагностики супружеских отношений [Текст] / В.П. Левкович // Вопросы психологии. – 1987. №4. – С.94.

92. Леонтьева, А. Родители являются первыми педагогами своих детей [Текст] / А. Леонтьева, Т. Лушпарь // СОУ воспитание. – 2001. - № 8. – С.57-59

93. Лесгафт, П.Ф. Семейное воспитание ребёнка и его значение [Текст] / П.Ф. Лесгафт. – СПб.: Товарищество худ. печати, 1900.

94. Личко, А.Е. Подростковая психиатрия [Текст] / А.Е. Личко. – Л.: Медицина, 1979.

95. Льюис, Г. Морган – Древнее общество или Исследование линий человеческого прогресса от дикости через варварство к цивилизации [Текст] / Г. Льюис. – Ленинград, Издательство: Л.: Изд-во ин-та народов Севера ЦИК СССР, 1935. – С.56

96. Маджидов, Р.М. Особенность формирования научно – атеистических мировоззрений женщин [Текст] / Р.М. Маджидов. – Душанбе, 1977.

97. Маджидова, Б. Традиции и обычаи таджикского народа в формировании нравственных качеств личности [Текст] / Б. Маджидова. – Душанбе: Ирфон, 2004.

98. Майер, А.А. 555 идей для вовлечения родителей в жизнь школьного [Текст] / А.А. Майер, О.И. Давыдова, Н.В. Воронина. – М.: ТЦ Сфера, 2014. – С. 128

99. Макаренко, А.С. Китоб барои модарон. Асарҳо, ҷилди IV [Текст] / А.С. Макаренко. - ??? С. 445.

100. Макаренко, А.С. Избр пед соч.: В 2 т [Текст] / А.С. Макаренко. – М.: Просвещение, 1978

101. Макшанов, С.И. Психология тренинга [Текст] / С.И. Макшанов. СПб, 1997.
102. Маленкова, Л.И. Педагоги, родители, дети: метод, пособие для воспитателей, классных руководителей [Текст] / Л.И. Маленкова. – М.: Пед. общ-во России, 2014. – 307с.
103. Марасанов, Г.И. Методы моделирования и анализа ситуаций в социально-психологическом тренинге [Текст] / Г.И. Марасанов. – Киров, 1995.
104. Маркова, А.К. Формирование мотивации учения в школьном возрасте [Текст] / А.К. Маркова /под ред. Висловской Т.Г. – М., 2014. – 167с.
105. Марцинковская, Т.Д. Детская практическая психология: учебник [Текст] / Т.Д. Марцинковская. – Москва: Гардарики, 2000. – 375с.
106. Масковский, М. С. Российская семья в изменяющемся мире [Текст] / М. С. Масковский // Семья в России. – 1995. - №3-4.
107. Матюхина, М.В. Мотивация учения младших школьников [Текст] / М.В. Матюхина // Под ред. Жабина Д.И. – М., 2007. – 191с.
108. Меликсетян, А.С. Имрӯз оила [Матн] / А.С. Меликсетян // Мутарчим С. Акрамов. – Душанбе: Маориф, 1986. – 185с.
109. Мирзозода, Х. История таджикской литературы: (С древних времён до 13 века). Книга1 (2) [Текст] / Х. Мирзозода. – Душанбе: Маориф, 1989. – 424 с.
110. Муҳаммад, Ғазолӣ. **Насиҳат-ул-мулк** [Матн] / Муҳаммад Ғазолӣ. – Душанбе: Ирфон, 2011. – 176 с
111. Мустафокулов, Т., Назруллоева М. Асосҳои психологияи синнусолӣ [Матн] / Т. Мустафокулов, М. Назруллоева. – Кӯлоб, 1993.
112. Недвецкая, М.Н. Теория и практика организации педагогического взаимодействия семьи и школы [Текст] / М.Н. Недвецкая. –М.: УЦ Перспектива, 2011. – 152 с.

113. Нуров, А. Кори якҷояи оила ва мактаб дар тарбияи ахлоқи мактаббачагони хурдсол [Матн] / А. Нуров. – Душанбе, 1988. – С. 70.
114. Ҳусайн, Воизи Кошифӣ. Ахлоқи Муҳсинӣ [Матн] / Ҳусайн Воизи Кошифӣ. – Душанбе, 1991. – 193с.
115. Обозов, Н.Н., Обозов А.Н. Три подхода исследованию психологической совместимости [Текст] / Н.Н. Обозов, А.Н. Обозов // Вопросы психологии. - 1981.
116. Овчарова, Р.В. Практическая психология образования [Текст] / Р.В.Овчарова. – М, 2003. – 165с.
117. Основы психофизиологии [Текст] / Под ред. Ю.И. Олейникова. – М.: Инфа-М, 2008. – 325с.
118. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Э. Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон: Моҳият ва самтҳои асосӣ. – Душанбе, 2015 – 33 с.
119. Петровская, Л.А. Теоретические и методические проблемы социально- психологического тренинга [Текст] / Л.А. Петровская. – М.: МГУ, 1982 – 168 с.
120. Примерная основная образовательная программа школьного образования «Мир открытий» [Текст] // Науч. рук. Л.Г. Петерсон / Под общей ред. Л.Г. Петерсон, И.А. Лыковой. М.: Институт системно-деятельностной педагогики, 2014. – 383 с.
121. Прохорова, С.Ю., Нигматулина Н.В. и др. Нетрадиционные формы проведения родительских собраний в школе [Текст] / С.Ю. Прохорова, Н.В. Нигматулина и др. – М.: Скрипторий 2003, 2011. – С. 104
122. Психология: китоби дарсӣ барои донишҷӯёни макотиби олии [Матн] / Зери таҳрири Давлатов М. – Душанбе, 2010. – С. 26
123. Путляева, Л. Кто такой «просвещенный родитель»? [Текст] / Л. Путляева // Дошк. воспитание. – 2004. - №12. – С. 31-33.

124. Раҳимзода, Х. Маърифати оиладорӣ. Китоби дарсӣ барои синфи 10 [Матн] / Х. Раҳимзода, Ш. Ёрмуҳаммадзода, Л. Назирова, Н.Амонов - Душанбе: Ирфон, 2015.
125. Раҳимов, Х. Педагогика [Матн] / Х. Раҳимов. – Душанбе, 1997.
126. Раҳимов Х., Нуров А. Педагогика [Матн] / Х. Раҳимов, А. Нуров. – Душанбе, 2000.
127. Раҳмон, Э. Тарбияи фарзанд рисолати муқаддаси волидон. Суханронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон оид ба лоиҳаи Қонун «Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд», 14 декабри соли 2010// Омӯзгор, 17 декабри 2010.
128. Саъдии Шерозӣ. Гулистон [Матн] / Саъдии Шерозӣ. – Душанбе: Маориф ва фарҳанг, 2008. – 232с.
129. Саъдии Шерозӣ. Бӯстон [Матн] / Саъдии Шерозӣ. – Душанбе, 2013. 155 с.
130. Собчик, Л. Н. Диагностика психологической совместимости [Текст] / Л.Н. Собчик. – СПб.: Речь, 2002.
131. Современные формы работы с родителями в дошкольном учреждении: методические рекомендации к 2012-2013 учебному году [Текст] / сост. Е. В. Пляскина. – с. Троицкое: РМК, 2013. – С. 60
132. Социальное партнерство школьного с родителями: Сборник материалов [Текст] / Сост. Цветкова Т.В. – М.: ТЦ Сфера, 2013. – С.128
133. Спиваковская А.С., Мхиттарян А. В.9х12. Диалоги о беатотерапии [Текст] / А.С. Спиваковская. – М.: Изд-во Беато-Пресс, 2009. – С. 88.
134. Стефановская, Т.А. Классный руководитель: Функции и основные направления деятельности [Текст] / Т.А. Стефановская. – М.: Издательский центр «Академия», 2006. – 192 с.
135. Сухобукова, Н. Формирование педагогических установок родителей [Текст] / Н. Сухобукова // СОУ воспитание. – 2009. – №3.

136. Сухомлинский, В.А. Асарҳои педагогӣ [Текст] / В.А. Сухомлинский. – Душанбе, 1990. – С.127-280.
137. Сухомлинский, В.А. О воспитании [Текст] / В.А. Сухомлинский // Сост. и авт. вступит, очерков С. Соловейчик. - б-е изд. – М. : Политиздат, 1988. – С.27
138. Сухомлинский, В.А. О воспитании [Текст] / В.А. Сухомлинский. – М.: Школьная пресса, 2003. – 250 с.
139. Сухомлинский, В.А. Родительская педагогика [Текст] / Сухомлинский В.А. // Выбор, соч. в 5 т. - М., 1977. - Т. 5. – С. 410-414.
140. Сухомлинский, В.А. Сердце отдаю детям [Текст] / Сухомлинский. – Киев: Радянська школа, 1974. – 288 с.
141. Сысенко, В.А. Супружеские конфликты [Текст] / Сысенко В.А. – М., 1993.
142. Табаров, С. «Раҳбари наҷот»-и Абдуррауфи Фитрат – қомуси ҳаёти халқи тоҷик [Матн]. – Душанбе: Матбуот, 2002. – 424с.
143. Талызина, Н.Ф. Вопросы профессиональной компетентности учителя [Текст] / Н.Ф. Талызина. – М.: Проспект. – 2009. – 214 с.
144. Талызина Н.Ф. Педагогическая психология. Учеб, пособие для студ. сред. пед. учеб. Заведений [Текст] / Талызина Н.Ф. – М.: Издательский центр «Академия», 2005. - 235 с.
145. Торохтий, В.С. Психология социальной работы с семьей [Текст] / В.С. Торохтий. – М., 1996. – С.194.
146. Трофимова, Г.Е. Опыт проведения родительских собраний [Текст] / Г.Е. Трофимова \ \ Управление. – 2008. - №3
147. Удалова, А.С. Социальное партнерство семьи и школы [Текст] / А.С. Удалова // Народное образование. –2014. – №3. – С. 135.
148. Унсурмаолии Кайковус. Қобуснома [Матн] / Унсурмаолии Кайковус // Таҳия, пешгуфтор ва тавзеҳоти Мирзо Муллоаҳмад ва Мехрӣ Шарофова. – Душанбе, Маориф, 2016. – 240 с.

149. Ушинский К.Д. Человек как предмет воспитания. Опыт педагогической антропологии [Текст] / К.Д. Ушинский.- Фаир – Пресс, 2004, - 532
150. Ушинский К.Д. (Сер. «Антология гуманной педагогики») [Текст] / К.Д. Ушинский. – М.: Изд. Дом Шалвы Амонашвили, 1998. – 224 с.
151. Фромм Э. Искусство любить [Текст] / Э. Фромм // Душа человека. – М., 1992. - С.180.
152. Шарипова М.Ё. Рушди шахсияти кӯдак дар оила. Масоили мубрами психологӣ дар ҷомеаи муосири Тоҷикистон [Матн] /М.Ё.Шарипова // Қисми 2. Психологияи муносибатҳои оилавӣ. Маҷмуи мақолаҳои илмӣ – Душанбе, 2016. - С.87
153. Шевандрин Н.И. Психодиагностика коррекция и развития личности. Учеб. Пособие [Текст] / Н.И. Шевандрин.- М.: Владос, 1999. – С. 512
154. Шелгунов, Н.В. Избранные педагогические сочинения [Текст] / Н.В. Шелгунов. – Москва: Издательство Академии Педагогических Наук РСФСР, 1954. – С. 15
155. Шнайдер, Л.Б. Семейная психология [Текст] / Л.Б. Шнайдер. – М.: Академический Проект: Екатеринбург: Деловая книга, 2006.
156. Юнусов Й. Педагогика [Матн] / Й Юнусов. – Душанбе, 2005
157. Юнусова Н.М Три подхода к исследованию психологической совместимости [Текст] / Н.М. Юнусова // Вопросы психологии. - №7 (45). – 2018. – С. 98.
158. Юнусова Н.М. Женщина семья воспитание [Текст] / Н.М. Юнусова.– Душанбе, 2013.

МАЗМУН ВА МУҚАРРАРОТИ АСОСИИ ДИССЕРТАТСИЯ ДАР НАШРИЯҲОИ ЗЕРИН ИНЪИКОС ЁФТААСТ:

А. Мақолаҳои илмие, ки дар маҷалаҳои тақризшавандаи бонуфузи аз ҷониби ҚОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ҚОА-и Вазорати маориф ва илми Федератсияи Россия тавсияшуда нашр шудаанд:

[1-М] Қамчибекова Г.Э. Ҳамкории мактаб ва оила – омили муҳимми маърифати педагогии волидон/Г.Э. Қамчибекова //Паёми ДМТ (маҷаллаи илмӣ). – №3/3 (2074). – Душанбе: «Сино», 2016. – С.255-260.

[2-М] Қамчибекова Г.Э. Маърифати психологӣ-педагогии волидон ва роҳҳои баланд бардоштани он / Г.Э. Қамчибекова //Паёми ДМТ (маҷаллаи илмӣ). – №3/5 (2074). – Душанбе: «Сино», 2017. – С.219-223.

[3-М] Қамчибекова Г.Э. Маърифати оиладорӣ – омили муҳимми омодагии ҷавонон ба ҳаёти оилавӣ/ З.П. Ризвонова, Г.Э. Қамчибекова //Паёми ДМТ (маҷаллаи илмӣ). №3 (2074). – Душанбе: «Сино», 2018. – С.258-265.

[4-М] Қамчибекова Г.Э. Ризвонова З.П. Ҷанбаҳои психологии мутобиқшавии оилаҳои ҷавон ба ҳаёти оилавӣ (дар мисоли оилаҳои деҳот ва шаҳр) /З.П. Ризвонова, Г.Э. Қамчибекова//Паёми ДМТ (маҷаллаи илмӣ). №5 (2074). – Душанбе: «Сино», 2019. – С.308-314.

[5-М] Қамчибекова Г.Э. Маърифати педагогии волидон ҳамчун омили беҳинасозии тарбияи кӯдак дар оила / Г.Э. Қамчибекова //Паёми АТТ (маҷаллаи илмӣ). – №2 (31). – Душанбе: «Сино», 2019. – С. 48-52.

[6-М] Қамчибекова Г.Э. Нақши меҳварии оила дар рушди шахсияти кӯдак / Г.Э. Қамчибекова //Паёми ДМТ (маҷаллаи илмӣ). – №8 (2074). – Душанбе: «Сино», 2021. – С.223-229.

[7-М] Қамчибекова Г.Э. Раҳёфтҳои муосир оид ба масъалаи маърифати психологӣ-педагогии волидайн бо дарназардошти анъанаҳои миллии тарбияи оилавии тоҷикон / Н.М. Юнусова, Г.Э.

Қамчибекова//Паёми ДМТ (маҷаллаи илмӣ). №11, қисми II (2074). – Душанбе: «Сино», 2023. – С.204-210.

Б. Мақолаҳои дар дигар нашрияҳо нашршуда

[8-М] Қамчибекова Г.Э. Маърифати педагогии волидон ҳамчун омили беҳинасозии тарбияи кӯдак дар оила /Г.Э. Қамчибекова //Паёми АТТ (маҷаллаи илмӣ). – №2 (31). – Душанбе, 2019. – С.48-52.

[9-М] Қамчибекова Г.Э. Тренинги педагогӣ – психологӣ ҳамчун воситаи маърифаткунонии волидон/Г.Э. Қамчибекова//Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмию назариявии ҳайати устодону кормандони ДМТ бахшида ба «Солҳои рушди деҳот, сайёҳӣ ва ҳунарҳои мардумӣ (солҳои 2019-2021)» ва «400 – солагии Миробид Саиидон Насафӣ». Ҷилди II.-Душанбе, 2019. – С.107.

[10-М] Қамчибекова Г.Э. Нақши тарбияи ахлоқи маънавӣ дар омодагии ҷавонон ба ҳаёти оилавӣ/ Г.Э. Қамчибекова, З.П.Ризвонова // Маводи Конференсияи ҷумҳуриявии илмию назариявии ҳайати устодону кормандони кафедраи психология бахшида ба Дахсолаи байналмиллалии амал «Об барои рушди устувор, солҳои 2018-2028», «Соли рушди сайёҳӣ ва ҳунарҳои мардумӣ», «140-солагии зодрӯзи Қаҳрамони Тоҷикистон Садриддин Айнӣ» ва «70-солагии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон». –Душанбе, 2018. – С. 326.

[11-М] Қамчибекова Г.Э. Нақши маърифатнокии волидон дар тарбияи фарзандон/ Г.Э. Қамчибекова, З.П.Ризвонова // Маводи Конференсияи ҷумҳуриявии илмию назариявии ҳайати устодону кормандони кафедраи психология бахшида ба Дахсолаи байналмиллалии амал «Об барои рушди устувор, солҳои 2018-2028», «Соли рушди сайёҳӣ ва ҳунарҳои мардумӣ», «140-солагии зодрӯзи Қаҳрамони Тоҷикистон Садриддин Айнӣ» ва «70-солагии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон». – Душанбе, 2018. – С. 327.

[12-М] Қамчибекова Г.Э. Вобастагӣ аз бозихҳои компютерӣ ҳамчун мушкилоти давраи муосир/ Г.Э. Қамчибекова, Н.М. Юнусова//Маводи

конференсияи илми-амалии ҷумҳуриявӣ «Фарҳанги иттилотии шахс: ташаккул ва инкишофи он» (маҷмуаи илмӣ) (19-20 октябри соли 2016).- Душанбе, 2016., С.-18-21.

[13-М] Қамчибекова Г.Э. Ҳамкори мактаб ва оила дар маърифаткунонии волидон/Маводи конференсияи ҷумҳурии илмӣ – назариявии ҳаёти устодону кормандони ДМТ бахшида ба «25 – солагии Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Душанбе, 2016, С. -48.

[14-М] Қамчибекова Г.Э. Нақши чорабиниҳои оилавӣ дар ташаккулёбии худшиносии миллӣ/ Г.Э. Қамчибекова, З.П. Ризвонова, //Ба қуллаҳои дониш. Нашри ДМТ, №14, соли 2015. – С.12.

[15-М] Қамчибекова Г.Э. Сабабҳои бавучудоии низоъ дар оилаҳои ҷавон / Г.Э. Қамчибекова// Масоили мубрами психологӣ дар ҷомеаи муосири Тоҷикистон. (Маҷмуаи мақолаҳои илмӣ). Нашри 2. Психологияи муносибатҳои оилавӣ. – Душанбе, 2016. – С. 161-168.

[16-М] Қамчибекова Г.Э. Нақши меҳвари оила дар рушди шахсияти насли наврас/ Г.Э. Қамчибекова, З.П. Ризвонова// Масоили мубрами психологӣ дар ҷомеаи муосири Тоҷикистон (маҷмуаи мақолаҳои илмӣ). Нашри 2. Психологияи муносибатҳои оилавӣ. – Душанбе, 2016. – С. 174-180.

[17-М] Қамчибекова Г.Э. Маърифати педагогӣ ҳамчун воситаи тарбия/ Г.Э. Қамчибекова//Маводи конференсияи илми-амалии ҷумҳуриявӣ «Оила ҳамчун институти иҷтимоӣ ва сарчашмаи рушди ҷомеа» (маҷмуаи илмӣ) (17-18 июни соли 2015). – Душанбе, 2015. – С.41-45.

[18-М] Қамчибекова Г.Э. Усулҳои нави педагогикунории ҳамкориҳои мактаб ва оила/ Г.Э. Қамчибекова, Н.М. Юнусова//Маводи конференсияи илми-амалии ҷумҳуриявӣ «Модернзатсияи системаи таҳсилоти ҷумҳуриявии Тоҷикистон (мисол ва дурнамо)», (маҷмуаи илмӣ) (21-22 октябри соли 2015).-Душанбе, 2015., С.-14-17.

Замимаи 1

Пурсишнома *барои ошкор кардани хусусиятҳои тарбияи оилавӣ*

Ташхис барои ошкор кардани хусусиятҳои тарбияи оилавӣ

Анкета барои волидон, ки дар бораи хусусиятҳои тарбияи оилавӣ
маълумот медиҳад. Анкета аз 14 саволнома иборат аст.

Анкета барои волидон

Ном, насаб ва рӯзи таваллуди кӯдак _____

Ҳайати оила _____

Касби волидон:

Падар _____

Модар _____

Маълумоти падару модар

Олӣ,

Миёна

Маълумоти оли нопура

Бемаълумот

Падар _____

Модар _____

Вазъияти моддӣ

Хуб

Миёна

Баъд

Дигар _____

Шароити ҳаётӣ

Хуб

Миёна

Баъд

Дигар _____

Шумораи кӯдакон чанд аст? _____

Кӯдаки Шумо аз кай сар карда ба муассисаҳои томактабӣ меравад?

Муддати зиёд аст, ки дар ин муассисаи томактабӣ қарор дорад?

Кадам сифатҳои ахлоқӣ дар кӯдаки шумо шакл гирифтааст?

Бештар бо ки бозӣ карданро дӯст медорад:

бо ҳамсолон,

хурдсолон,

бо кӯдакони бузургсол?

Кӯдаки Шумо ба кадом қаҳрамонони асарҳои бадеӣ бештар тақлид мекунад? _____

Кӯдаки Шумо бештар тамошои теленамоиш ё мутфилмҳоро дӯст медорад? _____

Кӯдаки Шумо ба кадом қаҳрамононони филмҳои тасвири тақлид мекунад? Кадам сифатҳоро дар ӯ чудо мекунад? _____

Кӯдак кадом намуди фаъолиятро бо мувафакқият иҷро менамояд:

эҷод кардани бозиҳои нақшӣ,

нақл кардани афсона,

таърихчаҳо расмкашӣ,

сурудхонӣ.

Замимаи 2

Ташхис барои ошкор кардани хусусиятҳои тарбияи оилавӣ аз анкетае иборат аст, ки барои муайян кардани дараҷаи маҳорати коммуникативии волидон имконият медиҳад.

ПУРСИШНОМА БАРОИ ВОЛИДОН

Оё дар нутқи Шумо калимаҳои зиёновар ҷой доранд?

Ҳа

Не

Чунин суҳанҳоро дар кӯдакгон мушоҳида мекунед?

Ҳа

Не

Ба ҳамсари худ дар ҳузури фарзандгон чӣ гуфта мурочиат мекунед:

бо насаб,

бо ном

ё шаклҳои гуногуни суҳанҳои нарма истифода мебаред?

Одатан шумо тез – тез бо ҳамсари худ баҳсҳои низоангез мекунед?

ҳамеша

баъзан

доимо

Ҳангоми муошират кардан, шумо кӯшиш мекунед, ки ба ҷашмони ҳамсуҳбатгон назар кунед?

ҳа

баъзан

не

Дар оилаи шумо бештар бо овозӣ: _____ суҳан ронданро қобили қабул медонанд?

баланд,

овози муқаррарӣ

ё бо овози паст

Агар ҳамсаратон бо таври баланд гап занад, он гоҳ Шумо эрод мегиред?

ха

баъзан

не

Оё Шумо ва ҳамсаратон ҳангоми гуфтугӯ доимо бо саросемагӣ гап мезанед ва инчунин ҳамдигаро то ба охир гӯш намекунед?

ҳамеша

баъзан

Оё Шумо ҳангоми мурочиат кардан доимо табассум мекунед?

доимо

баъзан

Ҳангоми ҳамсухбат шудан бо атрофиён Шумо аз ҳад зиёд ва ё мувофиқи меъёр имову ишораро истифода мебаред? _____

Кӯдаки Шумо зуд–зуд шоҳиди муносибатҳои манфии шумо бо ҳамсаратон мегардад?

ҳамеша

баъзан

доимо

дигар _____

Замимаи 3

Ташхис барои ошкор кардани хусусиятҳои тарбияи оилавӣ аз анкетае иборат аст, ки барои муайян кардани хусусиятҳои муоширати волидон ба кӯдакон имконият медиҳад.

АНКЕТА БАРОИ ВОЛИДОН

Оё Шумо ё ҳамсаратон дар тарбияи кӯдак ҳамфикр ҳастед?

Ҳамфикр ҳастем

Ҳамфикр нестем

Баъзан ҳамфикр мебошем

Мавқеи Шумо дар раванди муошират бо кӯдак чӣ гуна аст?

Ҳукмфармо

Баробар

Дигар _____

Шумо бештар таъсирасониро ба кӯдак дар кадом шакл ба роҳ мемонед:

супориш додан,

шарҳ додан,

талқин намудан,

боваркунонӣ,

хоҳиш намудан.

Ҳама вақт ба корҳои худ банд шуда, кӯдакро гӯш намекунад?

тез - тез

баъзан

ҳеҷ вақт

Оё Шумо ба таври шифоҳӣ ҳангоми низоъ кӯдакро таҳқир мекунад?

Ҳа

баъзан

не

Оё Шумо ҳолати эмотсионалии кӯдаки худро ба ҳисоб мегиред?

Ҳа

баъзан

не

Шумо зуд-зуд ба хатогихои кӯдакатон ҳангоми муошират эрод мегиред?

ҳамеша

баъзан

ҳеҷ гоҳ

Оё Шумо ба кӯдакон ишора мекунед, агар ӯ дар одоби гуфтугӯ хатоҳо содир кунад?

Ҳа

Баъзан

Не

Оё Шумо ҳамеша ҳолати руҳии кӯдакатонро дарк мекунед?

Ҳа

Не

Баъзан

Оё Шумо дар раванди муошират аз рӯйи имову ишора ҳолати кӯдакатонро мефаҳмед?

Ҳа

Не

Баъзан

Кадам усулҳоро дар оила барои инкишофи маҳорати муошират намудан ба кӯдакон истифода мебаред? _____

Ҳангоми ташаккули маданияти муоширатнамоӣ бо чӣ гуна душвориҳо рӯ ба рӯ мешавед? _____

Барои муоширати сазоворе намудан бо кӯдак чӣ ҳалал мерасонад? _

ПУРСИШНОМА БАРОИ ВОЛИДАӢН

Оё Шумо чунин меҳисобед, ки донишҳои доштатон барои тарбия намудани фарзандатон кифоя аст?

Ҳа

Не

На он қадар

Аз кадом сарчашмаҳо Шумо ахборро доир ба тарбия дастрас кардан мехоҳед?

ВАО (радио, телевизион, газета, журнал

Китобҳои махсус педагогӣ

Сӯҳбатҳо бо дӯстон ва шиносҳо

Баҳс бо омӯзгорон

Дигар _____

Масъалаҳои муҳимро аз нуқтаи назари худ доир ба тарбия баён кунед:

Нофаҳмой байни калонсолон ва кӯдак

Муваффақиятҳои кӯдак

Саркашӣ, итоат накардан

Бемаъманавиёт

Танбалӣ

Тарбияи комил

Фикри дигар _____

Шумо чиро дар муносибат бо фарзандатон иваз кардан мехоҳед?

Чӣ гуна монеаҳо дар ҳалии масъалаҳоятон вучуд доранд?

Муаммоҳои худро ба кӣ мегӯед?

Ба ҳеҷ кас

Фикри дигар _____

Шумо дар гирифтани ёрӣ ба кӣ бештар эҳтиёҷ доред?

Омӯзгор

Психолог

Духтур

Ба фикри Шумо, кӣ бештар ба кӯдак таъсир мерасонад: оила ва мактаб?

Бегӯфтгӯ, оила

дар чорчубаи оила

ба дараҷаи баробар дар оила ва мактаб

дар мактаб, чун ки кӯдак вақти зиёдро дар он ҷо мегузаронад

мактаб ва кӯча

Мактаб дар кадом шакл ба мушкилоти Шумо ёрӣ расонида метавонад?

бо лексияҳои тарбиявӣ

бо дарсҳои махсуси амалӣ

бо аборт доир ба рушди хусусиятҳои кӯдакам

маълумотҳое, ки барои мутолиа намуданам доир ба проблема мумкин аст.

Шумо чӣ қадар вақтатонро барои баланд бардоштани салоҳияти педагогӣ чудо мекунед, агар дар мактабатон машғулиятҳои махсус ташкил карда шаванд?

на зиёд аз як соат дар як ҳафта

тахминан ду соат дар як моҳ

гуфтан мушкил аст.

Аз Шумо эҳтиромона хоҳиш мекунам, ки баъзе маълумоти худро қайд кунед!

Синну соли Шумо «_____»

синну соли кӯдакатон «_____»

маълумоти Шумо _____

Меъёрҳои баҳодихӣ ба дараҷаи фаъолияти тарбиявии волидон дар оила ва дараҷаи маҳоратҳои шахсии муоширатнамоӣ 3 нишондиҳанда мебошанд:

- фаҳмидани зарурати ташаккули маҳорати муоширати байнишахсӣ;
- аз ҷониби волидон риоя намудани одоби муошират бо кӯдакон;
- аз ҷониби волидон риоя намудани меъёрҳои муоширати байнишахсӣ, байни худ дар ҳузури кӯдакон.

Ҳар як нишондиҳанда ба ду (2) ҳол баҳо дода мешавад.

Дараҷаҳо:

Баланд – волидон ба таври мусбӣ аз рӯйи 3 (се) нишондиҳанда баҳо дода мешаванд (6 ҳол);

Миёна – волидон аз рӯйи ду (2) нишондиҳанда ба таври мусбӣ тавсиф дода мешаванд (4 ҳол);

Паст – волидон аз рӯйи як нишондиҳанда ба таври мусбӣ тавсиф дода мешавад (2 ҳол).

Ташаккур барои ҷавобатон